

Nina Mustalammi

Alavuden kirjastojen senioripalvelujen kehittäminen

Opinnäytetyö

Syksy 2015

SeAMK Liiketoiminta ja kulttuuri

Tradenomi (AMK), Kirjasto- ja tietopalvelun tutkinto-ohjelma

SeAMK

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Liiketoiminta ja kulttuuri

Tutkinto-ohjelma: Tradenomi (AMK), Kirjasto- ja tietopalvelun tutkinto-ohjelma

Tekijä: Nina Mustalammi

Työn nimi: Alavuden kirjastojen senioripalvelujen kehittäminen

Ohjaaja: Sari Mäkinen-Laitila

Vuosi: 2015 Sivumäärä: 93 Liitteiden lukumäärä: 3

Tässä opinnäytetyössä tutkittiin miten tyytyväisiä seniorit, eli tässä tutkimuksessa vähintään 65-vuotiaat henkilöt, ovat Alavuden kirjastopalveluihin ja miten he haluaisivat niitä kehitettävän. Samalla tarkasteltiin kuinka hyvin seniorit tuntevat kirjaston aineistoja ja palveluja ja mitä niistä he käyttävät itse. Opinnäytetyön aihetta ehdotettiin Alavuden kirjastoilta, joihin kuuluvat Alavuden kaupunginkirjasto, Töy-sän kirjasto ja Alavuden kirjastoauto. Kyseessä on siis toimeksiantona tehty opinnäytetyö.

Tässä opinnäytetyössä käytettiin kvantitatiivista tutkimusmenetelmää, paperimuotoista lomakekyselyä, johon kerättiin vastauksia elokuun 2015 aikana. Kyselyyn saatiin 151 vastausta, joista 32 vastausta oli palvelutalojen asukkailta. Lomakkeiden tiedot syötettiin Webropoliin, jonka avulla tulokset analysoitiin.

Kyselyssä tavoitettiin kirjastojen asiakkaiden lisäksi 50 kirjastopalvelujen ei-käyttäjää, joita yleensä on hankalampi tavoittaa. Kyselystä selvisi, että seniorit ovat hyvin tyytyväisiä Alavuden kirjastopalveluihin, etenkin kirjastojen asiakaspalveluun. Seniorit tunsivat kirjaston aineistoista parhaiten kertoma- ja tietokirjallisuuden ja sanoma- ja aikakauslehdet. Kyseisiä aineistoja myös käytettiin eniten. Huonimmin seniorit tunsivat mikrofilmit, verkkokirjaston, e-kirjat ja selkokirjat. Kirjastojen olisi syytä markkinoida enemmän etenkin isotekstisiä kirjoja, selkokirjoja ja äänikirjoja, vaikka niitä ei määrällisesti olekaan paljon. Myös verkkopalvelut olisivat markkinoinnin tarpeessa.

Tulevaisuudessa seniorit haluaisivat kirjaston järjestävän kirjailijavierailuita, erilaisia näyttelyitä ja runo- ja muisteluiltoja. Palvelutalojen asukkaat haluaisivat erityisesti ääneenlukuhetkiä, joita mahdollisesti saadaan heille järjestymään Lahjoita lukuhetki -kampanjan avulla. Avoimista vastauksista nousi esille ehdotus kirjastokaverista, joka kävisi asiakkaan kanssa kirjastossa ja auttaisi häntä siellä asioinnissa. Ajatus on vastaavanlainen kuin jo joillain paikkakunnilla toimivassa Kulttuurikaveri-toiminnassa. Mahdollisesti samankaltaista toimintaa pienemmässä mittakaavassa voitaisiin järjestää myös Alavudella.

Avainsanat: ikääntyneet, seniorit, kirjastopalvelut, yleiset kirjastot

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Business and Culture

Degree programme: Library and Information Services

Author/s: Nina Mustalammi

Title of thesis: Development of services for seniors at the library of Alavus

Supervisor(s): Sari Mäkinen-Laitila

Year: 2015 Number of pages: 93 Number of appendices: 3

This thesis has two main aims: to find out what seniors think about the library services of Alavus and how they would like to them to be improved. In addition, the thesis explored how well seniors know the collection and services of the library and which ones they use. In this study, people older than 65 years of age are regarded as seniors. This thesis was made as a commission by the libraries of Alavus, which include the City Library of Alavus, the library of Töysä, and one mobile library.

This study was executed by a quantitative method with a paper survey. The survey was open during August 2015. A total of 151 answers were received, of which 32 answers were from sheltered homes. The answers were entered in Webropol and analysed.

In this survey, in addition to customers of libraries, 50 seniors not using library services were reached, although these persons are normally difficult to find. Based on the findings, seniors are very satisfied with the library services, notably with customer service. Of the library collection, the seniors know fiction, non-fiction, newspapers and magazines best and use them most. In proportion, they were least familiar with microfilms, virtual library, e-books and books written in plain language. Libraries should market more especially large print books, books written in plain language and talking books, though these materials are relatively few in number in libraries. Also virtual services need marketing.

In future, seniors want the library to arrange author visits, exhibitions, reminiscing evenings and poem evenings. The seniors living in sheltered homes want especially reading moments. These reading moments would possibly be organized with the help of the Lahjoita lukuhetki campaign. In open-ended questions, the interviewees suggested the introduction of "library friends" who would visit the library with the customer and help them. The idea is similar to the Kulttuurikaveri activity, which is done in some areas in Finland. Possibly, the same kind of activity, though in smaller scale, could be organized in Alavus.

Keywords: older people, seniors, library services, public libraries

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	2
Thesis abstract.....	3
SISÄLTÖ.....	4
Käytetyt termit ja lyhenteet	6
1 JOHDANTO	7
2 ALAVUDEN KAUPUNKI JA KIRJASTOPALVELUT	8
3 IKÄÄNTYMINEN	12
3.1 Toimintakyky	15
3.1.1 Fyysinen toimintakyky.....	16
3.1.2 Sosiaalinen toimintakyky.....	19
3.1.3 Psyykinen toimintakyky	21
3.2 Kulttuuriharrastuksen merkitys terveyteen	24
3.3 Seniorit kirjaston asiakkaina	26
4 YLEISTEN KIRJASTOJEN SENIORIPALVELUT	28
4.1 Kotipalvelu	33
4.2 Lukupiirit	36
4.3 Vinkkaus	38
4.4 ATK-opastus ja SeniorSurf	41
4.5 Kerhot ja tapahtumat.....	44
4.6 Lahjoita lukuhetki	46
5 KVANTITATIIVINEN TUTKIMUS	48
5.1 Tutkimusongelma.....	51
5.2 Tutkimuksen aineistonkeruu	52
5.3 Vastaajien demografiset taustatiedot	53
6 TUTKIMUSTULOKSET	58
6.1 Kirjaston käyttö	58
6.2 Kirjastoauton käyttö	63
6.3 Aineistotuntemus ja tyytyväisyys palveluihin.....	66
6.4 Toiveet ja kehitysajat	74
6.5 Yleinen palaute kirjastoille	79

7 YHTEENVETO.....	82
LÄHTEET.....	85
LIITTEET.....	94

Käytetyt termit ja lyhenteet

- Esteettömyys** Esteettömyydellä tarkoitetaan sitä, että kaikki kansalaiset voivat sujuvasti osallistua yhteiskunnan toimintaan. Tällöin esimerkiksi palvelut ovat kaikkien saatavilla ja kaikilla ihmisillä on mahdollisuus osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon. Esteetön rakentaminen taas takaa sen, että kaikki ihmiset voivat tulla tilaan ja liikkua siellä kuten haluaa, ilman esteitä ja riippuvaisuutta toisten avusta. Esteetön ympäristö on kaikille turvallinen. (Eloranta & Punkanen 2008, 77.)
- Saavutettavuus** Saavutettavuus on sitä, että palvelut järjestetään niin, että ne ovat jokaisen ihmisen saatavilla ja saavutettavissa yhdenvertaisesti, riippumatta ihmisen henkilökohtaisista ominaisuuksista. Saavutettavuutta käytetään usein esteettömyyden synonyymina, vaikka termit eivät ole täysin yhteneväiset. (Eloranta & Punkanen 2008, 77.)
- Ei-käyttäjä** Henkilö, joka ei käytä kirjaston palveluja ollenkaan.

1 JOHDANTO

Pitkään on puhuttu paljon väestön ikääntymisestä ja siitä miten se tulisi ottaa huomioon eri tahoilla. Puheet eivät ole perusteettomia, sillä Suomen väestörakenne on todella muuttumassa koko ajan, tosin hieman eri tahtiin eri puolilla Suomea. Kyse ei ole siitä, että ikääntyneiden määrä itsessään lisääntyisi, vaan koko väestörakenteen muutoksesta (Laatusuositus hyvän ikääntymisen... 2013, 13).

Viiri ym. (2009, 4) toteavat selvityksessään, että kirjastoalalla väestön ikääntymiseen on havahduttu vasta viime vuosina, hiukan jälkijunassa. Tämän jälkeen aiheeseen onkin perehdytty ympäri Suomen. Yleisten kirjastojen senioripalveluita on aiemmin tutkittu yhteisinä läänien selvityksinä Länsi-Suomessa, Itä-Suomessa ja Lapissa vuonna 2009. Lisäksi aiheesta on tehty viime vuosina useita opinnäytetöitä eri koulutustasoilla, kuten esimerkiksi Riina Rinta-ahon pro gradu Ikääntyneiden kirjastopalvelut harvaan asutulla maaseudulla (2012) ja Pietari Pehkosen pro gradu Seniorit arvioimassa kirjastopalveluita: Kyselytutkimus Hyvinkään kaupunginkirjaston iäkkäille asiakkaille (2011).

Tämä opinnäytetyö on toimeksianto Alavuden kirjastoilta, joihin kuuluvat Alavuden kaupunginkirjasto, Alavuden kirjastoauto ja Töysän kirjasto. Ollessani opintoihin kuuluvassa työharjoittelussa Alavuden kaupunginkirjastossa minulle ehdotettiin tätä aihetta, johon päätin tarttua. Tässä opinnäytetyössä pyritään selvittämään, kuinka tyytyväisiä seniorit ovat Alavuden kirjastopalveluihin ja miten he haluaisivat palveluja kehitettävän. Toisaalta tutkitaan myös sitä, mitkä kirjaston aineistot ja palvelut ovat senioreille tuttuja ja mitä he itse käyttävät. Tässä tutkimuksessa kohderyhmäksi eli senioreiksi on rajattu kaikki vähintään 65-vuotiaat henkilöt, perustuen yleiseen eläkeikään. *Seniori*-termin rinnalla on käytetty vaihdellen myös termejä *ikääntynyt*, *ikääntyvä* ja *ikäihminen*.

Tutkimuksessa käytetään kvantitatiivista tutkimusmenetelmää, paperimuotoista lomakekyselyä, jonka muotoiluun osallistuvat kaksi henkilöä Alavuden kaupunginkirjastosta ja yksi henkilö Töysän kirjastosta. Kyselylomakkeen malliin hain ideoita Ari Haasion (2012) raportista Laihian kunnan ikäihmisten kirjastonkäytöstä, Pietari Pehkosen (2011) ja Riina Rinta-ahon (2012) pro gradu -töistä.

2 ALAVUDEN KAUPUNKI JA KIRJASTOPALVELUT

Alavus on noin 12 000 asukkaan maaseutukaupunki Etelä-Pohjanmaalla, maakunnan eteläisellä rajalla (Väestötietojärjestelmä, [13.4.2015]). Vuoden 2013 alusta Töysän kunta liitettiin osaksi Alavuden kaupunkia, jolloin aiempi Alavuden karhuvaakuna siirtyi pois käytöstä ja tilalle tuli entisen Töysän kunnan sinihopeinen vaakuna, joka kuvaa muinaista ristirauniota. (Kaupungin vaakuna ja tunnus, [viitattu 13.4.2015].)

Vuonna 2014 Alavuden 12 103 asukkaasta 2916 henkilöä oli 65-vuotiaita tai vanhempia (liite 1). Kaupungin 2916 senioriasukkaasta miehiä on 1274 ja 1642 naista eli prosentuaalisesti vähintään 65-vuotiaita miehiä on 43,7 % ja naisia 56,3 (Väestö iän (1 v.) ja sukupuolen mukaan alueittain 1980–2014, [viitattu 22.10.2015]). Suhteutettuna asukaslukuun vähintään 65-vuotiaita oli 24,09 % vuonna 2014. Vuonna 2013 Alavudella 65 vuotta täyttäneiden osuus oli 23,3 % koko asukasluvusta (Väestöllisiä tunnuslukuja alueittain 1990–2013, [viitattu 8.9.2015]). Koko maassa vähintään 65-vuotiaiden asukkaiden osuus oli vuonna 2014 lähes 20 %. Alavudella senioreiden osuus on siis hieman korkeampi koko maahan verrattuna.

Vuonna 2012 tehdyn Tilastokeskuksen väestöennusteen (liite 2) mukaan vuonna 2020 Alavudella tulisi olemaan 8762 asukasta, joista 65-vuotiaita tai sitä vanhempia henkilöitä on 2561 asukasta. Vuonna 2040 asukasluku olisi pienentynyt 8315 asukkaaseen, mutta eläkeläisten ja ikääntyneiden osuus nousisi 2701 henkilöön. Tällöin väestöennusteiden mukaan vähintään 65-vuotiaita olisi 29 % vuonna 2020 ja vuonna 2040 32 % koko oletettuun asukaslukuun nähden.

Alavuden kaupunki järjestää monenlaisia palveluja ikääntyneille ja tukee erilaisissa asioissa ikääntyneiden elämää. Alavuden kaupungin ikäihmisten palveluissa toimii kaksi palveluohjaajaa, jotka auttavat kaupungin ikäihmisiä ja heidän omaisiaan kaikissa ikäihmisten palveluihin liittyvissä asioissa. Palveluohjaajien lisäksi ikäihmisten palveluissa työskentelee kaksi fysioterapeuttia, joiden päätehtävänä on ylläpitää toimintakykyä ja ennaltaehkäistä siihen liittyviä ongelmia. (Ikäihmisten palveluopas 2015.)

Alavuden kaupunki tarjoaa kotihoitoa kaikille ikääntyville asukkailleen, jotka sitä tarvitsevat. Kotihoidon tavoitteena on mahdollistaa asiakkaan kotona asuminen mahdollisimman pitkään, omaisten ja muiden eri toimijoiden avulla. Kotihoidon palveluilla autetaan asiakasta niissä asioissa, joita hän ei enää itsenäisesti tai omaisten avulla kykene tekemään. Kotihoidon lisäksi tai vain yksittäisinä apuna kaupunki tarjoaa myös erilaisia tukipalveluita. He, jotka eivät enää voi asua kotonaan edes kotihoidon turvin, mutta eivät kuitenkaan ole vielä laitoshoidon tarpeessa, on heille Alavudella tarjolla viisi kunnallista ja kolme yksityistä palvelutaloa. Näiden palvelujen lisäksi Alavuden keskustassa palvelukeskus Lukkarinhovissa ja Töysän palvelukeskus Elviirassa järjestetään päivätoimintaa ikäihmisille. (Ikäihmisten palveluopas 2015.)

Alavuden kaupungin toimesta järjestetään myös palvelukyytiä, jonka avulla asukkaat voivat hoitaa asioitaan Alavuden ja Töysän keskustoissa ja Tuurin kauppakeskityksessä. Palvelukyyti on tarkoitettu kaikille kaupungin asukkaille, mutta erityisesti se sopii ikäihmisille ja liikuntarajoitteisille. Jokaisena arkipäivänä ajetaan oma reittinsä ja kyyditys toimii kutsuperiaatteella. (Ikäihmisten palveluopas 2015.)

Alavudella toimii ikäihmisten neuvosto, joka on alueella asuvien ikäihmisten ja kaupungissa toimivien ikäihmisten järjestöjen yhteistoimintaelin. Ikäihmisten neuvoston tarkoitus on helpottaa alueen ikäihmisten mahdollisuuksia osallistua ja vaikuttaa eri asioihin. Neuvoston tavoitteena on avustaa ikäihmisten itsenäistä ja omatoimista elämää ja pyrkiä välittämään ikääntyneiden tarpeita eteenpäin päätöksenteossa ja palvelutarjonnassa. (Alavuden ikäihmisten neuvosto, [viitattu 16.9.2015].)

Ikäihmisten neuvoston lisäksi Alavudella toimii useita eri yhdistyksiä erityisesti senioriväelle. Tällaisia yhdistyksiä ovat esimerkiksi Alavuden ja Töysän Eläkeliiton yhdistykset, Alavuden Eläkkeensaajat ry, Alavuden Kansalliset Seniorit ry, Alavuden Senioriopettajat ry, Töysän Vanhustenyhdistys ry, Alavuden Vanhain Palvelutalo ry ja Alavudenseudun Kristilliset Eläkeläiset. (Eläkeläis-, sosiaali- ja terveydenhuollon yhdistykset, [viitattu 29.9.2015].) Lisäksi kaupungissa toimii useita muita yhdistyksiä, jotka on oletettavasti tarkoitettu kaiken ikäisille. (Yhdistysrekisteri, [viitattu 29.9.2015]).

Alavuden kaupunginkirjasto. Alavuden kaupunginkirjasto sijaitsee kaupungin keskustassa, Alavuden Kulttuurikeskuksen rakennuksessa. Niihin tiloihin kirjasto muutti vuonna 1987 (Lakso 2015). Samassa rakennuksessa toimivat myös Etelä-Pohjanmaan musiikkiopiston Alavuden toimipiste ja alakerrassa Alavuden kansalaisopisto.

Alavuden kirjastossa työskentelee seitsemän henkilöä: kirjastotoimenjohtaja, osastonjohtaja, kirjastoautovirkailija ja neljä kirjastovirkailijaa (Kirjaston henkilökunta, [viitattu 2.5.2015]). Kirjaston kokoelmissa on noin 80 000 kirjaa, noin 180 sanoma- ja aikakauslehteä, noin 2700 nuottia, noin 9000 CD-levyä, noin 1600 äänikirjaa, noin 300 kielikurssia, noin 370 CD-ROM-levyä ja suunnilleen 3200 DVD-tallennetta. Kokoelmaan kuuluu myös mikrofilmejä ja -kortteja, joita kirjaston tiloissa voi tutkia. Verkkokirjaston kautta on lainattavissa myös jonkin verran e-kirjoja. (Aineisto, [viitattu 2.5.2015].) Kokonaislainaus Alavudella jokaista asukasta kohti oli 17,10 lainaa vuonna 2014 (Tilastohaku, [viitattu 2.5.2015]).

Kirjastossa olevan ydinkokoelman lisäksi kirjastosta on jo vuodesta 1985 toimitettu siirtokokoelmaa Alavuden keskustassa sijaitsevaan palvelutalo Rantakotoon. Ennen tätä siirtokokoelmatoiminnan aloittamista kirjastoauto poikkesi Rantakodossa. Aiemmin siirtokokoelma on vaihdettu säännöllisesti, mutta nyt palvelutalon asukkaiden kunnan huonontumisen myötä on tultu siihen tulokseen, että siirtokokoelmasta tehdään pysyvä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että siirtokokoelmaan viedään vain kirjastosta poistettua aineistoa, joita käydään lisäämässä noin pari kertaa vuodessa. (Siirilä 2015.)

Alavuden kirjastoauto. Kirjastoautotoimintaa Alavudella on ollut vuodesta 1972 (Holme & Sivenius 2009). Aikaisempi kirjastoauto vaihtui keväällä 2015 uuteen autoon, joka sai nimiehdotuskilpailun myötä nimekseen KirjaVia. Alavuden kirjastoautossa kokoelma kattaa noin 4000 kirjaa, aikakauslehtiä, DVD-levyjä ja äänitteitä. Autossa on asiakkaita varten myös tietokone nettiyhteydellä. (Kirjastoauto, [viitattu 2.5.2015].) Kokonaislainaukseen suhteutettuna kirjastoauton lainaus oli 13,56 % vuonna 2014. Käytännössä kirjastoautossa oli 28 348 lainaustapahtumaa vuonna 2014. (Perustilastot, [viitattu 8.5.2015].)

Alavuden kirjastoauton reitti aikataulu on jaettu kahdelle viikolle, parittomien ja parillisten viikkojen mukaan. Eri pysäkkejä on yhteensä 94 kappaletta Alavudella ja entisen Töysän kunnan alueella (Perustilastot, [viitattu 8.5.2015]). Autossa työskentelee kerrallaan yksi virkailija.

Töysän kirjasto. Vuodesta 1997 saakka Töysän kirjasto on sijainnut samassa rakennuksessa palvelutalo Elviiran kanssa. Lähitulevaisuudessa on kuitenkin tiedossa muutto uusiin tiloihin, kuntaliitoksen myötä miltei tyhjille jääneeseen Töysätaloon eli entiseen kunnantaloon. (Riihimäki 2015.) Vuoden 2013 alusta voimaan astunut kuntaliitos toi muutoksia myös kirjastojen toimintaan. Töysän kirjasto siirtyi itsenäisestä kunnankirjastosta Alavuden kirjaston hallinnolliseen alaisuuteen, uudeksi toimipisteeksi. Töysän kirjastossa työskentelee kaksi henkilöä; kirjastonhoitaja ja kirjastovirkailija (Kirjaston henkilökunta, [viitattu 2.5.2015]).

OIVA-kirjastot. Oiva-kirjastokimppa muodostuu Alavuden ja Ähtärin kirjastoista ja näiden molempien kuntien kirjastoautoista. Kimppayhteistyö lähti alun perin liikkeelle Alavuden ja Ähtärin tietojärjestelmäyhteistyöstä vuonna 1993. Töysä liittyi kimppaan mukaan vuonna 1999. (Raineranta 2015.)

Kirjastokimppan kirjastoilla ja kirjastoautoilla on käytössään sama kirjastojärjestelmä. Kirjastokimppan myötä jokaisen kirjaston ei tarvitse hankkia välttämättä kaikkia samoja teoksia, kun asiakas voi pyytää haluamaansa aineistoa toisesta kirjastosta ilmaiseksi. Käytännössä asiakas voi käyttää yhtä ja samaa kirjastokorttia lainaamiseen kaikissa näissä kirjastoissa ja kirjastoautoissa, ja myöhemmin palauttaa lainaamaansa aineistot ilmaiseksi mihin vain toimipisteeseen. Aineistot kulkeutuvat kerran viikossa kirjastoautojen mukana oikeaan toimipisteeseen. (Yhteistyö Töysän ja Ähtärin kirjastojen kanssa, [viitattu 3.5.2015].)

3 IKÄÄNTYMINEN

Tieteenala, joka tutkii ikääntymistä, on nimeltään gerontologia. Termi tulee kreikan kielestä, jossa *geron* tarkoittaa vanhusta ja *logos* oppia. Gerontologia tarkastelee ihmisen ja muiden lajien ikääntymistä biologisesta, sosiaalisesta ja psykologisesta näkökulmasta. Gerontologia tutkii sitä, miten ihminen tai jokin muu laji muuttuu vanhetessaan, mitkä asiat ja tekijät määrittelevät elämän pituuden ja mitä ikääntymisestä seuraa niin yksilölle kuin yhteisölle. Lisäksi gerontologit tutkivat, mitkä kaikki tekijät vaikuttavat vanhenemiseen ja miten niihin voitaisiin vaikuttaa. Geriatria on gerontologiasta 1700-luvun lopulta kehittynyt lääketieteellinen osa-alue, joka tutkii iäkkäiden ihmisten sairauksia. (Heikkinen 2013, 16–17.) Geropsykologia taas nimensä mukaisesti tutkii ikääntymistä psykologiselta kannalta (Raitanen ym. 2004, 7). Geropsykologian tutkimuskohteista keskeisiä ovat muun muassa tunne-elämä ja käyttäytyminen (Vilkko-Riihelä 2008, 157).

Vuonna 2014 Suomen 5 471 753 asukkaasta vähintään 65-vuotiaita oli 1 091 388 henkilöä eli lähes 20 % (Väestö iän (1v.) ja sukupuolen mukaan alueittain 1980–2014, [viitattu 15.9.2015]). Sosiaali- ja terveysministeriön julkaiseman ikäihmisten palvelujen laatusuosituksen (2013, 13) mukaan reilu enemmistö ikääntyneistä eli lähes miljoona henkilöä elää täysin itsenäisesti. Tosin ministeriön laskelmissa ovat mukana jo 63-vuotiaat ja sitä vanhemmat henkilöt. Laatusuosituksen perusteella vähintään 63-vuotiaista suomalaisista säännöllisesti erilaisia palveluita käyttäviä on yhteensä noin 140 000. Heistä 90 000 henkilöä asuu omassa kodissaan säännöllisen kotihoidon tai omaishoidon turvin. Loput 50 000 henkilöä eivät enää asu kotona, vaan tehostetussa palveluasunnossa, vanhainkodissa tai pitkäaikaishoidossa terveyskeskussairaalassa, ympärivuorokautisessa hoidossa.

Suomalaisen yhteiskunnan ikääntyminen ei johdu iäkkäiden henkilöiden määrän kasvusta vaan koko väestörakenteen muutoksesta. Syynä väestön ikääntymiseen ovat suurten ikäluokkien siirtyminen eläkeikään ja sekä syntyvyyden että kuolleisuuden aleneminen. Ennusteiden mukaan lasten ja työikäisten määrä tulee väheneään samanaikaisesti kun iäkkäämpien määrä erityisesti vanhimmista ikäluokista kasvaa eniten. Väestö ikääntyy kuitenkin eri tahtiin eri puolilla Suomea ja siksi ilmiö onkin nähtävissä eri tavoin eri kunnissa. Tämän takia kunnilla on erilai-

set lähtökohdat ottaessaan seniorit huomioon esimerkiksi heille suunniteltavien palvelujen kehittämisessä. (Laatusuositus hyvän ikääntymisen... 2013, 13.)

Suomessa ikääntymisen alkamisiäksi tilastollisesti määritellään 65 vuotta. Perusteluna tälle on yleinen eläkeikä, joka on sama 65 vuotta. Seuraavassa alaluvussa käsiteltävä yksilön toimintakyky ja siihen perustuva vanhuus alkaa 75-vuotiaana. Kuitenkin 70–74-vuotiaista vain joka kolmas pitää itseään vanhana. (Ikääntymisen määrittely, 25.7.2014.)

Ihmisen ikä koostuu erilaisista ikäkäsityksistä, joita ovat kronologinen, subjektiivinen, fysiologinen, sosiaalinen, biologinen ja psykologinen. Ihminen vanhenee eri ikäkäsitysten mukaisesti eri tavoilla. Kronologinen ikä tai kalenteri-ikä tarkoittaa kirjaimellista ikää, joka karttuu syntymästä eteenpäin aina kuolemaan asti. Kronologinen ikä on ainut erilaisista ikäkäsityksistä, joka etenee jokaisella samaan tahtiin, eikä täten kerro itse ikääntymisen tuomista muutoksista (Monta ikää, 22.6.2015). Subjektiivinen ikä taas määräytyy omien tuntemusten, ja yhteisön odotusten mukaan. (Ikääntymisen määrittely, 25.7.2014.) Näin ihminen voi samanaikaisesti tuntea itsensä vaikkapa keski-ikäiseksi ja silti jo senioriksi (Monta ikää, 22.6.2015). Biologinen ja fysiologinen ikä kertoo ihmisen kunnosta eli hänen toimintakyvystään. Psykologinen ikä sen sijaan on ihmisen oma tuntemus ja käsitys siitä, minkä ikäinen hän on. Sosiaaliseen ikään liittyvät erilaiset ja eri tahojen määrittelemät roolit elämämme aikana. Roolien mukana on erilaisia ikänormeja ja ihmiseltä odotetaan tietynlaista ikätietoutta, jolloin hän osaa toimia ikänsä mukaisesti. (Ikääntymisen määrittely, 25.7.2014 ja Monta ikää, 22.6.2015.)

Siitä huolimatta, että ikäkäsityksiä on useita, silti länsimaisessa kulttuurissa vanhuus määritellään yleensä vain biologiselta kannalta. Tällöin korostuu ikääntymisen ja toimintakyvyn heikentymisen välinen suhde, jolloin vanhuus on ikään kuin sairaus. Näin ikääntymistä tutkitaan lähinnä toimintakyvyn heikkenemisen kautta. Tämän näkökulman vastakohtana on olemassa terveydestä lähtevä näkökulma, jonka ajatuksena on, että toimintakykyä voidaan myönteisesti kehittää myös ikääntyneenä. Terveyslähtöinen näkökulma kehottaakin toimintakykyä ylläpitävään toimintaan läpi elämän, minkä ikäisenä tahansa. (Ikääntymisen määrittely, 25.7.2014.)

Suhtautuminen ikääntymiseen on vahvasti kulttuurisidonnaista. Suomessa tai muissa länsimaisissa kulttuureissa nousee esille yksilökeskeisyys ja vastaavasti erityisesti aasialaiset ja afrikkalaiset kulttuurit perustuvat vahvaan yhteisöllisyyteen. (Kiljunen 2015, 286–287.) Yhteisöllisissä kulttuureissa ihminen määritellään vanhaksi, kun hänestä tulee isoäiti tai isoisä. Määrittelyn perustana on siis henkilön asema perheessä, ei saavutettu ikä tai toimintakyky. Näissä kulttuureissa vanhoja henkilöitä onkin pidetty aina arvossa, etenkin suulliseen perinteeseen pohjautavissa kulttuureissa, joissa vanhan yhteisön jäsenen sairastumista ja varsinkin kuolemaa verrataan suuren tietovarannon menetykseen. Länsimaisessa kulttuurissa hyvä elämä tuntuu määrittävän päinvastoin muun muassa omatoimisuuden, aktiivisuuden ja tuottavuuden kautta. Länsimaisessa kulttuurissa elävät ikääntyvät peittelevät helposti ikäänsä ja yrittävät pysyä mahdollisimman nuorekkaina mahdollisimman pitkään. (Sarvimäki 2013, 95.) Tämä kaikki heijastuu olennaisesti siihen, mitä me Suomessa ajattelemme ikääntymisestä ja itse ikääntyneistä. Etenkin länsimaisessa ajattelumallissa puhutaankin muiden ikäkäsitysten lisäksi niin sanotusta kolmannesta ja neljännestä iästä. (Kiljunen 2015, 286–287)

Kolmas ja neljäs ikä on kahtia jaettu elämänvaihe työelämästä poissiirtymisen jälkeen. Kolmannessa iässä ihminen on terve ja hänen toimintakykynsä on hyvä. Lisäksi hänellä on eläkkeen myötä turvattu toimeentulo ja vapaa-aikaa, mikä antaa edellytykset itsensä toteuttamiselle ja kehittämiselle. Ihminen siirtyy neljanteen ikään, kun toimintakyky on niin heikko, että toimeentulo ei onnistu ilman toisten apua. (Kiljunen 2015, 286–287.) Tällöin yleensä myös ikääntyvä itse alkaa kokea itsensä vanhaksi (Sarvimäki 2013, 95). Pohjoismaissa neljäs ikä alkaa keskimäärin noin 80 ikävuoden jälkeen (Kiljunen 2015, 287, Vilkkö-Riihelä 2008, 158 & Sarvimäki 2013, 95). Viimeistään neljännessä iässä on ajankohtaista käsitellä oma kuolema ja sen kohtaaminen (Nurmiranta, Leppämäki & Horppu 2014, 121). Eloorannan ja Punkasen (2008, 10) mukaan keskimääräisesti kotipalvelua aletaan käyttää säännöllisesti 80-vuotiaina ja pysyvään laitoshoitoon siirtyminen tapahtuu noin 82 ikävuoden tienoilla.

3.1 Toimintakyky

Yksi keino määritellä vanhuus on tehdä se yksilön toimintakyvyn kautta, sillä erilaiset ikääntymisen muutokset eivät etene samaan tahtiin. (Vilkko-Riihelä 2008, 156.) Kiljusen (2015, 287) mukaan Suomessa vanhuus määritellään juuri toimintakyvyn ja muista ihmisistä riippuvaisuuden tai riippumattomuuden kautta.

65-vuotiaiden suomalaisten terveet ja toimintakykyiset vuodet ovat lisääntyneet merkittävästi viime vuosikymmenten aikana. (Sihvonen ym. 2013, 66–71.) Toimintakykyä voi rajoittaa sairauden tai vamman aiheuttama toiminnanvajaus. Toimintakyky ei ole tilana pysyvä, vaan herkästi eri osa-alueillaan muuttuva. Sitä mittaamaan on tehty useita taulukoita, joiden avulla jokaisen toimintakykyä voidaan tarkastella kokonaisvaltaisesti ja näin päättää mahdollisesta avun tarpeesta. (Eloranta & Punkanen 2008, 18.)

Toimintakyvyn voidaan ajatella tarkoittavan joko yksilön jokapäiväisistä toimista selviytymistä tai suppeammin vain yksittäisestä tehtävästä selviämistä. Laajan määritelmän mukaan toimintakyky on sitä, että yksilö selviää omassa elinympäristössään itseään tyydyttävällä tavalla omasta mielestään tärkeistä päivittäisistä toimista. (Eloranta & Punkanen 2008, 9.)

Toimintakyky jakaantuu kolmeen eri osa-alueeseen: fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen toimintakykyyn, jotka esitellään seuraavissa alaluvuissa tarkemmin. Osa-alueet ovat vahvasti sidoksissa toisiinsa, mikä tarkoittaa sitä, että yksi asia vaikuttaa jollain tavalla jokaiseen. Esimerkiksi liikunta edellyttää fyysistä toimintakykyä, mutta samanaikaisesti ylläpitää niin psyykkistä kuin sosiaalista toimintakykyä. (Eloranta & Punkanen 2008, 10)

Elorannan ja Punkasen (2008, 9–10) mukaan ikääntymisen johdosta ihmisen toimintakyky heikkenee vähitellen asteittain. Alle 75-vuotiaat selviytyvät päivittäisistä perustoiminnoista melko hyvin, mutta tuon iän ylittyttyä taso heikkenee merkittävästi. Kokemuksellinen terveys ja mitattu toimintakyky on merkittävästi alentunut suurimmalla osalla kaikista 85-vuotiaista. Aluksi vaikeutuvat asioiden hoito, kuten esimerkiksi kaupassa käynti. Kaikkein pisimpään pysyy ihmisen kyky ja taito syömiseen.

3.1.1 Fyysinen toimintakyky

Toimintakyvystä tulee usein ensimmäisenä mieleen fyysinen puoli, jossa ikääntymisen muutokset ovatkin selkeitä. Fyysisen toimintakyvyn heikentymistä onkin tutkittu osa-alueista eniten. Ikääntymisen myötä paitsi toimintakyky alenee, myös sairauksien vastustuskyky heikkenee. (Eloranta & Punkanen 2008, 10–12.)

Yksi fyysiseen toimintakykyyn suuresti vaikuttava tekijä on lihasvoiman heikkeneminen. Lihasvoiman hävitessä päivittäisten arkitoimien hoitaminen hankaloituu huomattavasti. (Sipilä, Rantanen & Tiainen 2013, 141–152.) Lihasvoiman heikkeneminen voitaisiin kirjastotiloissa huomioida esimerkiksi automaattisesti avautuvalla ulko-ovella, jolloin senioriasiukkaat välttyisivät raskaan oven avaamiselta. Vuonna 2009 Itä-Suomen 49 kirjastosta vain yhdeksällä kirjaston ulko-ovi oli automaattisesti avautuva (Hiltunen 2009, 13). Länsi-Suomen kirjastojen osalta tilanne oli vuonna 2009 hieman parempi; 83 kirjastosta 23 kirjastolla oli automaattisesti aukeava ovi (Viiri, Ketonen, Almgren & Kinnunen 2009). Ikääntyessä myös kaatumistapaturmien riski nousee. Syinä riskin nousuun ovat koordinaation heikkeneminen, tasapainon huononeminen, hidastunut liikkuminen ja vähentynyt ketteryys. (Eloranta & Punkanen 2008, 12.)

Ikääntyessä lähes kaikki aistitoiminnot heikkenevät. Yksi näistä on kuulon heikentyminen ja syynä siihen on sisäkorvan kuuloelimen ja aivoihin kulkevien hermora-tojen rappeutuminen. Kuulon heikentyminen tapahtuu usein vähitellen hitaasti ja melko huomaamattomasti. (Eloranta & Punkanen 2008, 11.) Etenkään korkeita ääniä ei kuulla kovinkaan hyvin ja äänen tulosuunnan hahmottamiskyky heikkenee. Mahdollinen taustamelu alkaa häiritä kuulemista aiempaa enemmän ja etenkin ryhmässä käytävässä keskustelussa mukana pysyminen hankaloituu. (Nurmiranta, ym. 2014, 117.) Rauhallisen ja häiriöttömän tilan merkitys on siis suuri senioriasiakkaita palveltaessa. Tämä on kirjastotyössä hyvä huomioida esimerkiksi lukupiireissä tai vinkkaustilanteissa. Senioriasiakkaiden kuulemista voi helpottaa myös induktiosilmukka, joka voidaan asentaa kirjastotilaan (Induktiosilmukka, [viitattu 16.10.2015]). Vuonna 2009 julkaistussa kyselyssä 83 vastanneesta Länsi-Suomen kirjastosta vain yhdellätoista oli kirjastossa induktiosilmukka (Viiri ym. 2009). Vastaavasti vuonna 2009 julkaistussa Itä-Suomen kirjastoja koskevassa

selvityksessä 49 vastauksensa antaneesta kirjastosta van seitsemällä löytyi kirjastotiloista induktiosilmukka (Hiltunen 2009, 13).

Kuulo-ongelmien myötä sosiaalinen kanssakäyminen vaikeutuu, mikä taas vaikuttaa erityisesti sosiaaliseen toimintakykyyn alentavasti. Kuulon heikentymisen myötä myös psyykkiset ongelmat lisääntyvät, sillä heikentyneestä kuulosta seuraa usein ahdistuneisuutta, turhautuneisuutta, yksinäisyyttä ja sitä kautta elämänlaadun heikkenemistä. Toisaalta myös lähipiiri väsy herkästi muokkaamaan puhettansa toistuvasti niin, että huonokuuloisempikin kuulee ja ymmärtää. Kuulo-ongelmat lisäävät näin myös ikääntyneen riippuvaisuutta toisista ihmisistä. (Sorri & Huttunen 2013, 186–197.)

Myös näköaisti heikkenee, mutta ihanteellisimmassa tilanteessa heikkeneminen ei kuitenkaan vaikuta ikääntyneen elämään kovinkaan paljon, sillä ihmisen näkö osaa itsestään tasapainottaa tapahtuvia muutoksia, jolloin ihminen itse ei niin voimakkaasti niitä havaitse. Pahimmassa tapauksessa heikentynyt näkö on kuitenkin suuri este itsenäiselle elämiselle. Jotkut sairaudet vaikuttavat toisia enemmän näköön negatiivisesti, niitä ovat esimerkiksi diabetes, harmaakaihi ja erilaiset verenkierron häiriöt verkkokalvoilla tai aivoissa. Tavallinen ikänäkö eli lähelle tarkennuksen hankaloituminen, sen sijaan on yleensä helposti korjattavissa monien vaihtoehtojen välillä. (Hyvärinen 2013, 198–209.) Sen lisäksi häikäistymisen tunne silmissä lisääntyy, hämärässä näkeminen vaikeutuu ja värien ja niiden välisten kontrastien erottaminen hankaloituu (Eloranta & Punkanen 2008, 11).

Eloranta ja Punkanen (2008, 93) kirjoittavat, että heikkonäköisen ihmisen on vaikea havaita tasoeroja. Tästä syystä rappusten paikka on merkittävä selvästi molemmista päistä eikä rappusia saisi sijoittaa yllättävästi keskelle kulkuväylää tai vinoon kulkusuuntaan verrattuna. Portaissa tulisi olla kaide, joka erottuu hyvin taustasta ja tarpeen vaatiessa se on valaistu. Kaiteen pitäisi myös ulottua tasanpuolelle vielä 30 senttimetrin verran, jolloin se ohjaa kulkijan löytämään ensimmäisen rapun helpommin.

Jotta heikkonäköinen ihminen voisi hyödyntää jäljellä olevaa näkökykyään mahdollisimman hyvin ja tulla toimeen itsenäisesti, tulee tilassa olla riittävän hyvä yleisvalaistus. Valaistuksen epäkohtia heikkonäköisen kannalta ovat riittämätön

valon määrä, sen epätasainen jakautuminen ja häikäisevyys. Valaistusta suunniteltaessa tulee tarkkaan miettiä millaisia valaisimia käytetään ja miten ne sijoitetaan tilassa oikein. Valaistuksen tulisi olla riittävän voimakas ja tasaisesti jakautuva. Valaistuksen voimakkuutta lisättäessä tulee kuitenkin muistaa varoa häikäisevyyksien syntymistä. Häikäiseminen haittaa kaikkia hyvänkin näkökyvyn omaavia, mutta heikkonäköiselle se voi aiheuttaa sokaistumista ja kipuakin. Häikäistymistä tilassa voivat aiheuttaa näkökenttään ilmestyvät suuret kirkkauserot yhdessä tilassa tai eri tilojen välillä. Tällainen kirkkausero voi syntyä esimerkiksi huonosti suojatuista valaisimista tai ikkunasta tulevasta auringonvalosta. (Eloranta & Punkanen 2008, 93–94.)

Koska näön heikkenemisen myötä häikäistymisen tunne lisääntyy, tulisi yleisvalaistuksen lisäksi opastekyltteihin asentaa kohdevalaisimet, joilla vältetään heijastumista ja häikäisyä. Kylttien sijoittelulla on myös suuri merkitys niiden toimivuuden kannalta. Esimerkiksi käytävillä kyltit tulee sijoittaa risteyskohtiin ja ovien kyltit kahvan puoleiselle seinälle. Asiakkaan tulisi löytää helposti tiensä tilan tärkeimpänä pidettävän opasteen luokse. Heikkonäköisiä ajatellen sitä voi helpottaa lisäämällä lattiaan haluttuun suuntaan ohjaavia opasteita. (Eloranta & Punkanen 2008, 91.)

Ikääntyvän makuaistissa ei tapahdu suuria muutoksia. Toisaalta hajuaisti huononee, mikä taas vastaavasti vähentää ruoan maun maistamista. Hajuaistin heikentymisen lisäksi myös syljenerityksen väheneminen vähentää makuaistin tehokkuutta, erityisesti suolaisten ja happamien makujen erottamisessa. Nämä muutokset saattavatkin aiheuttaa ikääntyneillä ruokahaluttomuutta ja syömisen yksipuolistumista. (Eloranta & Punkanen 2008, 11.)

Ikääntyessä energian saannin tarve hieman vähenee monestakin eri syystä johtuen, mutta ravintoaineiden tarve säilyy ennallaan (Suominen 2013, 492). Kun kunto huononee, yleensä vastaavasti liikkuminenkin vähenee, jolloin energiaa kuluu vähemmän. Myös mahalaukun kyky laajentua heikkenee, mikä tarkoittaa sitä, että ikääntynyt saavuttaa kylläisyyden tunteen nopeammin kuin nuorempi ihminen. Kaikkein eniten ravitsemustilaan vaikuttavat kuitenkin erilaiset sairaudet. (Eloranta & Punkanen 2008, 11–12.)

3.1.2 Sosiaalinen toimintakyky

Sosiaalinen toimintakyky on monipuolinen eri osa-alueiden kokonaisuus, joka on tiukasti sidoksissa ympäristöönsä. Se eroaa muista toimintakyvyn ulottuvuuksista, koska sitä ei voida tutkia vain yksilön omana ominaisuutena. Sosiaalinen toimintakyky muodostuu yhteiskunnallisesta, yhteisöllisestä ja ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta. Siihen sisältyvät myös ihmisen omat, sisäiset prosessit. (Tiikkainen 2013, 284.)

Sosiaalinen toimintakyky kuvaa ihmisen kykyä suoriutua toisten ihmisten kanssa ja yhteiskunnassa eli valmiutta suoriutua erilaisista sosiaalisista rooleista ja toimia jäsenenä yhteisössä. (Eloranta & Punkanen 2008, 16.) Tätä määritelmää Tiikkainen (2013, 284) kutsuu aktuaaliseksi sosiaalisesti toimintakyvyksi. Sosiaalisesti taitavana ihmisenä pidetään yksilöä, joka osaa toimia tilannekohtaisesti yhteisön normien ja arvojen mukaan ja hallitsee hyvät käytöstavat. (Tiikkainen 2013, 284.)

Elääkseen ja selviytyäkseen ihminen tarvitsee erilaisia sosiaalisia taitoja, jotta voisi luoda ja ylläpitää ihmissuhteitaan. Vuorovaikutuksessa on kyettävä ottamaan vastaan erilaisia viestejä, pystyttävä tulkitsemaan niitä ja myös vastattava niihin. Jotta tämä kaikki olisi mahdollista, on osattava erilaisia keskustelemiseen ja kuunteluun liittyviä taitoja, käsitellä tunteitaan ja ilmaista ne tilanteeseen sopien ja tehdä päätöksiä. Tällaiset sosiaaliset taidot opitaan elämän aikana, joten niitä voidaan myös jatkuvasti kehittää paremmiksi. (Tiikkainen 2013, 284.)

Jotta ikääntynyt pystyy ylläpitämään ja mahdollisesti kehittämään sosiaalisia taitojaan, on hänen voitava olla vuorovaikutuksessa muiden kanssa. Kun ihmiset ovat vuorovaikutuksessa keskenään, he saavat jatkuvasti palautetta toisiltaan, siitä miten he suoriutuvat. Palaute on luonnollisesti joko hyvää tai huonoa. Jos ihminen saa jatkuvasti huonoa palautetta toiminnastaan, saattaa seurauksena olla tarkoituksellinen vuorovaikutustilanteiden vältteleminen. (Tiikkainen 2013, 284.)

Sosiaaliseen toimintakykyyn sisältyy varsinaisten sosiaalisten taitojen lisäksi yksilö ja hänen omat yksilölliset piirteensä, joita ovat temperamentti, tavoitteet, motiivit ja arvostukset. Temperamentti on jokaisen ihmisen synnynnäinen toimintatapa, joka näkyy vuorovaikutuksellisissa tilanteissa. Ihmisen omat odotukset, motiivit ja ta-

voitteet vuorovaikutustilanteita kohtaan eroavat hyvin paljon toisistaan. Toisille äskeisessä kappaleessa mainitun palautteen saaminen on hyvinkin tärkeää, kun taas toiset viihtyvät hyvin itsekseen eivätkä niin kaipaa jatkuvaa seuraa ja palautteen saamista. Toisaalta länsimainen kulttuuri, jossa elämme, korostaa itsenäisyyttä ja sitä, että ihminen pärjää ilman toisten apua. Tärkeää ihmissuhteiden ylläpitämisessä on ihmisen itsetunto, usko omasta pärjäämisestä ja minäkäsitys, jota käsitellään tarkemmin seuraavassa alaluvussa. Kokemus omasta arvokkuudesta ja ainutlaatuisuudesta on keskeinen tekijä vuorovaikutuksessa. Myös ihmisen koulutus ja hyvä sosiaalinen asema helpottavat hankkimaan ja ylläpitämään sosiaalisia suhteita. (Tiikkainen 2013, 284–285.)

Ikääntymisen fyysiset muutokset, kuten näön ja kuulon heikentyminen vaikeuttavat sosiaalista kanssakäymistä. Lisäksi sairauksien johdosta ikääntyneiden ilmeet voivat muuttua ja niiden hallinta vaikeutua, mikä helposti johtaa väärinkäsityksiin vuorovaikutustilanteissa. Kun muut aistit heikkenevät, tulee kosketuksesta ja sen tuntemisesta entistä tärkeämpää. Erityisesti ikäihmiset jäävät helposti vaille kosketusta ja mahdollisuutta koskettaa toisia. Kosketuksenkin kautta voidaan olla vuorovaikutuksessa. Sillä viestitään turvallisuutta, läheisyyttä ja välittämistä. (Tiikkainen 2013, 286.)

Sosiaalisen toimintakyvyn kohdalla on tärkeää ottaa huomioon myös sosiaalinen tuki. Sosiaalinen tuki tarkoittaa sosiaalisista suhteista yksilön saamaa voimavaraa ja vuorovaikutusta, joka saadaan ja annetaan oman sosiaalisen verkoston kesken (Eloranta & Punkanen 2008, 17 ja Tiikkainen 2013, 287). Voimavaralla tarkoitetaan kaikenlaista annettua ja saatua apua, joka voi olla aineellista, taloudellista tai henkistä tukemista. Ikääntymisen myötä erilaiset kriisitilanteet voivat yleistyä sosiaalisessa verkostossa. Tällaisia tilanteita voivat olla esimerkiksi oma tai läheisen sairastuminen, kuolema tai muualle muuttaminen. Tällöin sosiaalinen toimintakyky ilmentyy sosiaalisen tuen kautta, miten ikääntynyt saa ja ottaa vastaan tarvitsemaansa tukea ja toisaalta, miten hän itse on kykeneväinen tukemaan muita. Sosiaalisen toimintakyvyn ylläpitämiseksi on tärkeää huolehtia siitä, että vuorovaikutus pysyy vastavuoroisena. Vaikka ikääntyneet eivät välttämättä enää niin helposti voi antaa apua konkreettisesti, on heillä sitä vastoin elämänkokemusta, josta ammentaa emotionaalista apua ja neuvoja käytännön tilanteisiin. (Tiikkainen 2013, 287.)

Aina ihmisen ja ympäristön välistä vuorovaikutusta ei synny tavoitteiden mukaisesti, mikä ilmenee sosiaalisina ongelmina, jotka voivat olla ihmisen hyvinvointiin vaikuttavia ongelmia sopeutumisessa tai selviytymisessä. Tällaisia ongelmia ovat esimerkiksi syrjäytyminen, yksinäisyys, kykenemättömyys huolehtia itsestään tai käyttäytyminen normeista poiketen. (Tiikkainen 2013, 286.)

Tiikkainen (2013, 286) muistuttaa, että ikääntyneiden sosiaalista toimintakykyä ajatellen on hyvä keskittyä siihen, miten yhteiskunta ja ympäristö mahdollisesti syrjäyttävät ikäihmisiä. Tiikkainen kirjoittaa, että yksi ikäpoliittinen tavoite on, että ihmiset asuisivat mahdollisimman pitkään omassa kodissaan ilman ulkopuolelta saatavaa apua. Tästä johtuen, moni yksin asuva ikääntynyt, joka on tarpeeksi hyvässä kunnossa saadakseen tuota ulkopuolista apua, voi vastentahtoisesti eristäytyä kotiinsa jäädessään miltei täysin ilman sosiaalista kontaktia muihin ihmisiin.

Ikääntyneiden kohdalla myös ympäristön teknologisoituminen ja sähköisen asioinnin yleistymisen saattavat vaikeuttaa elämänhallintaa ja arkisista toimista selviytymistä. Samasta syystä vuorovaikutukselliset tilanteet erilaisten ihmisten kanssa eri ympäristöissä vähenevät, mikä helposti heikentää ikääntyneen sosiaalisten taitojen ylläpitoa ja kehittymistä. (Tiikkainen 2013, 286.) Nykyisin yhä useammassa kirjastossa on lainaus- ja palautusautomaatteja, jolloin perinteisen virkailijan avulla tapahtuvan lainauksen ohessa juttelu vähenee. Kuitenkin tällainen jutustelu saattaa olla monelle seniorille, ja miksei muillekin asiakkaille, tärkeä ja mahdollisesti ainut sosiaalinen kontakti. Kirjastot ja kirjastoautot voivatkin olla hyvin tärkeitä sosiaalisten taitojen ylläpitämisen paikkoja, jonne kaikki voivat halutessaan tulla, välttämättä ilman sen kummempaa syytä.

3.1.3 Psyykinen toimintakyky

Psyykkisestä näkökulmasta katsoen iän karttuessa ihminen muuttuu ja siirtyy uuteen elämänvaiheeseen. Toimintakykyisenä pysymisen edellytyksenä on se, että henkiset voimavarat ovat riittävät suhteessa elämän kriiseihin tai muihin hankaliin tilanteisiin. Psyykinen toimintakyky muodostuu ihmisen psyykkisistä voimavaroista, persoonallisuustekijöistä ja psyykkisestä terveydestä. Hyvin toimiessaan

psykykinen toimintakyky on tunteiden, toiminnan ja ajatusten hallintaa. (Eloranta & Punkanen 2008, 12–14.)

Psykykiseen terveyteen ja mielenterveyteen vaikuttavat realiteettien taju, tyytyväisyys omaan elämäänsä ja tuntemus siitä, että voi hallita sitä itse, ja elämän merkitykselliseksi kokeminen. Myös yleinen optimismi, itseluottamus ja taidot sosiaalisessa kanssakäymisessä ovat merkittäviä psykyykkisen terveyden kannalta. (Eloranta & Punkanen 2008, 12–13.)

Persoonallisuus kehittyy läpi elämän, eikä ikääntyminen välttämättä muuta persoonallisuutta kovinkaan paljon (Nurmiranta, Leppämäki & Horppu 2014, 119). Persoonallisuus on määriteltävissä joko kokoelmaksi erilaisia psykyykkisiä tekijöitä tai yksilön käyttäytymistäipumuksiksi. Persoonallisuuteen ulkopuolelta vaikuttavat kulttuurin arvot ja normit ja yhteisön odotukset (Tiikkainen 2013, 285). Persoonallisuuteen vaikuttavat keskeisesti kognitiiviset toiminnot, ihmisen oma itsesäätely, motiivit ja tunteet. (Eloranta & Punkanen 2008, 13.) Kognitiiviset toiminnot kattavat kaikki tiedon vastaanottamiseen, käsittelyyn ja varastointiin tarvittavat prosessit. Niitä ovat esimerkiksi tarkkaavaisuus, päättelykyky, muisti, puheen tuottaminen ja vastaavasti ymmärtäminen. (Hänninen 2013, 210–215.)

Terveillä ikääntyvillä ei kognitiivisissa toiminnoissa tapahdu kovinkaan suuria muutoksia, vaan he voivat elää itsenäisesti täyspainoisesti ja heillä on edelleen kyky oppia uutta ja sopeutua muuttuviin tai täysin uusiin tilanteisiin. (Hänninen 2013, 210–215.) Esimerkiksi uuden asian oppimiseen on vain varattava reilusti aikaa. Ikääntymisen aiheuttamat kognitiiviset muutokset ovat kuitenkin yksilöllisiä. Yleisen terveydentilan lisäksi esimerkiksi se, onko ihminen korkeasti vai vähemmän koulutettu tai kuinka paljon hän on ylipäätään elämänsä aikana käyttänyt ja ylläpitänyt älyllistä kyvykkyyttään, vaikuttaa ikääntyneenä merkittävästi. Myös yksittäisten lääkkeiden ja monien lääkkeiden yhtäaikainen käyttö heikentävät kognitiivisia toimintoja nopeammin. (Nurmiranta ym. 2014, 130–131.) Ikääntyessä erilaiset aivosairaudet, yleisesti tunnettuja muistisairauksina, yleistyvät selvästi. Muistisairaudet on ongelmallinen nimitys sen vuoksi, että osa ryhmään kuuluvista sairauksista heikentää alkuvaiheessa muita kognitiivisia toimintoja kuin itse muistia. (Hänninen 2013, 210–215.)

Ensimmäiset muutokset ikääntyneen kognitiivisissa toiminnoissa näkyvät uuden oppimisen ja suoritusnopeuden hidastumisena. Vasta yli 70-vuotiaan ihmisen ikääntymismuutokset näkyvät kiteytyneessä älykkyydessä. Kiteytynyt älykkyys pohjautuu opitun tietoperustan soveltamiseen, esimerkiksi kielitaito ja sen hyödyntäminen. (Eloranta & Punkanen 2008, 15.) Heikkenemistä numeerisissa kyvyissä, päättelyssä ja avaruudellisessa hahmottamisessa on havaittavissa 60–70-vuoden iässä. Kielellisessä ymmärryksessä ikääntymisen muutokset alkavat yleensä vasta noin 80-vuotiaana. (Nurmiranta, ym. 2014, 132.)

Persoonallisuuteen liittyy olennaisesti myös ihmisen oma minäkäsitys ja identiteetti. Ikääntyessä identiteetin kannalta tärkeää on se, että ikääntynyt tuntee saaneensa jotain aikaan elämänsä varrella. Minäkäsitys koostuu itsetuntemuksesta ja itsearvostuksesta, jotka vaikuttavat toimintakykyyn. Jos ihmiseltä ei löydy tarvittavaa itseluottamusta terveen minäkäsityksen luomiseksi, voi epävarmuus itsestä ja omista kyvyistä aiheuttaa avuttomuuden ja selviytymättömyyden tunnetta, mikä vuorostaan saattaa johtaa toimintakyvyn menettämiseen. (Eloranta & Punkanen 2008, 13.)

Ikääntyessä ihmisen minäkuva on vaarassa, sillä ikääntyminen tuo tullessaan paljon psyykkistä terveyttä mahdollisesti horjuttavia muutoksia. Näitä muutoksia ovat esimerkiksi Kiljusenkin kirjassaan (2015, 285–304) käsittelemä ikääntymistä aliarvioiva kulttuuri meillä Suomessa, eläkkeelle siirtyminen, leskeksi jääminen ja oman kehon muuttuminen ja avuntarpeen lisääntyminen. Minäkuvan säilymisen kannalta tärkeää on yksilön käsitys omista suhteistaan toisiin ihmisiin ja omaan yhteisöön. Jotta yksilön itsetunto säilyisi hyvänä, hänellä täytyy olla tunne siitä, että hän on tärkeä ja muiden hyväksymä omana itsenään. Näiden lisäksi ikääntyneen minäkuvalle on tärkeää, että hän tuntee hallitsevansa elämänsä, ainakin osittain. Elämän hallinnalla tarkoitetaan sitä, miten hyvin ihminen tuntee pystyvänsä vaikuttamaan elämänsä kulkuaan ja miten hän on elämänsä aikana saanut arvostusta. Iän karttuessa erilaiset menetykset tulevat väistämättä vastaan, jolloin minäkuvan ehjänä pitäminen on entistä tärkeämpää. (Eloranta & Punkanen 2008, 13.)

Ikääntyminen ei siis normaalisti muuta yksilöä yhtä paljon ja selkeästi psyykkisesti kuin fyysisesti. Kaikista pienistä muutoksista ja psyykkistä toimintakykyä uhkaavis-

ta tekijöistä huolimatta ihmiset kokevat usein olevana samanlaisia senioreina kuin nuorempinakin. (Eloranta & Punkanen 2008, 13.)

Eloranta ja Punkanen (2008, 16) kirjoittavat, että 2000-luvulla ikääntyneiden muisti on hieman parantunut verrattuna heitä aiempiin senioreihin. Myös minäkäsitys ja itsearvostus ovat muuttuneet parempaan suuntaan. Samalla kuitenkin yksinäisyys on aikaisempaa suurempi ongelma, yksinasumisen myötä. Eniten yksinäisyydestä kärsivät heidän mukaansa naiset ja maaseudulla asuvat, miehiä ja kaupungissa asuvia useammin.

Kotiin tai edes lähemmäs kotia hakeutuvat kirjastopalvelut voisivat auttaa etenkin niitä yksinäisiä senioreita, jotka ovat enemmän tai vähemmän kotiensa vankeja. Esimerkiksi kotipalvelutyö tai kirjastoautotoiminta voivat itseisarvonsa lisäksi muodostua hyvinkin tärkeäksi viikon tai kuukauden sosiaaliseksi kohokohtaksi. Kuten monesti sanotaankin erityisesti kirjastoautovirkailijoiden työstä, että heidän käyntinsä voi olla ainut sosiaalinen kontakti pitkiin aikoihin, jolloin kirjastoautovirkailijalle saatetaan avautua hyvinkin henkilökohtaisista asioista. Tällöin varsinainen kirjastotyö on käytännössä paljon enemmän kuin vain aineiston toimittamista asiakkaalle.

3.2 Kulttuuriharrastuksen merkitys terveyteen

lästä huolimatta naiset ovat keskimääräisesti aina miehiä innokkaampia osallistumaan (Eloranta & Punkanen 2008, 18). Kun ihminen siirtyy eläkkeelle, vapaa-ajan määrä nousee merkittävästi ja samalla harrastamisen ja osallistumisen mahdollisuudet lisääntyvät (Hyypä 2013, 32). Jos kuitenkin kunto on heikentynyt, harrastuksiin ja yksittäisiin tilaisuuksiin osallistuminen ei luonnollisesti ole kovin yleistä (Eloranta & Punkanen 2008, 18). Hyypän (2013, 32–33) työryhmineen tekemän tutkimuksen mukaan keski-iässä opittu sosiaalinen osallistuminen ja aktiivisuus, harrastustoiminta ja vaikuttaminen esimerkiksi yhdistyksissä, jatkuvat ikääntyessä hyvinkin pitkään. Tutkimuksen tuloksen perusteella into osallistumiseen ja vaikuttamiseen säilyy ikääntyessä, vaikka vaikuttamisen ja osallistumisen muodot ja harrastettavat lajit voivatkin muuttua. Ruoppilan (2004, 490) mukaan harrastuksen antama vaikutus hyvinvointiin on pitkälti kiinni siitä, että ikääntyvä ihminen saa ja

voi itse valita mitä harrastaa. Hän kirjoittaa, että seniorit pitävät etenkin omaaloitteisista ja epävirallisista harrastuksista.

Hyyppä (2013, 19) työryhmineen on tutkinut myös kulttuuriharrastusten vaikutusta terveyteen ja elinikään. Heidän saamiensa tulosten mukaan ne, jotka käyvät erilaisissa kulttuuritapahtumissa, elävät terveempinä ja pidempään kuin sellaiset ihmiset, jotka harrastavat vastaavaa hyvin vähän tai eivät ollenkaan. Kyseisten tutkimusten perusteella kulttuuriharrastukset pidentävät elinikää keskimäärin kahdesta kolmeen vuotta, mikä on lähes rinnastettavissa esimerkiksi tupakoimattomuuden lisäämiin elinvuosiin. Kulttuuriharrastuksen myönteistä vaikutusta terveyteen ja elinikään on puollettu erilaisilla tutkimuksilla Suomen lisäksi sekä Ruotsissa, Norjassa, Yhdysvalloissa että Englannissa. (Hyyppä 2013, 20.)

Hyyppä ja Liikanen (2005, 16) toteavat eri tutkimuksista saadun tiedon perusteella, että kulttuuriharrastukset lisäävät hyvinvointia, koska harrastukset ovat osa sosiaalista pääomaa tai ainakin liittyvät siihen. Hyyppä (2013, 18–19) määrittelee sosiaalisen pääoman tarkoittavan jonkin yhteisön aineetonta, sosiaalista varantoa, joka ilmenee sosiaalisen osallistumisen kautta kulttuuritoimintana. Sosiaalisen osallistumisen tärkeimpiä muotoja ovat kulttuuriharrastukset itsenäisesti tai ryhmänä. Sosiaalinen pääoma syntyy ihmisten keskinäisen luottamuksen kautta muodostuvasta niin kutsutusta me-hengestä ja me-tavoitteesta, jossa toisilleen tuntemattomillakin ihmisillä on kaikilla sama tavoite yhteisen hyvän puolesta. Tämä näkyy meidän kulttuurissamme erityisesti talkootoiminnassa. Sosiaalinen pääoma näkyy myös vapaaehtoistyötä tekevissä yhdistyksissä, esimerkiksi Marttojen toiminnassa. Toisin sanoen näiden tulosten mukaan, elinikää pidentävä ja terveyteen positiivisesti vaikuttava tekijä on ihmisten välinen yhteisöllisyys.

Suomalainen yleinen kirjastolaitos on merkittävässä asemassa kulttuurin ja sitä kautta kansalaisten hyvinvoinnin edistäjänä. Yleiset kirjastot ovat kaikille kansalaisille avoimia, julkisia tiloja, jonne kuka tahansa voi tarpeidensa ja halujensa mukaan tulla. Koska yleisten kirjastojen käyttö asiakkaalle on pääosin ilmaista, ei kukaan jää kirjastotoiminnan ulkopuolelle sen takia, etteikö siihen olisi varaa. Kirjastojen kokoelmat ovat täten kaikkien halukkaiden käytettävissä, jolloin eri aineistojen avulla hyvinvointiaan voi edistää. Toisaalta kirjasto tapahtumatuottajana järjestää kaikenikäisille monenlaisia tapahtumia tai tempauksia, jotka myös osaltaan

tuottavat hyvinvointia ympäristöön. Esimerkiksi perinteiset satutunnit voivat olla hyvinvoinnin kannalta merkittäviä ja kiintymystä luovia, kun seniori isovanhemman roolissa osallistuu satutunnille yhdessä lapsenlapsensa kanssa.

3.3 Seniorit kirjaston asiakkaina

Yleisten kirjastojen toimintaa määrittelevän lain mukaan kaikilla kansalaisilla tulisi olla samanlainen mahdollisuus kirjastopalvelujen käyttöön (L 4.12.1998/904, 1 luku, 2 §). Jotta tämä mahdollistuisi, täytyy kirjastojen palvella asiakkaitaan eri tavoin. Osa senioriasiakkaista käy fyysisessä kirjastossa itsenäisesti tai avustettuna aivan kuten kuka tahansa nuorempi, osa taas tarvitsee henkilökohtaisempaa palvelua, kirjaston hakeutumista kotiin tai palvelutaloon asti.

Vaikka palvelutarjonnassa seniorit niputettaisiinkin saman nimityksen alle, tulee silti aina muistaa, että seniorit ovat hyvin monipuolinen joukko eri-ikäisiä ihmisiä. Heitä ei voi pitää yhtenäisenä ryhmänä, sillä kyseessä olevien ihmisten ikäluokka alkaa 65-vuotiaista ja päättyy yli 100 ikävuotta ylittäneisiin. Lisäksi enemmistö heistä on täysin itsenäisesti pärjääviä ihmisiä. (Kiljunen 2015, 38.) Täten heille tarjottavat kirjaston palvelut ovat paljon muutakin kuin vain perinteistä kotipalvelua (Heikkilä, 2009).

Koska kyseessä on hyvin heterogeeninen ryhmä, tulisi myös muistaa, etteivät heidän toiveensa ja tarpeensaakaan ole yhteneväisiä. Sloan (2009, 52) kehottaa välttämään sellaista asennetta, että seniorit haluavat vain tietynlaista kirjastoaineistoa. Sellainen asenne aiheuttaa helposti sen, etteivät asiakkaat halua kysyä neuvoa löytääkseen aineistoa, jota he oikeasti haluavat. Kirjaston henkilökunnan tulisi siis aina olla avoimia asiakkaiden toiveille. Sloan (2009, 51) toteaa myös, että seniorit haluavat kirjastoihin sellaista henkilökuntaa, jotka eivät ole liian kiireisiä auttaakseen heitä.

Sloan (2009, 53) kertoo, että vaikka ikääntyessä erilaiset terveysongelmat lisääntyvät ja esimerkiksi näkö ja kuulo heikkenevät, eivät ne silti vähennä ihmisen intoa nauttia kirjallisuudesta, ennemmin päinvastoin. On vain löydettävä oikeat formaatit entisten tilalle ja kirjastojen osattava markkinoida niitä heille. Serolan ja Vakkarin

(2011, 74) tekemän tutkimuksen mukaan kaikista ikäryhmistä juuri yli 65-vuotiaat olivat ahkerimpia lukijoita, mutta se ei kuitenkaan tutkimuksen tuloksissa (2011, 43–44) näkynyt vastaavasti aktiivisena kirjaston käyttönä. Tutkimustulos herättääkin kysymyksen, miksi seniorit eivät käy kirjastossa ja hae luettavaa sieltä.

Hokka-Ahti (2008, 18) kirjoittaa, että suomalaiset seniori-ikäiset kansalaiset ovat eläneet ennen sotia tai sota-aikana vaatimattomissa oloissa ja monellakaan heistä ei ole akateemista koulutusta. Myös Rinta-aho (2012, 54) kirjoittaa tutkimuksensa haastattelujen tuloksista, miten niissä oli havaittavissa, että senioreita pidetään mukavana, vähään tyytyväisenä ja vaatimattomana asiakasryhmänä. Hokka-Ahti (2008, 18) muistuttaa kuitenkin, että osa jo seniori-ikään ehtineistä on koulutettumpia ja he osaavat vaatia palveluja itselleen. Tämä kehitys luonnollisesti tulee jatkumaan väestön ikääntyessä, kun seniorit ovat jo eläneet nykyaikaisemmassa maailmassa ja ovat esimerkiksi tottuneempia tietotekniikkaan eri muodoissaan.

Hokka-Ahdin (2008, 18) mukaan on huomioitava se, että jos nykyinen ikääntyvä sukupolvi ei ole tyytyväinen kirjastopalveluihin, voi kielteinen näkemys siirtyä seuraaville sukupolville. Siksi hän kehottaakin panostamaan seniorien kirjastopalveluihin. Sloan (2009, 49) muistuttaa myös miten senioriasiakkaat voivat olla kirjaston toiminnan kannalta keskeisiä. Monet heistä toimivat erilaisissa yhdistyksissä ja järjestöissä, joissa he samalla saattavat olla ikään kuin kirjaston edustajia. Toisaalta isovanhempien roolissa senioriasiakkaat voivat tuoda lapsenlapsiaan kirjastoon ja näin tuoda kirjastolle uusia asiakkaita.

Sloan (2009, 56) kirjoittaa kirjaston henkilökunnan ja asiakkaiden välisestä suhteesta. Hänen mukaansa kirjastojen henkilökunnalla saattaa edelleen olla vanhentuneita stereotyyppioita senioreista ja heidän tarpeistaan. Samoin asiakkailta voi olla vanhentunut mielikuva kirjastoista. On siis hyvä pohtia, että tietävätkö senioriasiakkaat oikeasti mitä kirjastot tarjoavat nykyään.

4 YLEISTEN KIRJASTOJEN SENIORIPALVELUT

Vuonna 2009 sekä Länsi-Suomen että Itä-Suomen lääninhallitukset selvittivät kyselytutkimuksen avulla kummankin läänin kirjastojen tilannetta senioriasiakkaiden palvelemisen osalta. (Hiltunen 2009 & Viiri, ym. 2009.) Viiri ym. (2009) muistuttavat tiivistelmässä, miten lähitulevaisuudessa väestön ikääntyminen vaikuttaa Länsi-Suomessa monessa kunnassa ja se täytyy ottaa huomioon palvelutarjonnassa. Hiltunen (2009, 2) taas kirjoittaa, että Itä-Suomessa väestön ikääntyminen on paljon nopeampaa kuin muualla Suomessa. Hänen mukaan Itä-Suomessa alle 15-vuotiaiden osuus on jo pidempään ollut pienempi kuin yli 64-vuotiaiden osuus, kun muualla Suomessa tämä muutos ikärakenteessa tapahtui vuonna 2008.

Viiri ym. (2009) kirjoittavat selvityksessään miten kirjastojen olisi tärkeää seurata kuntansa asukkaiden väestörakennetta, mutta kyselyyn vastanneista Länsi-Suomen kirjastoista miltei 60 % ilmoitti, etteivät he seuraa kuntalaisten ikärakennetta ollenkaan. Ne kirjastot, jotka seurasivat kunnan väestörakennetta, käyttivät lähteinään kunnan tilastoja tai asiakkaiden ikäjakaumaa kirjastojärjestelmän kautta. 60 % vastanneista oli myös sitä mieltä, ettei kunnassa ylipäättään ole huomioitu kasvavaa ikääntyneiden asukkaiden määrää ja heidän palvelutarpeitaan.

Itä-Suomen selvityksessä 49 kysymykseen vastanneesta kirjastosta vain 17 eli 34,7 % ilmoitti seuranneensa kunnan väestön ikärakennetta jollain tapaa. Väestötietoja hankittiin lähinnä tilastoista ja ennusteista tai muilta kunnan hallinnollisilta puolilta. Jotkut kirjastot luottivat myös omaan asiakaskunnan tuntemukseensa. (Hiltunen 2009, 10.) Mielenkiintoista on, että asiakaskunnan tuntemus voidaan rinnastaa väestötilastojen ja -ennusteiden seuraamiseen. Vaikka kirjastossa tunnettaisiinkin oma asiakaskunta hyvin, eihän se vielä anna minkäänlaista kuvaa kunnan väestörakenteesta. Tällöin tiedetään vain niistä senioreista, jotka jo käyttävät kirjastoa.

Kirjastolaki edellyttää, että kuntien tulee arvioida kirjastopalvelujaan säännöllisesti ja arvioinnin avulla kehittää palveluja paremmaksi (L 4.12.1998/904, 5 luku, 6 §). Itä-Suomen 49 kirjastosta 18 kirjastoa eli 36,7 % ja Länsi-Suomen kirjastoista liki 40 % olivat selvittäneet senioriasiakkaiden tyytyväisyyttä kirjaston palveluihin ja ottaneet selvää minkälaisille palveluille olisi tarvetta (Hiltunen 2009, 11 & Viiri ym.

2009). Huomattavaa on kuitenkin, että 60 % ikäjakaumaa selvittäneistä Länsi-Suomen kirjastoista eivät olleet hyödyntäneet tietoa palvelujen suunnittelemisessa ja kehittämisessä. Jos tietoja oli hyödynnetty, niitä oli käytetty lähinnä antamaan suuntaa hankinnassa ja kokoelman kehitystyössä (Viiri ym. 2009). Sen sijaan Itä-Suomessa ne kirjastot, jotka olivat joko seuranneet väestörakennetta tai selvittäneet senioriasiakkaiden tarpeita, noin 41 % olivat käyttäneet saatuja tietoja myös palvelujen, kuten kotipalvelun ja kirjastoautopalvelun, suunnitteluun ja kehittämiseen. Kuitenkin myös Itä-Suomessa tietoja hyödynnettiin aineiston hankinnan apuna. (Hiltunen 2009, 11.) Näiden lisäksi kaksi kyselyyn vastannutta kirjastoa oli myös järjestänyt tapahtumia selvitysten perusteella. (Hiltunen 2009, 10–12 & Viiri, ym. 2009.) Sekä Hiltunen (2009, 10) että Viirin ym. (2009) selvityksissä käy myös ilmi, että vaikka lähes kaikki Suomen kunnat ovat tehneet oman ikästrategiansa, vain hyvin harvat kirjastot olivat siitä tietoisia, saati mukana siinä.

Yleisten kirjastojen laatusuosituksessa (2011, 41) määritellään, että kirjastopalvelujen tulee olla helposti saavutettavia. Tällöin suurimmalla osalla eli 80 %:lla kunnan asukkaista tulisi olla matkaa lähimpään kirjastoon alle kaksi kilometriä tai vähintäänkin sinne tulisi olla hyvät kulkuyhteydet ja matkustusajan olla kestoaltaan alle puoli tuntia. Kirjastoauton asiakkailta tulisi olla vain alle kilometrin matka pysäkillle. Niille asiakkaille, jotka eivät syystä tai toisesta pääse fyysiseen kirjastoon, tulee laatusuosituksen (2011, 41) mukaan kirjastopalveluja tarjota myös kotipalveluna tai muunlaisena erityispalveluna. Rinta-ahon (2012, 70) tutkimuksen mukaan saavutettavuuden ongelmiksi voi etenkin harvaan asutulla seudulla muodostua pitkät välimatkat ja julkisen liikenteen vähyys tai sen puute, etenkin jos kunnassa ei ole kirjastoautopalvelua.

Sellaisia ikääntyneitä asiakkaita, jotka eivät enää pääse käymään fyysisessä kirjastossa, voidaan palvella hakeutuvien kirjastopalvelujen avulla. Tällaisia ovat esimerkiksi laitospalvelut, kirjastoautot, siirtokokoelmat ja kotipalvelu. Kuitenkin kirjastot.fi:n perustilastojen mukaan vuodesta 1999 laitospalvelujen ja kirjastoautojen määrä on laskenut koko ajan vuosittain. Vuonna 1999 Suomessa oli laitospalveluja vielä 111 ja kirjastoautoja 203. Luvut olivat jo vuonna 2007 laskeneet 58 laitospalveluun ja 166 kirjastoautoon ja vuonna 2014 laitospalveluja oli enää 34 ja kirjastoautoja 142. (Perustilastot, [viitattu 8.10.2015].) Kirjastoautojen vähenemi-

seen vaikuttavat monet kuntaliitokset ja mahdollinen kirjastoautopalveluiden ostaminen naapurikunnasta. Hiltusen (2009, 19) mukaan sairaaloissa ja vanhainkohteissa toimineiden laitospalveluiden vähentyminen johtuu laitosten toiminnan muutoksista. Sairaaloissa potilaiden hoitajaksot ovat nykyisin lyhempiä, jolloin laitospalveluille ei ole niin suurta tarvetta. Myös se, että palvelutaloihin siirtyvät ikääntyneet ovat nykyisin entistä huonommassa kunnossa, on ajateltu, ettei erillistä laitospalvelua välttämättä tarvita.

Viiri ym. (2009) kirjoittavat, että myös siirtokokeelmien määrä on vähentynyt vuosien mittaan. Heidän selvityksensä mukaan vastanneista kirjastoista viidenneksellä oli siirtokokeelmia jokaisessa kuntansa palvelutalossa, kun taas noin 30 % kirjastoista ei toimittanut siirtokokeelmia ollenkaan. Yli 30 % piti siirtokokeelma-toimintansa myös riittävänä. Hiltunen (2009, 20) kertoo, että Itä-Suomessa 47 vastanneesta kirjastosta 30 toimitti siirtokokeelmia edes yhteen laitokseen. Riittävänä toimintaa piti noin 44 % kirjastoista. Viirin ym. (2009) selvityksen mukaan Länsi-Suomen läänissä lähes puolet vastanneista kirjastoista järjestävät kotipalvelua asiakkailleen. Etelä-Pohjanmaan alueella 13 vastanneesta kirjastosta vain neljä kirjastoa järjesti kotipalvelua. Itä-Suomessa lähes puolet kirjastoista eli 23 kirjastoa järjestivät kotipalvelutoimintaa (Hiltunen 2009, 22). Sekä Länsi-Suomessa että Itä-Suomessa kotipalvelun tarve oli jo tiedostettu, mutta erityisesti lähes kaikkia kirjastoja vaivaavan henkilöstön vähyden vuoksi muun muassa kotipalvelua ei ole pystytty järjestämään.

Rinta-ahon (2012, 68) tutkimuksen tulosten mukaan hakeutuvien kirjastopalvelujen sijasta seniorit mieluiten kävisivät itse kirjastossa kuljetuspalvelun avulla. Kuljetuspalvelun etuina ovat muiden ihmisten tapaaminen ja se, että aineiston pääsee valitsemaan itse. Kotipalvelu koettiin hyvänä vaihtoehtona, mutta sitä nähtiin tarvittavan vain siinä tilanteessa, kun terveys on heikentynyt niin merkittävästi, ettei kirjastoon enää pääse.

Rinta-aho (2012, 50–51, 56) kirjoittaa miten useissa kunnissa toimivissa asiointikyydeissä kulkevat seniorit voisivat periaatteessa käydä muun asioinnin yhteydessä myös kirjastossa. Tutkimuksessa kävi kuitenkin ilmi, että kirjaston aukioloajat ja asiointikyydin ajankohta eivät välttämättä kohtaa. Joko kirjasto ei ole edes auki, kun kuljetusta järjestetään tai jossain tapauksissa kirjasto on hieman etäämmällä

muista palveluista, jolloin muiden asioiden hoito menee kirjastossa käymisen edelle, koska aikaa ei vain riitä joka taholle. Toisaalta mahdollinen etäisyys kirjaston ja muiden palveluiden välillä voi etenkin heikkokuntoisemmalle olla yksinkertaisesti liian pitkä matka käveltäväksi edestakaisin, vielä mahdollisesti kirjakassin kanssa.

Kirjaston tulee olla esteetön tila, jonne kaikki kansalaiset pääsevät. Kirjastotilan saavutettavuutta voidaan parantaa monin eri keinoin. Itä-Suomen (Hiltunen 2009, 13) ja Länsi-Suomen (Viiri, ym. 2009) kyselyissä huomioitiin eri apuvälineet ja tavat tehdä kirjastotilasta saavutettavampi. Pääosin kyselyjen tulokset antavat vaikutelman, että esteettömyyteen on panostettu, mutta parannettavaa löytyy toki silti. Vastauksien jakaumasta on nähtävissä, että sekä Länsi-Suomessa että Itä-Suomessa on panostettu pitkälti samoihin esteettömyyttä lisääviin tekijöihin. Molemmien puolin Suomea suurimmassa osassa kirjastoja on invalidi-WC, invalidipysäköinti ja sisääntuloa helpottava luiska. Useimmissa sekä länsisuomalaisissa että itäsuomalaisissa kirjastoissa on myös selvityksen mukaan riittävästi tilaa niille, jotka liikkuvat apuvälineiden kanssa. Kuitenkin esimerkiksi automaattisesti avautuvia ulko-ovia oli kaikista kirjastoista melko pienellä osalla. Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että yli puolet sekä länsisuomalaisista että itäsuomalaisista kirjastoista ilmoittavat, että kirjastotilassa on riittävä valaistus. (Hiltunen 2009, 13 & Viiri ym. 2009.) Länsi-Suomen selvityksessä (Viiri ym. 2009) käy kuitenkin ilmi, että ainakin yhdessä vastaajakirjastossa valaistuksen riittävyys on vain henkilökunnan oma käsitys, jota ei ole tarkistettu asiakkailta. Herää siis kysymys siitä, onko kaikissa kirjastoissa todella riittävä yleisvalaistus, myös asiakkaiden mielestä. Valmiiden vastausvaihtoehtojen ulkopuolelta länsisuomalaiset kirjastot mainitsivat hankkineensa asiakkaiden käyttöön muun muassa lukulaseja, suurennuslasivalaisimia ja kärryjä aineiston kuljettamisen avuksi (Viiri, ym. 2009).

Yleisten kirjastojen laatusuosituksen mukaan hyvässä kirjastossa perinteistä palvelutarjontaa täydennetään uusilla kokeilevilla palvelumuodoilla, joita mahdollisesti toteutetaan yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. (Yleisten kirjastojen laatusuositus 2011, 41.) Länsi-Suomen läänissä yli 70 % tekikin yhteistyötä erilaisten tahojen kanssa ikääntyneiden kirjastopalvelujen järjestämisessä jo vuonna 2009. Vastanneista kirjastoista yli 50 teki yhteistyötä sosiaali- ja terveystoimen kanssa ja 25 kirjastoa teki yhteistyötä erilaisten järjestöjen kanssa. Tällaisia järjestöjä ovat esi-

merkiksi eläkeläis- ja vammaisjärjestöt, Martat ja SPR. (Viiri ym. 2009.) Vastavasti Itä-Suomessa yhteistyötä tehtiin 66 % kaikista kirjastoista. Yhteistyökumppaneina olivat kuntien muut hallintokunnat, kuten sosiaali- ja terveystoimi, kansalais- ja työväenopistot, toiset kirjastot ja erilaiset järjestöt. Lisäksi muita yhteistyökumppaneita olivat esimerkiksi seurakunnat ja apteekit. (Hiltunen 2009, 11–12.) Pääosin yhteistyökumppanit ovat siis pitkälti samoja molemmilla puolilla Suomea.

Viirin ym. (2009) mukaan Länsi-Suomen kirjastoissa hankkeiden avulla tavoitteellista kehittämistoimintaa oli tehty melko vähän seniorien kirjastopalvelujen suhteen. Kehittämishankkeita, joiden kohderyhmänä ovat olleet seniorit, oli toteutettu viidessätoista kunnassa. Useimmiten näissä hankkeissa oli selvitetty kotipalvelun tarvetta tai annettu senioreille ATK-opastusta.

Syy, mikseivät kirjastot ole kehittäneet senioreille kohdistettuja palveluita, on etenkin pienemmissä kunnissa olemassa olevat resurssit ja aika. Pienestä henkilökunnasta on hyvin hankalaa irrottaa työntekijöitä muihin tehtäviin ja usein esimerkiksi kotipalvelusta vastaaminen jää vain yhden työntekijän vastuulle. (Viiri, ym. 2009.) Hiltunen (2009, 12) ja Viiri ym. (2009) kirjoittavat, että reilu enemmistö Itä-Suomen ja Länsi-Suomen kirjastojen henkilöstöstä kyllä pääsisi senioripalveluja koskeviin koulutuksiin ja niihin on jo osallistuttukin, mutta harvoissa kirjastoissa näitä taitoja päästään toteuttamaan käytännössä.

Mahdollisesti itsepalvelun lisääntyminen kirjastoissa voi vapauttaa henkilökuntaa kehitystyöhön, mutta siltikin ongelmaksi jäävät ainakin taloudelliset resurssit. Toisaalta yhtenä palvelujen kehittämisen haasteena voidaan pitää esimerkiksi Sloanin (2009, 56) esille nostamaa yksityiskohtaa siitä, tuntevatko kirjastojen henkilökunta todella senioriasiakkansa ja heidän tarpeensa ja tuntevatko seniorit vastaavasti kirjastonsa kaikkine palveluineen. Tässä opinnäytetyössä etsitäänkin tähän kysymykseen vastauksia Alavuden kirjastopalvelujen osalta.

Viiri, ym. (2009) toteavat, että kun ikääntyneiden palvelut kirjastoissa ovat hyvin järjestettyjä, niissä yhdistyvät ikääntyneiden arvostaminen, itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen ja yksilöllisiin tarpeisiin vastaaminen. Lisäksi hyvä palvelutarjonta on sovitettu paikallisiin olosuhteisiin, alueen omia tarpeita vastaavaksi.

4.1 Kotipalvelu

Kirjaston kotipalvelu tarkoittaa sitä, että kirjasto toimittaa tavalla tai toisella asiakkaalle hänen haluamaansa aineistoa suoraan kotiin. Kotipalvelun asiakkaat eivät siis itse pääse kirjastoon jostain syystä. Syynä tähän voivat olla esimerkiksi korkea ikä, sairaus tai vamma. Lisäksi syynä voi olla myös esteellinen pääsy kirjastotiloihin. (Laakso 2010, 9). Pääsääntöisesti aineistoa toimitetaan asiakkaalle kerran kuussa ja palvelu on asiakkaalle maksuton (Laakso 2010, 10–11).

Aineistojen toimitustavat vaihtelevat; joissain kirjastoissa henkilökunta itse henkilökohtaisesti käy tapaamassa asiakasta ja esittelemässä tuomaansa aineistoa lyhyesti (Laakso 2010, 11). Aineisto voi kulkeutua asiakkaalle myös kunnan kotipalvelun henkilökunnan mukana tai vaikkapa kirjaston vahtimestarin tai muunlaisen yhteistyön avulla (Koivu 2014, 11). Käytössä on myös sellainen tapa, että kotipalvelua järjestetään kirjastoauton kautta. Tällöin asiakas tai asiakkaan läheinen hakee toimitetun aineiston kirjastoautosta heille sopivalla pysäkillä. (Laakso 2010, 13)

Kotipalvelu sai alkunsa vuonna 1941, Yhdysvaltain Clevelandin yleisessä kirjastossa. Lahjoitusten mahdollistamana aineistoa alettiin kuljettaa ikääntyneille ja liikuntaesteisille suoraan kotiin. Palvelumuodon sama nimi shut-in-service viittaakin koteihinsa suljettuihin ihmisiin ja heille tarjottavaan palveluun. (Laakso 2010, 9)

Kun uusi palvelumuoto levisi toisen maailmansodan jälkeen Eurooppaan, etenkin Englannissa siitä tuli suosittu (Laakso 2010, 9). Englannista kotipalvelu kantautui Ruotsiin, missä Malmön kirjasto aloitti kotipalvelun ensimmäisenä vuonna 1955 (Laakso 2010, 45). Ruotsista kotipalvelu laajeni myös Suomeen (Laakso 2010, 9). Suomessa kotipalvelua on järjestetty vuodesta 1961 alkaen (Laakso 2010, 8). Ensimmäinen kotipalvelua tarjoava kirjasto oli Keravan kauppalankirjasto. Vuonna 1970 kotipalvelutoiminta alkoi myös Espoon kaupunginkirjastossa. Espoossa kotipalvelu kuului laitoskirjastotoimintaan (Laakso 2010, 9).

Palvelumuodon nimi kotipalvelu on osoittautunut ongelmalliseksi, koska se sekoituu helposti kuntien sosiaali- ja terveystieteiden kotipalveluun. Siksi se tarvitseekin aina etuliitteekseen kirjaston. Ruotsissa kotipalvelu tunnetaan nimellä Boken

kommer, joka ei taas suomennettuna toimi yhtä ytimekkäästi. Kirjastojen kotipalvelusta käytetäänkin eri paikkakunnilla erilaista nimitystä. (Laakso 2010, 10.)

Yksi kotipalvelun ensimmäisistä aloittajista, Espoon kaupunginkirjasto, järjestää kotipalvelua nykyisin Taika-kotikirjastona (Espoon kotikirjasto Taika). Riihimäellä kotipalvelutoiminta kulkee nimellä Kirjat kotiin ja Nurmijärvellä nimi on miltei sama, Kotipalvelu - Kirjat kotiin (Ikäihmisten palvelut, [viitattu 8.5.2015] ja Kotipalvelu – Kirjat kotiin, [viitattu 8.5.2015]). Esimerkiksi Vaasassa käytössä ei ole erityistä nimeä ja Seinäjoella palvelumuodosta käytetään yksinkertaisesti nimeä kotikirjastopalvelu (Kotipalvelu ja Kotikirjastopalvelu, [viitattu 8.5.2015]).

Uudessakaupungissa toimii Kirjakassi-palvelu, jossa kirjaston henkilökunta valitsee asiakkaan toiveiden mukaisesti kassillisen verran erilaista aineistoa. Asiakkaan läheinen voi sitten noutaa kassin kirjastosta ja samalla palauttaa aikaisempia lainoja. Kirjastolla on kuitenkin muutamia yhteistyökumppaneita, joilta kirjasto voi hankkia asiakkaalle oman kirjakuskin, jos asiakkaalla ei ole olemassa sellaista läheistä, joka hoitaisi kirjojen kuljetuksen. (Kirjakassi, [viitattu 8.5.2015].)

Kaarinan kirjastossa toimii Kotikirjasto Hopeakettu, johon kuuluu perinteisen kotipalvelun lisäksi siirtokokoelmat eri tahoilla ja säännöllisesti toteutuva kirjavinkkaus. Kotipalveluasiakkaille toimitetaan tutun kaavan mukaisesti erilaista kirjaston aineistoa kerran kuussa maksutta. Lisäksi monissa Kaarinan kaupungin palvelutaloissa ja vanhainkodeissa on kirjaston tarjoama siirtokokoelma, joka vaihdetaan säännöllisesti. Siirtokokoelmat ovat tarkoitettu kaikille palvelutalojen ja vanhainkotien asukkaille samoin kuin myös kaikille niissä asioiville. Edellisten lisäksi Hopeaketun henkilökunnan kirjavinkkarit kiertävät keväisin ja syksyisin erilaisissa kerhoissa tai laitoksissa vinkkaamassa kirjaston uutuuksia. Vinkattavaa aineistoa eivät ole vain kirjat, vaan myös esimerkiksi äänikirjat ja elokuvat. (Kotikirjasto Hopeakettu tulee asiakkaan luo, 2.6.2015)

Myös esimerkiksi Haminan kaupunginkirjasto tarjoaa kotipalvelua, mutta heillä korostetaan sitä, että asiakkaaksi voi liittyä myös väliaikaisen tarpeen johdosta, kuten esimerkiksi leikkauksesta toipumisen ajaksi. (Haminan kaupunginkirjaston kotipalvelu, [viitattu 8.5.2015].) Kouvolan kaupunginkirjasto taas järjestää kotipalvelua eli heillä kotiinkuljetuspalvelua, vain vähintään 65 vuotta täyttäneille henkilöille,

jotka eivät pysty asioimaan kirjastossa eikä heillä ole kirjastoasioinnissa avustavaa läheistä ihmistä. Palvelu järjestetään yhteistyössä Kouvolan Ikäseman kanssa. (Kirjaston kotiinkuljetuspalvelu Kouvossa, [viitattu 8.5.2015].)

Ruotsissa kotipalvelun aineiston kuljetus järjestyy pitkälti samoin kuin Suomessa. Kirjaston henkilökunta itse kuljettaa kasseja esimerkiksi Malmön, Uppsalan ja Västeråsin kirjastoissa (Boken kommer: Malmö Stad, Bibliotek Uppsala ja Västerås Stadsbibliotek, [viitattu 9.5.2015]). Göteborgin kaupunginkirjastossa henkilökunta tuo aineiston asiakkaalle kotiin, paitsi puhekirjat (talböcker) kulkeutuvat postin kautta (Boken kommer: Göteborgs stad, [viitattu 9.5.2015]). Sollentunan ja Partil- len kirjastoissa vahtimestari vie aineiston asiakkaalle (Lundblad, [viitattu 9.5.2015] ja Boken kommer, [viitattu 9.5.2015]). Lisäksi jonkin verran käytetään myös vapaaehtoisten ja yhteistyökumppanien apua (Laakso 2010, 45).

Englannissa kotipalvelu on vakiinnuttanut nimekseen *home delivery service* ja sitä järjestetään tiiviissä yhteistyössä sosiaali- ja terveystoimen kanssa. Siellä omaishoitajat ovatkin kotipalvelun suuri asiakasryhmä. Englannin kotipalvelutoimintaa hoitavat suurissa määrin vapaaehtoiset. Useimmiten he keräävät aineistoa kirjastosta ja vievät sen asiakkaille. (Laakso 2010, 46). Esimerkiksi North Yorkshiren kreivikunnan kirjaston kotipalvelun vapaaehtoisryhmä kuljettaa toivotun aineiston asiakkaalle, ellei hänellä ole itsellään sellaista läheistä, joka hoitaisi saman (Libraries-Home library service, [viitattu 9.5.2015]). Englannissa kirjastot pitävät tiiviisti yhteyttä vapaaehtoisiansa ja kouluttavat heitä säännöllisesti. Lisäksi heille järjestetään yhteisiä tapaamisia. (Laakso 2010, 46).

Eräänlainen versiointi kotipalvelusta on toteutettu Kalajoella. Kirja ystävälle kirjastosta -niminen palvelu aloitettiin vuonna 2008 ja idea on lähtöisin juuri Englannista. Kalajoen kirjaston kehityspäällikkö ja idean äiti Eila Ainali kertoo kirjassaan (2012, 35–36), että Kirja ystävälle kirjastosta–palvelua toteutetaan yhteistyössä kirjaston ja Suomen Punaisen Ristin ystäväpalvelun kesken. Käytännössä yksi SPR:n ystävä vie valmiiksi valitun aineiston asiakkaalle ja palauttaa aikaisemman aineiston takaisin kirjastoon. Lisäksi aineiston mukana kulkee asiakkaan kirjastokortti ja vihko palautetta varten. Erityisesti senioreita varten on tehty aineistoluetteloita, joista asiakas saa itse valita tai vaihtoehtoisesti antaa kirjaston työntekijäin valita hänelle sopivaa erilaista aineistoa.

4.2 Lukupiirit

Lukupiirit ovat kaikenikäisille ja kaikenlaisille ihmisille sopiva harraste. Niitä ei täten voi määrittää vain ja ainoastaan kirjastojen senioripalveluiksi, mutta ne voivat olla osa niitä. Kaikki lukupiirit eivät ole pelkästään senioreille tarkoitettuja, mutta usein niistä muodostuu juuri ikääntyneiden suosikkeja (Ervasti 2009, 57–58).

Lukupiireillä ja kirjastoilla on ollut tiivis yhteys alusta saakka, sillä aikoinaan lukupiireistä tai silloisista lukuseuroista on ajan myötä muodostunut kirjastojen alkuversioita (Ahola 2013, 20. ja Tunturi 2010, 62). Lukupiiritoiminta on Euroopassa käynnistynyt 1700-luvun puolenvälin tienoilla, jolloin kaupunkien porvaristo alkoi tilata kirjoja yhdessä. Nämä yhteiset tilaushetket muuttuivat pian säännöllisesti tietyssä paikassa ja tiettyyn aikaan toimiviksi järjestöiksi. Tutkijoiden mukaan porvaristo oli huolellista väkeä, sillä kirjat luetteloihin ja kirjanpitoakin pidettiin menosta ja tuloista. Lainausvuorotkin kirjattiin ylös joissain seuroissa. Vähitellen toiminnasta tuli kaikille avointa ja näin syntyivät tulevien kirjastojen varhaismuodot. (Tunturi 2010, 62.)

Suomessa lukupiirit muodostuivat ensimmäiseksi Pohjanmaalle ja muualle länsirannikolle, kuten Turkuun, myös 1700-luvulla Ruotsin vallan aikana (Tunturi 2010, 62). Suomen ensimmäisenä lukupiirinä voidaan Aholan (2013, 21) mukaan pitää Pohjanmaalla 1760-luvulla toiminnassa ollutta ”kirjastosieteettä”. Kirjastosieteettiin kuuluivat Lapväärtin kirkkoherra Jacob Estlander ja monia pappeja, mutta myös muutama muun ammattiryhmän edustaja. Tämän kyseisen kirjastosieteetin esikuvana oli Ruotsissa Pommerissa toiminut lukuseura. 1780–1790-luvuilla kirjastosieteetin jälkeen uusia lukuseuroja syntyi myös muualle rannikolle ja 1840-lukuun mennessä niitä oli mm. Oulussa, Vaasassa, Porissa, Helsingissä ja Viipurissa. Sisämaahankin perustettiin muutamia lukuseuroja, esimerkiksi Hämeenlinnaan, Tampereelle ja Lappeenrantaan. Aktiivisista lukuseuroista muodostui vähitellen entistä enemmän kirjastomaisia ja Suomen ensimmäinen lukukirjasto aloittikin Vaasassa vuonna 1794. Vaasan lukukirjastossa oli säännöllinen aukiolo, oma hoitaja ja painetut kirjaluettelot ja kun vähitellen muutkin ihmiset kuin vain jäsenet pääsivät lukukirjastoon, alkoi se jo muistuttaa kovasti kaupunginkirjastoa. (Ahola 2013, 21–22.)

Nykyiset lukupiirit ovat erilaisten kirjallisuudesta kiinnostuneiden ja sitä harrastavien henkilöiden yhteisöjä. Satunnaiset kaverien kesken tapahtuvat jutustelut kirjallisuudesta eivät vielä vastaa lukupiiriä, vaikka samankaltaisia piirteitä onkin havaittavissa. Lukupiirit toisin sanoen vaativat toimiakseen jonkinlaisen sopimuksen sen säännöllisyydestä, vaikka toteutustapa voikin vaihdella eri lukupiirien kesken. Jo kaksi henkilöä riittää perinteisen lukupiirin muodostamiseen, mutta keskustelujen rikkauden vuoksi on parempi, että osallistujia on enemmän. Suositeltavaa kuitenkin on, että osallistujaluku ei nousisi paljoo yli 20 henkilön. (Matero, Hapuli & Koskivaara 2010, 8.)

Verkkoympäristössä toteutettavissa lukupiireissä osallistujamäärä voi olla reilusti suurempi kuin perinteisessä lukupiirissä, eikä se yleensä ole haitaksi. Verkkolukupiirissä etuna on se, että osallistujat saattavat kokea sen helposti lähestyttävämmäksi, sillä verkossa voi pysyä anonyyminä, eikä omien mielipiteiden sanomista välttämättä tarvitse jännittää niin paljon kuin kasvokkain. Keskusteluun osallistuminen ei välttämättä ole aina tiettyyn ajankohtaan sidottua ja keskustelua voi myös seurata tiiviisti, vaikka itse ei kommentoisikaan mitään. Lisäksi lukupiirin toimintaan sitoutuminen ei ole niin vahvaa verkossa, mutta toisaalta se voi myös osaltaan helpottaa uusien jäsenien osallistumista. (Matero ym. 2010, 8.)

Aholan (2013, 106) mukaan suosiossa olevat kirjallisuusblogit voidaan osaltaan ajatella olevan yhdenlaisia lukupiirejä, sillä blogeja voi yleensä vapaasti kommentoida ja usein niille kertyy ajan myötä säännöllisiä lukijoita, jotka seuraavat suosikiblogejaan (Ahola 2013, 106). Hän huomauttaa myös, että verkko lukupiireineen ja blogeineen toimii usein paljolti viihdykkeenä, jossa vuorovaikutus on nopeaa toisin kuin perinteiset lukupiirit ovat jonkinasteiseen sivistykseen pyrkiviä ja sitouttavat jäseniään huomattavasti enemmän. Jos käyttäjä ei verkon lukupiireissä tai blogien välityksellä löydä haluamaansa, on helppoa siirtyä muualle selittämättä kenellekään syytä (Ahola 2013, 107).

Lukupiiri voidaan toteuttaa myös kiertävän lukupäiväkirjan avulla. Tällöin jokainen osallistuja vuorollaan kirjoittaa ajatuksiaan luetusta kirjasta ja kierrättää lukupäiväkirjan jälleen seuraavalle jäsenelle. Lukupäiväkirjan kiertojärjestystä voidaan välillä muuttaa, mikä saattaa elävöittää keskustelua aivan uudella tavalla. (Matero ym. 2010, 8.)

On lukupiiri muodoltaan mitä tahansa, niiden tarkoitus kuitenkin pysyy samana. Lukupiireissä keskustellaan valitusta kirjasta, itse lukukokemuksesta ja lukukokemuksen myötä heränneistä ajatuksista. Jokainen lukija on erilainen, joten tulkinatkin vaihtelevat lukijan mukaan. (Hapuli 2010, 18.) Useimmissa ohjatuissa lukupiireissä on myös tapana käydä hieman läpi kirjan ja kirjailijan taustoja ja kirjan saamia arvioita tai mahdollista mediahuomiota. Tämän taustoituksen tekee useimmiten lukupiirin vetäjä, mutta osallistujien innokkuudesta riippuen tehtävä voidaan siirtää myös osallistujille. (Ervasti 2009, 71.)

Ohjattuja lukupiirejä järjestetään eri tahoilla, esimerkiksi kirjastoissa ja kansalaisopistoissa. Kirjasto on tilana hyvä, koska se on kaikille avoin julkinen paikka, joka ei ole varsinaisesti kenenkään oma tila, mutta silti vähän kaikkien (Ratia 2010, 180). Yksi senioreille tarkoitettu lukupiiri kokoontuu Hollolan pääkirjastossa joka maanantai (Ikäihmisten lukupiiri, [viitattu 8.5.2015]). Turun Maarian kirjastossa kerran kuussa kokoontuu 65+ -lukupiiri, jossa on enintään 15 osallistujaa (Kirjaston lukupiirit syksyllä 2014, 16.9.2014). Myös Parkanon kirjastossa kokoontuu joka kuukausi ikäihmisten lukupiiri, jota vetää harrastuspohjalla toimiva vapaaehtoinen (Lukija kohtaa tekijän, 22.10.2014).

Riihimäen kirjasto järjestää kirjastopiirejä, jotka kokoontuvat kuukausittain kahdessa päivätoiminnassa ja kahdessa eri ikääntyneiden palvelutalossa. Kirjastopiireissä jokaiselle tapaamiskerralle on valittu kirjojen pohjalta teema, josta keskustellaan ja osallistujia kannustetaan muistelemaan menneitä ja kertomaan muistoistaan muille. Toisaalta Riihimäellä vapaaehtoistyönkeskus Virsussa järjestetään lukupiiriä, jossa kuukausittain noin kymmenkunta henkilöä tapaa ja jakaa yhdessä lukukokemuksiaan. Kyseinen lukupiiri on toiminut jo vuodesta 2009 ja sen yhteyshenkilönä toimii myös toisena Riihimäen kirjaston kotipalvelusta vastaava erikoiskirjastonhoitaja. (Ikäihmisten palvelut, [viitattu 8.5.2015].)

4.3 Vinkkaus

Vinkkaus on kirjaston aineistosta, useimmiten kirjoista, kertomista, jolloin vinkkaaja avaa aineiston sisältöä kuulijoille. Vinkkauksessa ei ole tarkoitus kertoa faktatietoa esiteltävästä aineistosta vaan tarttua sisältöön ja esimerkiksi esitellä päähenkilöitä.

(Mäkelä 2003, 7.) Vinkkaamisen tavoitteena on innostaa ihmisiä lukemaan enemmän ja mahdollisesti monipuolisemmin (Mäkelä 2003, 13). Vaikka vinkkaajat liitetään usein kirjastomaailmaan, voi vinkkariksi ryhtyä kuka tahansa ammatista riippumatta, tärkeintä on vain aito halu ja innostus työtä kohtaan (Mäkelä 2003, 16).

Asiakkaalle kirjaston hyllyt näyttäytyvät lähinnä rivinä erilaisia selkämyksiä ja tuhansia nimekkeitä, minkä takia vinkkauksen tarkoituksena onkin tuoda valtavasta kokoelmasta esiin uusia elämyksiä. Kirjastoammattilainen osaa etsiä kokoelmasta vinkkaukseen osallistuvalla kohderyhmälle sopivia teoksia, jolloin kirjaston työntekijä toimii välittäjänä aineiston ja asiakkaan välillä. Vinkkaus on myös erilaisten vaihtoehtojen esittelemistä, koska monesti ihmiset ovat tottuneet lukemaan vain tietynlaisia kirjoja tai kuuntelemaan vain tietynlaista musiikkia. (Mäkelä 2003, 13.) Vinkkaamalla siis ikään kuin markkinoidaan kokoelmaa (Laakso 2010, 42). Vinkkaudessa aineistosta tehdään elävä ja kiinnostava. (Mäkelä 2003, 13.)

Kirjavinkin ensimmäinen lause on tärkeä, koska sillä herätetään kuulijoiden mielenkiinto. Alkuakin tärkeämpi on kuitenkin vinkin lopetus, jonka täytyy olla harkitun napakka ja mieluummin yllättävä kuin liikaa venyvä. (Mäkelä 2003, 46–47.) Kirjavinkin sisällön suhteen Mäkelä (2003, 46) kehottaa miettimään, mikä kirjassa sai aikaan sen, että vinkkaaja itse luki kirjan alusta loppuun. Siitä on hyvä kertoa myös kuulijoille. Heille kannattaa myös kertoa, jos esimerkiksi tarinan alku on tylsä, mutta se muuttuu myöhemmin kiinnostavaksi. Ylipäättään teosta ei saisi kehua liikaa, vaan pitäytyä omassa rehellisessä mielipiteessään. Samalla on huolehdittava siitä, ettei vinkatessa innostu kertomaan juonta liian tarkasti tai paljasta jokaista yksityiskohtaa, sillä tarkoituksena on vain tehdä kuulijat kiinnostuneiksi teoksesta. Kuulijalle tulee jäädä epävarma tunne siitä, mitä tarinassa tapahtuu, jolloin hän tutustuu teokseen itse. (Mäkelä 2003, 46–47.)

Aineistoon tutustumiseen ja vinkkien valmisteluun menee runsaasti aikaa ja valmistelutyö jää usein vinkkarin vapaa-aikaan. Vinkattaviin teoksiin tulee perehtyä kunnolla, jotta tietää mistä puhuu. (Mäkelä 2003, 40–41.) Vinkkien kirjoittaminen vaatii harjoitusta, jotta löytää oman tyyliinsä. Kirjoitetun vinkin lisäksi on usein tapana lukea pätkä itse kirjasta, joka osaltaan herättää kuulijoiden kiinnostusta. Kun vinkki on kirjoitettu ja mahdollinen ääneen luettava katkelma kirjasta valittu, on erityisen tärkeää harjoitella vinkkiä kokonaisuudessaan ennen yleisön eteen me-

noa (Mäkelä 2003, 48–49). Harjoittelemalla voi myös seurata omaa ajankäyttöään, sillä yksi vinkki voi pisimmillään kestää korkeintaan 5-7 minuuttia. Suositeltavampi pituus on kuitenkin tilannekohtaisesti kolmesta viiteen minuuttia, joskus tosin kaksikin minuuttia voi riittää. (Mäkelä 2003, 50.) Mäkelä (2003, 49) korostaa harjoittelun merkitystä kirjoittamalla, että jos lukee koko vinkkinsä suoraan paperista, menettää vinkkaajan tittelin heti alkuunsa.

Perusajatuksena vinkkauksessa on, että vinkkaaja itse on tykännyt vinkattavasta teoksesta. Mäkelä (2003, 41), ja Pukkinen (2014, 16) Seinäjoen kaupunginkirjasto-maakuntakirjastosta toteavat, etteivät voisi vinkata sellaista aineistoa, josta he eivät olisi pitäneet. Mäkelä (2003, 41) puhuukin mäty-periaatteesta eli ”mä tykkään”-periaatteesta. Hän kertoo, miten kirjaan tulee voida luottaa ja täytyy olla varma, että sillä on annettavaa myös muille. Mäkelä (2003, 41) muistuttaa, että vinkattavaksi valittavat kirjat kannattaa lukea kahteen kertaan, jotta valinta varmistuisi, sillä joskus jokin kirja voi säväyttää yhtenä päivänä ja seuraavana ei ollenkaan. Pukkinen (2014, 16) kertoo valitsevansa teokset vinkattavaksi, jos ne eivät jätä kylmäksi, vaan vaikuttavat tunteisiin. Vaikutus voi syntyä samaistumisen tunteella tai toisaalta aiheuttamalla ahdistusta tai ärsytystä. Pukkinen huomauttaa, ettei sisällön tarvitse olla täysin hänen arvojensa mukainen, vaan hän pitää erilaisiin näkökulmiin tutustumista kiinnostavana. Jos kirja ei vakuuta häntä tai se on huonosti suomennettu, se ei päädy vinkattavaksi.

Seinäjoen kaupunginkirjasto-maakuntakirjastossa Apilassa toimii kerran kuussa iltaisin kokoontuva Kirjavinkkiipiiri, jonka tapaamiset ovat noin puolentoistatunnin mittaisia. Pukkisen haastattelun (2014, 16) mukaan tällä hetkellä piirin vetämisestä vastaa seitsemän kirjaston työntekijää, jotka vuorotellen ovat aina pareittain vastuussa piirin emännöinnistä. Tapaamisen aikana vinkataan valittuja teoksia ja jutellaan niistä. Pukkinen mainitsee, että myös piirin osallistujat voivat tuoda oman suosikkinsa vinkattavaksi muille. Vinkattujen kirjojen listoja kopioidaan ja jaetaan myös muille lukuvinkkejä tarvitseville asiakkaille. Lisäksi vinkkejä julkaistaan usein kirjaston blogissa. (Pukkinen 2014, 16.)

Leena Laakson kirjassa, Kirjaston kotipalvelutoiminta, Seinäjoen kaupunginkirjasto-maakuntakirjaston koti- ja laitospalvelussa pitkään työskennellyt Jaana Savela kertoo, ettei senioreille kohdistuva vinkkaus peruseriaatteeltaan eroa muille koh-

deryhmille vinkkaamisesta. Senioreille vinkatessa ei saa koskaan unohtaa heillä olevaa elämäkokemusta ja sen myötä kerättyä suurta tiedon ja taidon määrää. Savela toteaa, että seniorivinkkauksessa on hyvä muistuttaa, että kirjastossa on valtavasti kirjoja ja niitä voi edelleen lainata ilman salasanoja tai PIN-koodeja, vaikka kirjastossa mahdollisesti onkin myös niitä vaativia lainaus- ja palautusautomaatteja. Lisäksi senioreille on hyvä kertoa, että kirjastossa on muutakin heille sopivaa aineistoa, kuten isotekstisiä kirjoja, äänikirjoja, musiikkia ja ennen kaikkea henkilökuntaa, jotka neuvovat heitä. (Laakso 2010, 42.) Juuri senioreille onkin usein tarpeen markkinoida muitakin aineistoja, koska ajatus pelkästä kirja- ja lehti-varastosta voi olla hyvinkin vahva.

Eleniuksen (2015, 11) artikkelissa Jaana Savela antaa vinkkejä ikäihmisille vinkkaamiseen. Savela neuvoo muun muassa kiinnittämään huomiota siihen, että kaikki osallistujat sekä kuulevat vinkkaajan puheen että näkevät hänet. Jos vinkkaus järjestetään palvelutalossa, tulee tilan olla rauhallinen, jossa ei ole jatkuvaa läpikulkua. Savelan mukaan sopiva kuulijajoukko on noin kymmenen hengen luokkaa, ei siis koko palvelutalon väkeä kerralla. Vinkkaajan kannattaa pyytää myös palvelutalon henkilökuntaa olemaan paikalla tilaisuudessa, jolloin vinkkaaja voi itse keskittyä vain vinkkaamiseen (Laakso 2010, 42).

Senioreille tehtävä vinkkaus voi yhdistyä myös kotipalvelutyöhön, jolloin siitä tulee hyvin henkilökohtaista. Kun kotipalvelun työntekijä vie asiakkaalle kotiin valikoiman uutta aineistoa, voi aineistoa vinkaten esitellä asiakkaalle. Jos kotipalvelu ei järjesty tällä tavoin, voi ammattitaitoinen ja aineistoon hyvin tutustunut kirjaston työntekijä vinkata aineistoa asiakkaalle puhelimitsekin. (Laakso 2010, 43.)

4.4 ATK-opastus ja SeniorSurf

Kirjastot ympäri Suomen järjestävät kansalaisille opastusta tietokoneiden ja Internetin käyttöön. Vuonna 2009 julkaistun selvityksen mukaan Länsi-Suomen läänissä tietotekniikan kursseja oli kyselyyn vastanneista kirjastoista järjestänyt 68 % (Viiri, ym. 2009). Viime aikoina opastukset ovat laajentuneet myös älypuhelimien ja tablettien käytön neuvontaan. Alastalo (2014, 15) kirjoittaa, että tabletit ovat syrjäyttämässä tietokoneet seniorien keskuudessa. Monet seniorit kokevat hiiren käy-

tön ja erityisesti tuplaklkkauksen hankalaksi. Tabletin käyttöliittymä koetaan helpommaksi eikä sen käyttöä haittaa mahdollinen käsien vapina. Lisäksi tableteille ja älypuhelimille suunnitellut sovellukset tuntuvat olevan seniorien mielestä helpompia käyttää. Lasheikki (7.10.2015) kirjoittaakin, että kun ikääntyneet ovat nyt löytäneet älypuhelimet ja tabletit, he kaipaavat neuvontaa niiden käyttöön yhä enemmän. Hän kertoo, että Kouvolan kirjastoissa vasta vietetyn SeniorSurf-päivän opastuksiin osallistui senioreita jonoksi asti ja välillä kirjaston tabletit loppuivatkin kesken.

Nurmiranta ym. (2014, 131) antavat vinkkejä senioreiden ohjaamiseen. Kun heille järjestetään opetustuokioita, tulee tilanteen olla mahdollisimman kiireetön ja rauhallinen ja ryhmäkoon on oltava melko pieni. Senioreita ohjattaessa pitää huomioida ikääntymisen aiheuttamat muutokset näössä, kuulossa ja kognitiivisissa toiminnissa. Kun uutta asiaa opetetaan senioreille, pitäisi pyrkiä liittämään uusi asia johonkin tuttuun. Oppimista helpottaa myös uuden asian pilkkominen pienempiin osiin. Kertaamalla asiaa voidaan vielä tehostaa oppimista. Tekijät muistuttavat, että seniorit ovat usein uusissa tilanteissa varovaisia ja helposti ahdistuvia, minkä takia ohjaajien onkin hyvä antaa heille tukea ja kannustusta.

Vanhustyön keskusliiton sivujen mukaan Suomessa on edelleen miltei 500 000 yli 65-vuotiasta ihmistä, jotka eivät osaa käyttää internetiä tai heillä ei ole sitä ollenkaan käytössä. Kuitenkin samanaikaisesti asioiden hoitaminen siirtyy entistä enemmän verkkomaailmaan, minkä takia ikääntyneiden nettitaitoja tulisikin kehittää. (SeniorSurf, [viitattu 7.10.2015].) Alastalon (2014, 15) mukaan tiedon ja palvelujen siirtyminen Internetiin syrjäyttää senioreita, mikä aiheuttaa heissä turhautumista. Siksi tietotekniikan ja laitteiden käytön oppiminen kiinnostaakin monia ikääntyneitä.

SeniorSurf on Vanhustyön keskusliiton liike, jonka tavoitteena on rohkaista ikääntyneitä tietokoneen ja internetin käyttöön. Tarkoituksena on, että seniori voi opetella itsenäisesti tai mennä erilaisiin opastuksiin kirjastoon tai muulle taholle. SeniorSurf-päivänä ympäri Suomen järjestetään lukuisia tapahtumia, joissa tietotekniikkaa tuodaan lähelle senioreita. (SeniorSurf, [viitattu 7.10.2015].) Päivän tavoitteena on madaltaa seniorien kynnystä tutustua tietotekniikkaan. Virallista SeniorSurf-päivää vietetään lokakuun alussa, mutta Vanhustyön keskusliitto muistuttaa, että

mikään ei estä järjestämästä SeniorSurf-päivää useamminkin. (SeniorSurf-päivä, [viitattu 7.10.2015].)

Vanhustyön keskusliiton sivuille ilmoitetuissa Suomen SeniorSurf-tapahtumissa syksyllä 2015 suosituin aihe vaikuttaa olevan eri pankkien verkkopalvelut, jolloin kirjastojen tapahtumissa pankista tulee edustaja esittelemään palveluja tai esimerkiksi viestintäalan ammattilainen esittelee palveluita niin sanotuilla testitunnuksilla, jotka eivät ole oikeasti kenenkään omat eikä täten oikea raha liiku suuntaan tai toiseen. Jotkin pankit järjestävät palveluneuvontaa itsekkin omissa tiloissaan. Monet kirjastot esittelevät lisäksi omia verkkopalveluitaan. Muita yleisiä aiheita järjestettävissä neuvontatapahtumissa ovat muun muassa sähköposti, sosiaalisen median palvelut ja KELA ja Kanta palveluineen. (SeniorSurf, [viitattu 7.10.2015].)

Vuonna 2012 Mikkelin kaupunginkirjasto-maakuntakirjastossa kokeiltiin rahoitusta saaneen Viikoksi virikkeitä vanhuksille -hankkeen kautta erilaisia senioriasiakkaille tarkoitettuja palvelumuotoja, kuten esimerkiksi muistelua, runojen kirjoittamista ja runoesityksiä ja internetin käytön opastusta. Hanke onnistui pääosin hyvin ja kaikkiin yhteentoista tapahtumaan riitti hyvin osallistujia. Kaikkein suosituimmaksi nousi kuitenkin Seniorisurffi, jossa opastettiin internetin, erityisesti verkkopankkien ja verkkokirjaston käyttöä. Tuolloin kirjaston ATK-luokkaan eivät kaikki halukkaat mahtuneet edes sisälle. Hankkeen avulla toivottiin löytyvän edes yksi senioreille suunnattava kirjastopalvelu ja sellaiseksi tämä Seniorisurffi on ilmeisesti muodostunut. (Viikoksi virikkeitä vanhuksille, [viitattu 27.10.2015].)

Kirjaston asiakkaiden ongelmat verkkopankin ja muiden palvelujen kanssa ovat kuitenkin jokapäiväisiä. Tämä on ongelmallista siltä kannalta, että vaikka kirjaston työntekijät osaisivatkin auttaa asiakkaita, niin ei kuitenkaan saisi tehdä, koska tällöin tiettyjen palvelujen kohdalla rikottaisiin yksityisyyden suojaa. Myöskin vaikka asiakas itse sanoisi, että ei haittaa, vaikka kirjaston työntekijä näkisikin esimerkiksi tilin saldon tai muuta arkaluontoista, se ei ole sallittua ja toisaalta kirjaston työntekijäkään ei varmasti koe tilannetta mukavaksi. Kuitenkin on selvää, että asiakkaita pitäisi auttaa, etenkin jos he apua pyytävät. Tämä asettaa kirjastojen henkilökunnan ristiriitaiseen tilanteeseen; miten auttaa toista sallitulla ja hyväksyttävällä tavalla.

Senioreille on myös tehty omia, heille kohdistettuja sivustoja, joista yhtenä esimerkkinä on Pohjois-Pohjanmaan Tiekkö-kirjastojen vuodesta 2001 toiminut Seniorinet. Sivusto sisältää muun muassa kirja-arvioita, kirjavinkkejä, kolumneja, alueen kirjastojen tapahtumakalenterin ja Kysy kirjastosta-palvelun. Sivustolla on sekä itse seniorien että ylläpitäjien kirjoituksia. Seniorien kirjoittamia juttuja ovat esimerkiksi muisteluita, ruokaohjeita ja matkakertomuksia. Toisaalta on kuitenkin todettu, että ikääntyneempiä kirjaston käyttäjiä on ollut hankala tavoittaa sivuston avulla, eivätkä käyttäjämäärät olekaan olleet sellaisia kuin toivottiin. (Ainali 2012, 57–59.) Nyt Seniorinet siirtyy yhdeksi osaksi Tiekkö-kirjastojen kotisivuja (Seniorinet, [viitattu 14.10.2015].)

Vaikka nyt seniori-ikäiset kansalaiset tarvitsevatkin paikoin kipeästi opastusta tietotekniikan käyttöön, on mielenkiintoista nähdä kuinka kauan tämä ilmiö tulee kestämään. On muistettava, että nyt vähitellen eläköityvät kansalaiset ovat jo monet eläneet internet-aikana ja käyttäneet vähintään jonkinlaista tietokonetta ennenkin elämänsä aikana. Tulevaisuudessa näiden eläkeläisten määrä tietysti vielä kasvaa roimasti. Tarvitaanko siis silloin vielä ATK-opastuksia? Toisaalta, tietotekninen maailma kehittyy jatkuvasti, joten voisiko ajatella, että tulevaisuudessa vain opastusten aiheet muuttuu, mutta opastuksien tarve säilyy.

4.5 Kerhot ja tapahtumat

Kirjastolehden Kirjastojen senioripalvelut-artikkelin (Koivu 2014, 11) mukaan seniorien suosikkikerhoja ovat muun muassa ristikkokerhot, käsityökerhot, joissa joku kirjaston henkilökunnasta lukee erilaisia tekstejä ääneen, runopiirit ja poistokirja-askartelutuokiot, joissa nimensä mukaisesti askarrellaan kaikenlaista poistokirjoista. Poistokirjoista voidaan askarrella vaikkapa joulukoristeita, kuten Forssan kaupunginkirjastossa (Niskanen, 14.12.2014). Säännöllistä runopiiriä järjestetään esimerkiksi Vaasassa, missä piiri kokoontuu kuukausittain (Kirjaston lukupiirit alkavat taas, [viitattu 4.10.2015]). Artikkelin (Koivu 2014, 11) listalla on mainittuna myös ikäihmisten kulttuurikerho, josta yksi esimerkki löytyy Kaarinasta. Kaarinan pääkirjastossa järjestetään kaikille eläkeikäisille kerran kuussa kokoontuva kulttuurikerho. Joka kokoontumisessa on jostakin aiheesta kertova noin tunnin mittainen

esitys, minkä jälkeen aiheesta keskustellaan kahvituksen yhteydessä. Aiheita syksynä ja talvena 2015 ovat esimerkiksi Kaarinan kirjaston historia ja kaarinalaiset rakennukset ja niiden arkkitehtuuri. (Ikäihmisten kulttuurikerho, 27.7.2015) Useimmiten kerhot ovat vapaaehtoisvoimin järjestettyjä (Koivu 2014, 11).

Koivun (2014, 11) artikkelissa senioreita kiinnostaviksi tapahtumiksi on lueteltu muun muassa runoillat, kirjailijavierailut, lääkäriluennot ja kotiseutufilmien katselu. Listalta on huomattavissa miten terveys- ja liikunta-aiheiset tapahtumat ilmeisesti kiinnostavat vanhempaa väkeä. Terveysteen ja liikuntaan viittavia tapahtumia listalla lääkäriluentojen lisäksi ovat esimerkiksi päivätanssit ja tuolijumppa. Toki kahdessa edellä mainitussa yhdistyy liikunnan lisäksi yhteisöllisyys. Toisaalta artikkelissa on mainittuna myös esimerkiksi KELA:n kanssa yhteistyössä toteutettava ikäihmisiä koskevien oikeudellisten asioiden läpikäynti yhdessä. Oikeuteen liittyvät asiathan koetaan usein melko monimutkaisiksi, joten yhteinen opastustuokio, samassa asemassa olevien ikätoverien kanssa, voi hyvinkin muodostua suosituksi.

Koivun (2014, 11) artikkelissa mainitaan myös muistelupiirit, joissa muistia virkistetään esimerkiksi kirjaston aineistojen ja aineistoon liittyviä vanhoja tavaroita sisältävien muistelukoppien tai -laukkujen kautta. Eri materiaalit ja eri toimintamuodot, kuten kirjallisuus, musiikki, tarinat, kuvat ja tanssi auttavat muistamaan. Muistelutyö onkin määriteltävissä menetelmäksi, jossa tarkoitus on stimuloida osallistujia muistamaan tiettyjä aiheita. (Hakonen 2003, 130.) Pääasiassa muistelutyö on tarkoitettu muistisairaille, jolloin muistelulla voidaan tukea muistisairaana vuorovaikutustaitoja (Stenberg 2015, 6). Kuitenkin kevyempi, arkipäiväisempi versio muistelusta sopii kaikille senioreille, jotka vain siitä itse tykkäävät (Hakonen 2003, 132).

Kirjastot.fi:n tapahtumapankissa on useita erilaisia tapahtumavaihtoehtoja, joiden kohderyhmänä ovat ikäihmiset. Tapahtumapankkiin kirjastot voivat itse lisätä tapahtumaidemoita. (Tapahtumapankki, [viitattu 7.10.2015].) Esimerkiksi Seinäjoen pääkirjasto Apilassa on toteutettu takkatuli-iltoja, jotka ovat kohdennettu aikuisille ja ikäihmisille. Takkatuli-iltoihin on kutsuttu asiakkaita rentoutumaan kirjastoon pois arkisen kiireen keskeltä. Käytännössä tapahtumatilaa on aseteltu mukavia istuimia, esimerkiksi noja- tai keinutuoleja, joiden keskellä on televisio tai muu näyttö, johon voidaan videopalvelu Youtubesta laittaa käyntiin takkatulivideo. Hyvä ajankohta järjestää takkatuli-ilta on lähellä joulua, jolloin kirjaston työntekijät luke-

vat jouluisia tarinoita ja osallistujat voivat halutessaan vain istua ja kuunnella tai vaikkapa tehdä käsitöitä samanaikaisesti. Joulun alla pienet tarjottavat voivat olla sesongin mukaan esimerkiksi glögiä, pipareita ja suklaata. (Takkatuli-ilta kirjastossa, 4.12.2014.)

Tapahtumapankista löytyy myös Norjan Drammenin kirjastossa toteutettu Senior-gamer-tapahtuma, jossa järjestetään pelitapaamisia muistisairaille henkilöille. Tapahtumassa muistisairaita tutustutetaan uuteen teknologiaan pelaamisen avulla. Tapahtuma kehiteltiin erityisesti kotona asuvien dementiaa sairastavien henkilöiden tueksi, jotka ovat usein sosiaalisesti eristäytyneitä ja kärsivät yksinäisyydestä. Pelaaminen taas on sekä viihdyttävää että sosiaalista ja se voi olla myös fyysistä ja sosiaalista toimintaa. (Seniorgamer–pelitapaamisia..., 22.9.2015.)

Ennen tapahtuman järjestämistä selvitettiin, minkälaiset pelit sopivat dementiaa sairastaville. Projektissa olivat mukana kunta, terveydenhuollon edustajia, yrityksiä ja korkeakouluja. Kun selvitystyö oli tehty, alettiin Drammenin kirjastossa järjestää Seniorgamer-keilaustapahtumia, joissa pelataan keilauspeliä. Käytännössä järjestelyihin tarvitaan rauhallinen tila, pelikonsoli, joka tunnistaa liikettä ja kyseiseen pelikonsoliin sopivia liikepelejä, joissa liikkeet ovat selkeitä ja nopeasti opittavia. Pelituokion jälkeen on Drammenissa myös kahviteltu. Osallistujat ovatkin nauttineet suuresti yhdessäolosta ja pelaamisesta. Kokemukset tapahtuman järjestämisestä ovat olleet hyvin positiivisia ja nykyisin myös hoitokodit järjestävät vastaavia pelitapaamisia. (Seniorgamer–pelitapaamisia..., 22.9.2015.)

4.6 Lahjoita lukuhetki

Yksi uudenlainen ja tuore palvelumuoto kirjastoille on Lahjoita lukuhetki-kampanja, joka on osa Etelä-Pohjanmaan Muistiyhdistyksen Kulttuurista muistoja-hanketta (Kulttuurista muistoja 2012–2015, 11.5.2015). Kampanjan tarkoituksena on löytää vapaaehtoisia henkilöitä lahjoittamaan lukuhetkiä vanhainkotien ja palvelutalojen asukkaille. Ajatuksena on se, että kaikki ikääntyneet eivät itse pysty enää lukemaan syystä tai toisesta, vaikka haluaisikin. Tällöin lukuhetken lahjoittaja tulee ikääntyneen luo ja lukee hänelle jotain lyhytkestoista, esimerkiksi sanomalehteä, novelleja tai runoja, kuuntelijan toiveiden mukaisesti. Romaanit ovat liian pitkiä

luettavaksi osissa, sillä erityisesti muistihäiriöisten on vaikea pysyä tarinassa mukana ja vieläpä muistaa seuraavalla kerralla mihin viimeksi jäätiin. (Korpela, 10.11.2014.)

Lukuhetken voi pitää vain yhdelle kuulijalle tai vaihtoehtoisesti useammalle samalla kertaa. Lukuhetkien lahjoittaja voi kokeilla lukuhetken pitämistä vaikka vain kerran, hänen ei siis tarvitse sitoutua heti pidempään toimintaan. (Korpela, 10.11.2014)

Kampanjaan on saatu mukaan 18 kirjastoa ja 24 hoivakotia Etelä-Pohjanmaan alueelta. Lukuhetkien lahjoittajia on mukana jo liki 140. Nyt kampanjasta on luotu uusi palvelukonsepti, joka voidaan ottaa käyttöön missä vain kirjastossa ympäri Suomen. (Kulttuurista muistoja 2012–2015, 10.6.2015.)

5 KVANTITATIIVINEN TUTKIMUS

Tieteellinen tutkimus voi olla joko teoreettista tai empiiristä eli havainnoivaa tutkimusta. Teoreettinen tutkimus perustuu valmiiseen tietoaaineistoon. Empiirinen tutkimus pohjautuu menetelmiin, jotka ovat kehitetty teoreettisen tutkimuksen avulla. Empiirisellä tutkimuksella voidaan testata toteutuvatko teoriat ja niistä saadut hypoteesit eli oletukset käytännössä. Toisaalta empiirisen tutkimuksen avulla voidaan tutkia jonkin ilmiön tai käyttäytymisen syitä tai löytää ratkaisu jonkin asian toteuttamiseen. Kaikelle empiiriselle tutkimukselle on kuitenkin yhteistä se, että tutkimalla haetaan vastausta tutkimusongelmaan ja siitä lähteviin tutkimuskysymyksiin. (Heikkilä 2014, 12.)

Tutkimuksessa tutkimusmenetelmä voi olla joko kvantitatiivinen tai kvalitatiivinen. Kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus pyrkii ymmärtämään tutkittavaa kohdetta ja selittämään sen käyttäytymistä ja päätöksiä. Täten laadullinen tutkimus vastaa kysymyksiin miksi, miten ja millainen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa usein tutkimusaineisto on määrällisesti pieni, mutta se analysoidaan mahdollisimman tarkasti. Tutkittavat kohteet valitaan yleensä harkinnanvaraisesti, eikä täten tarkoituksena olekaan pyrkiä tilastollisesti yleistettävään tulokseen. (Heikkilä 2014, 15.)

Kvantitatiivinen eli määrällinen tutkimus, jota voidaan kutsua myös tilastolliseksi tutkimukseksi, tutkii kysymyksiä, jotka perustuvat lukumääriin ja prosenttisuuksiin. Kvantitatiivinen vastaakin kysymyksiin mikä, missä, kuinka paljon ja kuinka usein. Määrällisellä tutkimuksella onnistutaan yleensä selvittämään nykyinen tilanne, mutta tilanteeseen johtaneet syyt jäävät yleensä epäselviksi. Jotta kvantitatiivinen tutkimus onnistuisi, on otoksen oltava tarpeeksi suuri ja ympäröivää kohderyhmäänsä edustava, koska tutkimuksen tuloksia pyritään yleistämään suurempaan kohderyhmään nähden. (Heikkilä 2014, 15.)

Kvantitatiiviseen tutkimukseen tarvittava tietoaaineisto voidaan hankkia joko valmiista muiden keräämistä tiedoista tai hankkia tietoa itse. Tällaisia valmiiksi kerättyjä tietoja ovat tilastot, rekisterit ja tietokannat. Usein valmiinakin saatavia tietoja joudutaan itse muokkaamaan jollain tapaa ennen niiden käyttöä. (Heikkilä 2014, 16.)

Kun tutkimusaineisto kerätään itse, on tutkimusongelman ja kohderyhmän mukaan päätettävä, mitä menetelmää käytetään tiedon keräämiseen (Heikkilä 2014, 17). Tuomen ja Sarajärven (2009, 71) mukaan kvantitatiivisessa tutkimuksessa aineisto kerätään useimmiten lomakekyselyn tai lomakehaastattelun avulla. Heikkilä (2014, 15) myös toteaa, että tutkimusaineisto kerätään usein standardoitujen, valmiit vastausvaihtoehdot sisältävillä lomakkeilla. Muita kvantitatiivisia tiedonkeruumenetelmiä erilaisten kyselyvaihtoehtojen lisäksi ovat esimerkiksi havainnointi ja kokeelliset tutkimukset. (Heikkilä 2014, 17–18.) Havainnointitutkimuksessa tarvittavat tiedot kerätään havainnoimalla tutkittavaa kohdetta. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa havainnointi tapahtuu usein ulkopuolelta, jolloin tutkija ei itse osallistu havainnoinnin kohteena olevaan toimintaan. (Heikkilä 2014, 17.) Kokeellisissa tutkimuksissa taas kokeillaan pitääkö jokin oletamus paikkaansa joko todellisessa tai laboratoriossa luodussa tilanteessa. (Heikkilä 2014, 19.)

Tässä tutkimuksessa käytettiin kvantitatiivista tutkimusmenetelmää, lomakekyselyä. Kysely toteutettiin paperimuotoisena lomakekyselyinä, sillä oletuksena oli, että välttämättä kaikki kohderyhmässä eivät halua tai kykene vastaamaan verkossa olevaan kyselyyn. Selkeyden vuoksi kysely toteutettiin vain yhdessä muodossa.

Kyselytutkimus on hyvä tapa kerätä ja tutkia saatua tietoa esimerkiksi ihmisten mielipiteistä, asenteista, arvoista ja yhteiskunnallisista ilmiöistä (Vehkalahti 2014, 11). Lomakekyselyssä kaikki vastaajaehdokkaat saavat samanlaisen kyselylomakkeen, jossa kysymykset ovat esitetty tietyssä järjestyksessä. Lomakekyselyyn vastaajien tulee täten olla luku- ja kirjoitustaitoisia, eikä heillä saisi olla näitä taitoja suuresti rajoittavia esteitä, kuten heikko näkö. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73.) Tässä tutkimuksessa, jossa kohderyhmänä ovat ikääntyneet ja täten juuri heikentynyt näkökykykin tuli huomioida, käytettiin lomakkeessa mahdollisimman selkeää kirjaintyyppiä ja hieman normaalia suurempaa fonttikokoa. Lomakkeen rakenteessa pyrittiin myös välttämään sitä, ettei lomakkeen yksittäinen sivu olisi liian täynnä kysymyksiä. Tässä oli kuitenkin omat rajoituksensa, sillä kyselylomakkeen ei haluta samalla venyvän kovin monisivuiseksi, mikä taas helposti karkottaa vastaajia.

Toisaalta lomakekysely vaatii vastaajiltaan myös halua tai taitoa ilmaista itseään kirjallisesti. Toteutettaessa kyselyä ei tutkija itse useimmiten pääse näkemään vastaajien reaktioita kuten haastattelussa ja mahdollisia väärinkäsityksiä esimer-

kiksi kysymysten suhteen on hankala oikaista. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 73.) Tämä on yksi suuri syy siihen, miksi lomake täytyy suunnitella mahdollisimman hyvin. Jokaiselle kysymykselle on oltava tarkoituksensa ja perustelunsa. Toisin sanoen, kyselylomakkeen on siis oltava toimiva yksinään, ilman haastattelijaa (Vehkalahti 2014, 11). Tutkimuksen onnistuminen kokonaisuudessaan on suuresti riippuvainen siitä, onko kyselylomake onnistunut (Vehkalahti 2014, 20).

Heikkilän (2014, 47) mukaan onnistunut kyselylomake on selkeä ja se houkuttelee vastaamaan. Houkuttelevuuteen suuren vaikutuksen tekee kyselyn saatekirje, joka on kyselyn etusivu, eli vastaajalle annettava ensivaikutelma. Huonosti tehty saatekirje voi jopa karkottaa vastaajia, mutta hyvin tehtynä se voi vielä motivoida vastaajaa. (Vehkalahti 2014, 47). Saatekirje ei saa olla yhtä sivua pidempi ja sen tulisi olla sävyiltään kohtelias (Heikkilä 2014, 59). Koska tässä tutkimuksessa kohdeyrymänä ovat vanhemmat ihmiset, käytettiin saatekirjeessä ja varsinaisessa kyselylomakkeessa teitittelymuotoa. Kohteliaisuuteen olennaisesti vaikuttavaa kiitosta vastaajalle ei myöskään pidä unohtaa (Heikkilä 2014, 59). Onnistunut kyselylomake tuo vastaajalle tunteen, että hänen vastauksensa ovat tärkeitä (Heikkilä 2014, 47). Tällaisen tunteen aikaansaamista tavoiteltiin tämän tutkimuksen kyselylomakkeen saatekirjettä muodostaessa, korostamalla jokaisen vastauksen tärkeyttä.

Saatekirjeessä tulee kertoa tutkimuksen taustat eli mistä on kyse, kuka tutkimusta tekee, miten vastaajat valitaan ja mihin tarkoitukseen saatuja vastauksia käytetään. (Vehkalahti 2014, 47–48.) Edellä mainittujen lisäksi saatekirjeessä on syytä mainita myös kyselyn aikataulu eli mihin mennessä vastaukset on annettava. Eri-tyisen tärkeää on kertoa tietojen luottamuksellisuudesta, että saatuja vastauksia ei käytetä muuhun kuin kerrottuun tarkoitukseensa. Etenkin jos kyseessä on postitse järjestettävä kysely, on saatteessa olennaista mainita miten lomakkeet palaute-taan. (Heikkilä 2014, 59.)

Toimivan kyselylomakkeen kysymykset etenevät loogisesti ja ne ovat juoksevasti numeroitu. Hyvää on myös se, että samaan aihepiiriin liittyvät kysymykset ovat ryhmitelty oman otsikkonsa alle. (Heikkilä 2014, 47.) Tämän tutkimuksen kyselylomakkeessa kysymykset ryhmiteltiin seuraavassa järjestyksessä otsikoilla taustatiedot, kirjaston käyttö, kirjastotuntemus ja toiveet ja kehitysideat. Tärkeää on, että

yhdessä kysymyksessä kysytään vain yhtä asiaa kerrallaan. Kyselylomake ei saa myöskään olla liian pitkä. (Heikkilä 2014, 47.)

Hyvässä kyselylomakkeessa on annettu selkeät vastausohjeet, joiden mukaan vastaaja tietää toimia (Heikkilä 2014, 47). Lomakkeen alkuun kannattaa sijoittaa helppoja kysymyksiä, joita Heikkilän (2014, 46) mukaan ovat esimerkiksi valmiit vastausvaihtoehdot sisältävät tosiasioita käsittelevät kysymykset. Erityisesti Vehkalahti (2014, 25) suosittelee taustatietojen, kuten esimerkiksi ikää, kysyttävän vasta lomakkeen loppupuolella, koska niiden kysyminen heti alkuun voi aiheuttaa vastaajalle tungettelevan tunteen. Heikkiläkin (2014, 46) toteaa, että vaikka henkilötiedot ovatkin helppoja täyttää, on tärkeimpiä tietoja etenkin postitettavassa kyselyssä parempi kysyä vasta lopuksi. Tämän tutkimuksen kyselylomakkeessa olivat henkilötiedot kuitenkin ensimmäisinä kysymyksinä juuri niiden helppouden takia ja koska niistä tuntui loogisimmalta aloittaa.

5.1 Tutkimusongelma

Tutkimusongelmalla tarkoitetaan nimensä mukaisesti asiaa, johon halutaan saada tutkimuksen avulla ratkaisu. Tutkimusongelma ja tutkimuksen tavoite määrittelevät sen, mitä tutkimusmenetelmää on järkevä käyttää. Yhdellekään tutkimusongelmalle ei kuitenkaan ole yhtä ainoaa oikeaa tutkimusmenetelmää, vaan vaihtoehtoja voi olla useampia eikä valinta vaihtoehtojen välillä välttämättä ole aina helppo. Valintaan vaikuttavat tutkimuksen näkökulma ja lähestymistapa suhteessa tavoitteisiin ja olemassa oleviin mahdollisesti rajoittaviin resursseihin. (Heikkilä 2014, 12.)

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia Alavuden kirjastojen tarjoamia palveluita seniorien näkökulmasta ja löytää mahdollisia kehitysideoita aikaisempien palvelujen parantamiseen tai saada kokonaan uusia ideoita. Tutkimuksessa haettiin vastausta kahteen tutkimuskysymykseen: ovatko Alavuden senioriasukkaat tyytyväisiä kirjastopalveluihin ja miten he haluaisivat kehittää nykyisiä palveluja tai min-kälaisia uusia palveluja he haluaisivat? Tässä tutkimuksessa palveluiksi oli määriteltä kirjastojen fyysiset aineistot, tietokoneiden käyttömahdollisuus, verkkokirjasto ja erilaiset kirjastojen järjestämät tilaisuudet ja tapahtumat. Varsinaisten tutkimus-

kysymysten lisäksi oltiin kiinnostuneita siitä, miten hyvin seniorit tuntevat kirjaston aineistoja ja palveluita ja mitä niistä he käyttävät itse.

5.2 Tutkimuksen aineistonkeruu

Usein tutkimuksessa määritellään perusjoukko, johon tutkimus kohdistuu. Perusjoukko voi olla esimerkiksi työssäkäyvät valitulla alueella. Tällöin perusjoukosta muodostetaan perusjoukkoa reilusti pienempi otos, joka kuitenkin kuvaa suurempaa ryhmää eli ympäröivää perusjoukkoa. Otannassa tärkeää on se, että jokaisella perusjoukon jäsenellä on yhtä suuri todennäköisyys tulla valituksi otokseen. Poikkeuksena ovat kuitenkin tutkimukset, joissa perusjoukkoa ei ole helppoa määritellä. jolloin otostakaan ei voida muodostaa. Tällöin on otoksen sijaan kyse näytteestä. (Vehkalahti 2014, 43.)

Kun tutkimuksessa päätetään etukäteen keille kohderyhmän kriteerit täyttävälle henkilölle kysely suunnataan, on kyse harkinnanvaraisesta näytteestä (Vehkalahti 2014, 46). Harkinnanvaraiseen näytteeseen pyritään valikoimaan vastaajia niin, että he edustaisivat perusjoukkoa mahdollisimman hyvin. Tällöin huomioitavana ovat erilaiset ominaisuudet kuten ikä, sukupuoli ja muut mahdolliset taustamuuttujat. (Heikkilä 2014, 39.) Heikkilän (2014, 39) mukaan mitä paremmin tutkija tuntee tutkimuksen aiheen ja perusjoukon, sitä luotettavampia tuloksia voidaan saada myös harkinnanvaraisen näytteen perusteella. Tässä tutkimuksessa käytetään harkinnanvaraista näytettä, koska tutkimuksen perusjoukkoa ei ole helppoa määritellä eikä ole olemassa mitään sellaista rekisteriä tai valmista ryhmää, josta poimia vastaajia.

Kysely oli avoinna koko elokuun ajan syksyllä 2015. Lomakkeita oli koko elokuun ajan jaossa Alavuden ja Töysän kirjastoissa, Alavuden kirjastoautossa, Alavuden kaupungintalolla, Töysä-talolla ja monitoimitalo Iki-Trimmissä Töysässä. Lisäksi kyselyyn osallistuivat Alavuden ikäihmisten neuvosto, Alavuden Eläkeliiton hallitus ja osa Töysän Eläkeliiton jäsenistä yhdessä heidän säännöllisistä tapaamisistaan. Edellisten lisäksi vastaajia saatiin myös palvelutalo Lukkarinhovissa järjestettävän ikääntyneiden päivätoiminnan kautta. Tutkimuksessa haluttiin huomioida myös palvelutaloissa asuvat ikääntyneet, joten lomakkeita toimitettiin myös eri palveluta-

loihin Alavudella. Kolme palvelutaloa jäi kuitenkin kokonaan pois asukkaiden heikon kunnan vuoksi. Töysässä sijaitseva palvelutalo Elviira jäi myös pois vastaajien joukosta samasta syystä, lukuun ottamatta yhtä heillä vuorotteluhoidossa ollutta vastaajaa. Palvelutalot, joista saatiin vastaajia, olivat Liljanne-koti, Rantakoto, Salmikoto, Hoikanranta ja Viishovi yhden vastaajan voimin. Palvelutaloissa hoitajat avustivat asukkaita kyselyyn vastaamisessa, sillä itsenäisesti he eivät olisi siitä selvinneet. Kyselyn päätteeksi lomakkeet siirrettiin sähköiseen muotoon jokainen lomake yksitellen eli tiedot syötettiin Webropol-ohjelmaan.

5.3 Vastaajien demografiset taustatiedot

Kyselylomakkeita oli täytetty vaihtelevasti. Monista lomakkeista oli valikoitu vain tietyt kysymykset, joihin annettiin vastauksia. Pääsääntöisesti lomakkeiden syöttövaiheessa Webropoliin pyrittiin mahdollisimman pitkälle kirjaimellisesti noudattamaan lomakkeen täyttötapaa.

Lomakekyselyyn vastasi 151 henkilöä, mikä tarkoittaa sitä, että suhteessa kaikkiin Alavudella asuviin vähintään 65-vuotiaisiin (liite 1), joita on yhteensä 2916 henkilöä, tällä kyselyllä tavoitettiin noin 5,2 % koko ikäryhmästä. Tämän ikäryhmän suhteen on kuitenkin syytä muistaa, että etenkin ikäluokan vanhemmasta päästä monet ihmiset ovat jo niin heikkokuntoisia, että heitä ei voi edes ottaa tutkimukseen mukaan vastaajina. Siten ikäryhmä 65-vuotiaista ylöspäin ei todellisuudessa tutkimuksen näkökulmasta ole niin suuri, kuin lukumäärä antaa ymmärtää.

Vastanneista 134 henkilöä ilmoitti sukupuolensa, jolloin jakaumaksi muodostui 96 naista ja 38 miestä. Vastaajista noin 72 % oli siis naisia ja miehiä 28 %. Alavuden 2916 senioriasukkaasta miehiä on 1274 ja 1642 naista eli prosentuaalisesti vähintään 65-vuotiaita miehiä on 43,7 % ja naisia 56,3 (Väestö iän (1 v.) ja sukupuolen mukaan alueittain 1980–2014, [viitattu 22.10.2015]). Suhteessa kaupungin oikeaan sukupuolijakaumaan, naisten osuus oli suurempi myös tässä kyselyssä.

Ikänsä ilmoitti 149 vastaajaa (taulukko 1). Jokaiseen ikäluokitukseen saatiin vastaajia, vaikkakin enemmistö vastaajista painottuu ikäluokituksen alkupäähän. Tulos on odotettu, sillä pääasiassa etenkin ”kutsutut” vastaajat edustavat nuorem-

paa, toimintakyvyltään hyvää ja menevää senioriväkeä. Toisaalta tilastojen mukaan enemmistö iäkkäämmistä Alavudella on juuri ikäryhmän nuorimmat (liite 1). Kyselyssä niukasti enemmistön muodostavat siis nuorimmat eli 65–70-vuotiaat, tosin 76–80-vuotiaita ja 71–75-vuotiaita oli lähes saman verran.

Taulukko 1. Vastaajien ikä (n=149).

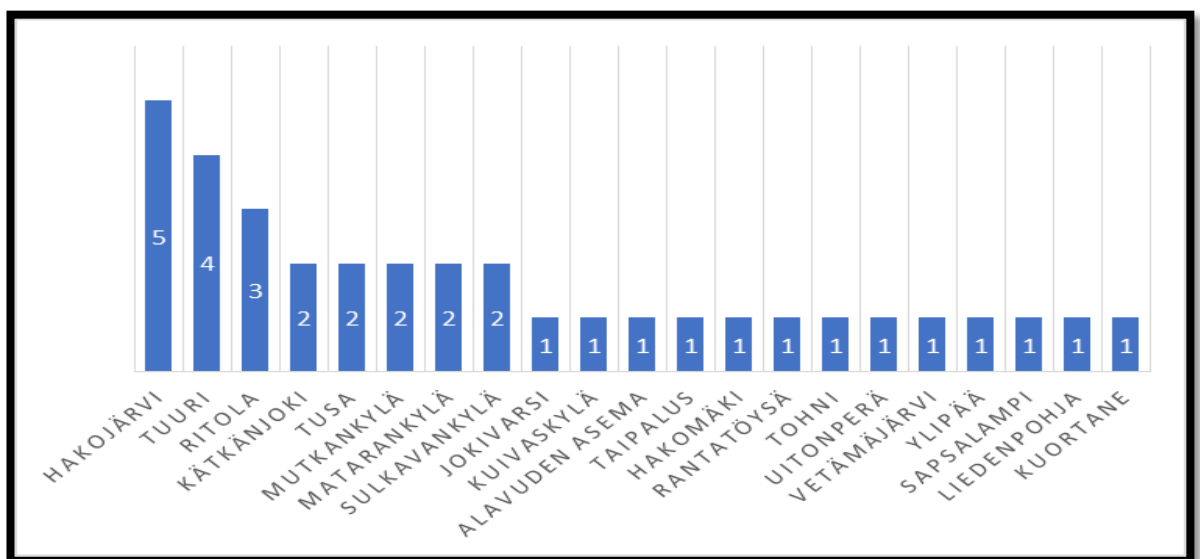
65–70	76–80	71–75	81–85	86–90	91–95	96>	Yhteensä
26,2 %	24,2 %	23,5 %	16,8 %	4,7 %	4,0 %	0,7 %	100%
39	36	35	25	7	6	1	149

Kolmannessa kysymyksessä tiedusteltiin vastaajan tämänhetkistä asuintilannetta. Tähän vastasivat miltei kaikki vastaajat eli 148 henkilöä. Lähes puolet vastanneista, 68 henkilöä eli 46 %, asuu kotona puolisonsa kanssa. Yksin kotona asuvia vastaajia oli 41 henkilöä eli 27,7 %. ”Muu, mikä?” -vastauksia tuli kolme, joista kaksi vastaajaa ilmoitti asuvansa eräänlaisessa talokeskityksessä, jossa asuu vain iäkkäämpiä ihmisiä. Yksi kolmesta taas kertoi asuvansa omaishoitajansa ja varaomaishoitajana toimivan poikansa kanssa samassa talossa eli toisin sanoen asuu yksin, mutta kiinteä tukiverkko ympärillään. Loput neljä vastaajaa eli 2,7 % kertoi asuvansa kotona muiden perheenjäsenten kanssa. Jos vastaaja oli ilmoittanut asuvansa kotona, ei mahdollista ”Muu, mikä?” -kohtaan annettua tarkentavaa vastausta huomioitu. Esimerkiksi eräs vastaaja kertoi myös asuinrakennusmuotonsa, joka ei kuitenkaan ollut tässä tutkimuksessa mitenkään olennaista, joten se jätettiin huomioimatta.

Palvelutalossa asuvia vastaajia oli 32 eli 21,6 % vastanneista. Vastauksia tuli kaikkiaan viidestä eri Alavuden palvelutalosta: Alavuden keskustassa sijaitsevista Liljanne-kodista, Rantakodosta, Salmikodosta ja Töysässä sijaitsevasta Hoikanrannasta. Myös Alavuden keskustan alueella toimivasta Viishovista ilmoittautui yksi vastaaja. Lisäksi yksi henkilö Töysän palvelutalo Elviirassa vastasi kyselyyn, mutta hän oli palvelutalossa vain vuorotteluhoidossa, joten siksi hänen vastaustaan ei tallennettu palvelutalossa asuvana.

Asuintilanteen jälkeen neljännessä kysymyksessä tiedusteltiin vastaajan asuinpaikkaa. Tähän kysymykseen oli palvelutaloissa asuvia lukuun ottamatta vastannut 118 henkilöä ja heidän vastauksensa jakautuivat hyvin tasaisesti. Alavuden keskustan alueelta tavoitettiin vain kolme vastaajaa enemmän kuin Töysän keskustan alueelta. Alavuden keskustan alueella asuvia oli vastaajista 38 henkilöä eli 32,2 %. Vastaavasti Töysän keskustan alueella asuvia vastaajia oli noin 29,7 % eli 35 henkilöä. Enimmäkseen vastaajat asuivat kuitenkin taajaman ulkopuolella eri puolilla Alavutta. Taajaman ulkopuolella asuvista 38 % eli 45 henkilöstä 35 kertoi tarkemman asuinpaikkansa sille varattuun tilaan (kuvio 1).

Lomakkeiden syöttövaiheessa Webropoliin palvelutalossa asuvien vastaajien vastaus tähän kysymykseen jätettiin huomiotta, koska palvelutalon nimi jo kertoo missä päin kaupunkia he asuvat. Toisaalta palvelutaloissa asuvat ovat muutenkin erilaisessa asemassa muihin vastaajiin verraten. Tarvittaessa palvelutalossa asuvien asuinpaikkaosuudet ovat kuitenkin helposti laskettavissa muiden vastaajien jatkoksi. Tällöin Alavuden keskustan alueella asuvia on 66 henkilöä eli 44 % suhteessa 150 vastaajaan ja Töysän keskustan alueella asuvia 39 eli 26 %. Käytännössä kysymykseen tuli siis oikeasti vastauksia 150 eli yhtä vastaajaa vaille kaikki. Jälkikäteen ajatellen, tämä kysymys olisi pitänyt lomakkeessa ohjeistaa, ettei niiden, jotka asuvat palvelutalossa, tarvitse enää erikseen kertoa varsinaista asuinpaikkaansa kaupungissa.

Kuvio 1. Taajaman ulkopuolella asuvien vastaajien asuinpaikat (n=35).

Odotetusti vastaajat ovat hyvin hajanaisesti eri puolilta kaupunkia, jolloin luvut kunkin sijainnin kohdalla ei nouse kovin suureksi, vaikkakin Hakojärvi, Tuuri ja Ritola hieman erottuvatkin joukosta. Toisaalta 10 vastaajaa jätti kertomatta asuinpaikkansa tarkemmin, mikä vaikuttaa osaltaan jakaumaan. Mahdollisesti jotkut ovat voineet kokea tarkentamisen liian henkilökohtaiseksi tai paljastavaksi. Lisäksi asuinpaikan määrittely on voinut olla joissain tapauksissa vaikeaa.

Vastaajien asuinpaikkoja tarkastellessa käy myös ilmi, että kaksi vastaajaa löytyi Alavuden ulkopuolelta: naapurikunnasta Kuortaneelta ja aivan Alavuden ja Virtain rajalla sijaitsevasta Liedenpohjasta, joka kuitenkin virallisesti on osa Virtain kaupunkia. Kuortaneella asuva vastaaja ei kuitenkaan käytä Alavuden kirjastopalveluja ollenkaan. Liedenpohjassa asuva taas ymmärrettävästi käyttää vaihtelevasti sekä Alavuden että Virtain kirjastopalveluita.

Vastaajilta tiedusteltiin, ovatko he vielä työelämässä. Tähän kysymykseen vastasi 145 henkilöä. Heistä 140 henkilöä ei enää ole työelämässä, joten vastanneista vain 5 työskentelee vielä. Vastausten joukossa oli joitakin vaikeasti tulkittavia tapauksia, joissa oli rastitettu sekä kyllä- että ei-vastaukset tai vedetty nuoliviiva näiden vaihtoehtojen välille. Tietoja syötettäessä nettilomakkeessa oli kuitenkin pakko valita jompikumpi ja tällöin sekä-että-vastauksesta tuli *kyllä*. Kyllä-vastaukseen päädyttiin sillä perusteella, että vastaaja oli kuitenkin jollain tasolla ajatellut olevansa vielä työelämässä. Sekä-että-vastauksen antoi esimerkiksi henkilö, joka työskentelee perushoitajana ja ilmoitti tekevänsä ”keikkaa edelleen”. Eräs vastaaja taas kertoi olevansa eläkkeellä, mutta nykyisin työskentelevänsä vielä sijaisena puolisonsa yrityksessä. Myös maatalouden alalta löytyi ainakin yksi vastaavanlainen sekä että vastauksen antanut. Ymmärrettävästi etenkin juuri maataloudessa raja siinä onko työelämässä vai ei on hyvin häilyvä ja vaikea määrittellä.

Vastaajilta tiedusteltiin myös, että millä alalla he ovat työskennelleet työelämässä ollessaan tai millä alalla he työskentelevät mahdollisesti edelleen. Tähän avoimeen kysymykseen saatiin vastaus 76 vastaajalta eli 50 % kaikkiin vastaajiin nähden. Joissakin vastauksissa oli lueteltu useitakin eri aloja, joilla vastaaja oli työskennellyt. Kysymyksen asettelussa olisi ehkä voinutkin tarkentaa, että viimeisin ala riittää. Tosin, olisivatko vastaajat mahdollisesti kuitenkin halunneet silti kertoa usei-

ta aloja tai esimerkiksi itselle tärkeimmän ja merkittävimmän alan, jolla on työskennellyt, vaikka se ei olisikaan se ala, jolta he ovat jääneet eläkkeelle.

Syy miksi vain 53 % kaikista niistä, jotka kertoivat, ovatko työelämässä vai eivät, vastasivat tähän kysymykseen edes jotain, on mielenkiintoinen. Voisiko se johtua kysymyksen asettelusta, sillä jos vastaaja äkkiä silmäilee kysymyksen läpi ja lukee vain kysymyksen alun, saa siitä sellaisen kuvan kuin se ei koskisi työelämästä jo poistunutta ihmistä? Toisaalta kun kyseessä on pienehkö kaupunki ja jos vastaajan harjoittama ammatti on vähääkään harvinaisempi tai ala kapeahko, voi vastajalle muodostua pelko identiteetin paljastumisesta.

Odotetusti vahvasti maatalouteen painottuneessa kaupungissa ja kohderyhmänä vielä iäkkäämmät ihmiset, oli näissä vastauksissa 15 maatalouden alan edustajaa, jotka sen itse kertoivat. Eräs naisvastaaja totesi ytimekkäästi, että on ”kakaroita ja lehmiä hoitanut”. Maatalouden alalla työskennelleiden määrä on kuitenkin todellisuudessa vielä suurempi, sillä palvelutalo Rantakodon ja Salmikodon vastaajista kuulemma hyvin pitkälti kaikki ovat olleet maatalon emäntiä tai isäntiä. Tietoa ei kuitenkaan erikseen lisätty nettilomakkeisiin, koska niitä ei niissä ollut itse laitettuna. Karkeasti voisi kuitenkin laskea, että maatalouden edustajia kyselyn vastaajista oli noin 32 henkilöä eli 42,1 %.

Maatalouden lisäksi joukosta erottuivat opetus- ja hoitoala. Muut alat olivat kyselyssä edustettuna hajanaisemmin, lähinnä kahden tai kolmen maininnan verran. Sellaisia olivat muun muassa keittiössä, postissa, kirjapainossa ja myynnin ja kaupan alalla työskennelleet. Näiden lisäksi oli vielä lukuisia yksittäisiä aloja ja ammatteja, joita ei ole mielekästä saati edes mahdollista luokitella.

6 TUTKIMUSTULOKSET

6.1 Kirjaston käyttö

151 vastaajasta 149 kertoi kuinka usein he käyvät kirjastossa vai käyvätkö ollenkaan (kuvio 2). Tulos muodostui sikäli mielenkiintoiseksi, että tällä kertaa kyselyllä tavoitettiin suhteessa enemmän ei-käyttäjiä, joita yleensä on vaikeahkoa tavoittaa ja tiedustella heidän mielipidettään. Vaikka kysely oli tarkoitettu sekä käyttäjille että niin kutsutuille ei-käyttäjille, ja ei-käyttäjiä myös pyrittiin löytämään hakemalla vastaajia kirjastojen ja kirjastoauton ulkopuolelta, oli tulos silti hieman yllättävä.

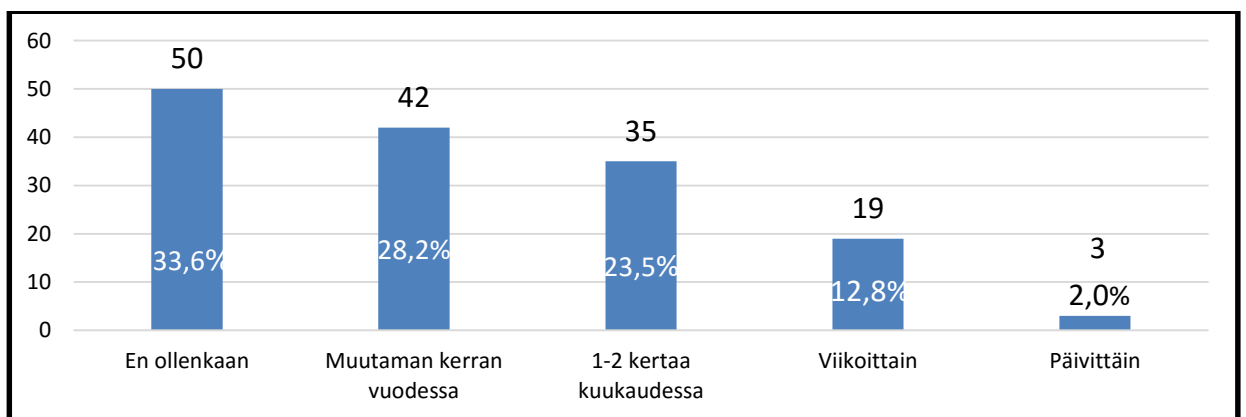
149 vastaajasta 50 henkilöä eli 33,6 % ilmoitti, ettei käy kirjastossa ollenkaan. Muutaman kerran vuodessa kirjastossa käyviä oli 28,2 % vastaajista. Yksi vastaaja oli vielä kirjoittanut kyseisen vaihtoehdon viereen ”ani harvoin”. 1–2 kertaa kuukaudessa kävijöitä ilmoitti olevansa 23,5 % vastaajista. Aktiivisimpia kävijöitä oli 14,8 % eli 22 henkilöä. Vastaajista kolme henkilöä kertoi käyvänsä kirjastossa päivittäin ja viikoittain 19 henkilöä. Yhteenvetona voidaan todeta, että 149 vastaajasta kirjastossa käyviä oli 99 henkilöä eli 66,4 % ja ei-käyttäjiä 50 eli 33,6 %. Näin yhdistettynä kirjastossa käyviä tavoitettiin ei-käyttäjiä enemmän, mutta kuten kuviossa 2 nähdään, käyntien määrä painottuu harvakseltaan tai ei ollenkaan käyviin senioreihin.

Kuten todettua, kyselyyn hankittiin sopivan ikäisiä vastaajia myös kirjaston ulkopuolelta. Suhteessa hankittuihin vastaajiin kirjastoissa täytettyjen lomakkeiden määrä on vähäisempi, mikä oletettavasti nostaa ei-käyttäjien määrää. Lisäksi palvelutaloissa asuvien vastaukset olivat useimmiten kielteisiä kirjastossa käynnin suhteen, mikä myös vaikuttaa ei-käyttäjien lukumäärään.

Tarkastellessa ei-käyttäjiä lähemmin, ei sukupuolten ja iän välillä ole merkittäviä eroja ei-käytön suhteen. Suurempi hyppäys (10 vastaajaa) tapahtuu 81–85-vuotiaiden naisten kohdalla, mutta sekin on selitettävissä palvelutaloissa asuvien vastaajien panoksella. 50 ei-käyttäjistä 46 henkilöä kertoivat sukupuolensa. Näistä 46 henkilöstä 35 on naisia ja 11 miehiä. Naisten muodostama enemmistö ei-

käyttäjistä korostuu sekin sitä kautta, että kyselyyn vastanneet palvelutalojen asukkaat ovat pääosin naisia.

Kaksi tuntemaani senioria, jotka käyvät hyvin satunnaisesti ja harvakseltaan kirjastossa, osallistuivat kyselyyn ja olin itse läsnä, kun he täyttivät lomakkeen. Tuolloin konkreettisesti huomasin, miten ainakin heille oli vaikeaa määrittellä omien kirjastokäyntiensä useutta. Siitä päätellen, vastaavia tilanteita on voinut olla muillakin vastaajilla. Siksi onkin hyvä pohtia sitä, kuinka moni vastaaja on empinyt etenkin ”Muutamana kerran vuodessa”- ja ”En ollenkaan”-vaihtoehtojen välillä. Joillekin muutama kerta vuoden sisään on voinut tuntua liioitellulta, jolloin vaarana on se, että vastaaja onkin valinnut ”En ollenkaan”-vaihtoehdon.

Kuvio 2. Kirjastokäyntien tiheys (n=149).

Kahdeksannessa kysymyksessä kysyttiin kirjastossa kävijöiltä, että kummassa kirjastossa vastaajat käyvät vai käyvätkö he sekä Alavuden kaupunginkirjastossa että Töysän kirjastossa. Samalla toivottiin saatavan tarkennus, kumpaa kirjastoa mahdollinen palaute myöhemmissä kysymyksissä koskee. Sama määrä eli 99 vastaajaa, jotka ilmoittivat käyvänsä edes silloin tällöin kirjastossa, kertoi myös kummassa kirjastossa käy. Joukossa oli muutamia, jotka ilmoittivat käyvänsä molemmissa. 57 vastaajaa eli noin 57,6 % vastanneista kertoi käyvänsä Alavuden kaupunginkirjastossa ja 51 vastaajaa eli 51,5 % vastaavasti Töysän kirjastossa.

Seuraavassa kysymyksessä tiedusteltiin kirjaston ei-käyttäjiltä syytä, mikseivät he käy kirjastossa. Vastaaja sai valita syikseen useamman vaihtoehdon. Tähän kysymykseen vastasi 58 henkilöä, kun aiemmin vain 50 vastajaa kertoi, ettei käy kir-

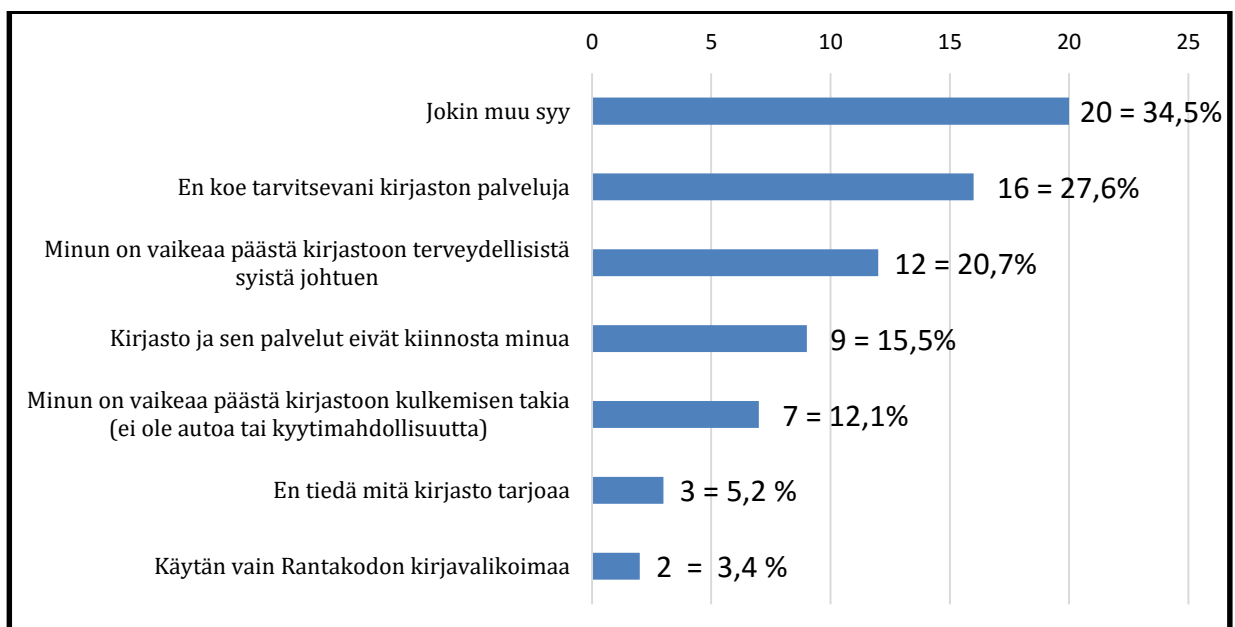
jastossa ollenkaan. Lukemassa on täten mukana kahdeksan sellaista vastaajaa, jotka aiemmin vastasivat käyvänsä kirjastossa muutaman kerran vuodessa. Pieni osa harvemmin käyvistä vastaajista halusi siis selittää, miksi eivät käy kirjastossa useammin.

Valmiina annettuja vaihtoehtoja oli yhteensä seitsemän, joihin yhtä lukuun ottamatta kaikkiin tuli vastauksia. Kukaan vastaajista ei ilmoittanut käyvänsä vain kirjastotautossa. Tämä tarkoittaa sitä, että ne vastaajat, jotka ilmoittivat käyvänsä kirjastotautossa, käyvät lisäksi kirjastossa. Noin 27,6 % vastaajista kertoi syykseen, ettei koe tarvitsevansa kirjaston palveluja. Tämä vaihtoehto nousi suurimmaksi muiden syiden jälkeen 16 valinnalla. Kyseisen vaihtoehdon valinneiden vastaajien ikä jakautuu tasaisesti yksitellen jokaiseen ikäluokkaan, vain 71–75-vuotiaita miehiä on kolme ja 81–85-vuotiaita miehiä kaksi. 13 näistä 16 vastaajasta kertoi sukupuolensa, joten seitsemän oli miehiä ja naisia kuusi. Mielenkiintoista on, että yksi miesvastaaja, joka ei koe tarvitsevansa kirjaston palveluja, kuitenkin ilmoitti käyvänsä kirjastossa muutaman kerran vuodessa. Kaksi vastaajaa, jotka eivät mielestään tarvitse kirjaston palveluja, olivat sen lisäksi valinneet vastauksekseen, etteivät kirjaston palvelut kiinnosta. Valmiin vaihtoehdon lisäksi yksi vastaaja kertoi avoimessa vastauksessa, ettei lukeminen kiinnosta häntä. Voiko tämän käsittää niin, että jos lukeminen ei kiinnosta, niin kirjaston palveluitakaan ei tarvita? Tietävätkö nämä vastaajat, että kirjastossa on muitakin aineistoja kuin vain kirjoja? Olisiko kirjaston syytä markkinoida muita aineistoja enemmän? Myös se, ettei koe tarvitsevansa kirjaston palveluja tällä hetkellä, herättää ajatuksen, onko kirjasto koskaan ollut osa näiden vastaajien elämää.

Vastaajista 20,7 % ilmoitti, että kirjastoon on vaikeaa päästä, johtuen terveydellisistä syistä. 12 vastaajasta 10 henkilöä asuu palvelutalossa, joten vain kaksi kotona asuvaa vastaajaa ilmoitti, että terveydelliset ongelmat ovat esteenä heidän kirjastossa käymiselleen. Ongelmia kulkemisen ja kyydin kanssa oli noin 12,1 % vastaajista, joista kaksi 65–70-vuotiaasta asuu taajaman ulkopuolella ja yksi palvelutalossa asuva 81–85-vuotias. 15,5 % oli sitä mieltä, ettei kirjasto palveluineen kiinnosta heitä. Tämä vaihtoehto voi pitää sisällään hyvinkin erilaisia asioita ja näkökantoja vastaajasta riippuen. Tälläkin kohtaa voi pohtia sitä, onko kirjasto koskaan

kiinnostanut heitä vai onko kyseessä tietyn ajan sisällä, esimerkiksi ikääntymisen aikana tapahtunut muutos.

Kolme vastaajaa valitsi vaihtoehdon ”En tiedä mitä kirjasto tarjoaa”. Määrällisesti luku on pieni, mutta kuitenkin huomionarvoinen. Yhden vastaajan taustoista ei valittavasti ole tietoa. Kaksi muuta vastaajaa asuvat Töysässä. Toinen heistä on Töysän keskustan alueella yksin asuva 76–80-vuotias henkilö ja toinen on palvelutalo Hoikanrannassa asuva seniori. Töysän kirjaston olisikin ehkä syytä markkinoida itseään enemmän senioreille. Etäisyyksien kannalta markkinointi etenkin Hoikanrannan suhteen helpottuu, kun kirjaston muuton myötä palvelutalon ja kirjaston välimatka lyhenee entisestään.

Kuvio 3. Syyt miksi kirjastoissa ei käydä (n=58).

Annettujen vastausvaihtoehtojen lisäksi 20 vastaajaa eli 34,5 % valitsi ”Jokin muu syy, mikä?”-kohdan. Heistä 17 kertoi syynsä avoimena vastauksena, mikä tarkoittaa sitä, että kolme vastaajaa jätti kohdan tyhjäksi. Avoimissa vastauksissa useimmin toistuvat ajanpuute, muu luettava ja näön heikkeneminen. Kaksi vastaajaa kertoi heillä olevan niin paljon muuta tekemistä, ettei aikaa jää lukemiselle. Eräs vastaaja taas totesi yksinkertaisesti syykseen laiskuuden. Kaksi vastaajaa kertoi lukevansa lehtiä ja toinen samassa kommentoikin, että ”lehdissä [on] aivan riittävästi”. Kolmas taas kirjoitti, että on muuta lukemista. Toisaalta yksi vastaaja

kertoi, ettei kirjojen lukeminen kiinnosta. Näistä näkyy seniorien ehkäpä hieman vanhentunut mielikuva kirjastosta; jos lukeminen ei kiinnosta tai sitä on jo omasta takaa riittävästi, sitä ei tarvitse enää kirjastosta lähteä hakemaan. Mielikuva vanhasta lainastosta vaikuttaisi olevan edelleen vahva.

Huonoa näköä valitteli viisi vastaajaa, joista tosin yksi vastaaja kertoi lisäksi olleensa aina vähän laiskempi lukemaan. Kaikki nämä viisi vastaajaa asuvat palvelutaloissa. Olisiko tässä kirjastolla esimerkiksi äänikirjojen ja isotekstisten kirjojen markkinoinnin paikka? Toki on muistettava, että näitä aineistoja on valitettavan rajallinen määrä, mikä luonnollisesti on hankaloittava tekijä. Eikä tokikaan äänikirjojen kuunteleminen välttämättä miellytä kaikkia ja täten ratkaise ongelmaa, mutta varmasti löytyy myös niitä, jotka eivät ole äänikirjan kuuntelua kokeilleetkaan. Toisaalta herää myös ajatus siitä, että pitäisikö yhteistyötä Celia-kirjaston kanssa vahvistaa tai heidän aineistotarjontaansa markkinoida palvelutaloille?

Yksi vastaaja Taipaleen kylästä olisi vastaustensa perusteella halukas käymään useammin kirjastossa, mutta toteaa, että ”matka maksaa liiaksi”. Lisäksi hän on valinnut vastaukseensa, että kirjastoon pääseminen on hankalaa terveydellisistä syistä ja kulkemisongelmista johtuen. Vastaaja kertoo myös, että ei käy kirjastoautossa, koska pysäkit ovat liian kaukana ja varsinkin jos ajankohta unohtuu, ei pysäkillä enää noin vain ehdi. Voisi siis todeta, että mitä ilmeisimmin pysäkillä meno vaatii suunnittelua etukäteen.

Eräs palvelutalossa asuva vastaaja kirjoitti, että hänelle omainen tuo aineistoa pääkirjastosta kerrasta kahteen kuussa. Samaten yksi taajaman ulkopuolella asuva kertoi sisarensa tuovan hänellekin luettavaa pääkirjastosta. Yksi palvelutalo Rantakodon asukas kertoi lukevansa vain Rantakodossa olevan siirtokokoelman kirjoja, eikä siksi käy fyysisessä kirjastossa.

Mielenkiintoinen yksityiskohta on, että 14 Rantakodon asukkaasta vain kolme ilmoitti käyttävänsä heidän käytössään olevaa kirjaston siirtokokoelmaa. Kaksi oli valinnut valmiin vaihtoehdon ”Käytän vain Rantakodon kirjavalikoimaa” ja yksi ker-tonut sen muuna syynä. Muut Rantakodon asukkaat vetosivat kirjastopalvelujen käyttämättömyydessä terveydellisiin syihin, kuten huonoon näköön. Muita syitä olivat kulkemiseen liittyvät ongelmat tai se, ettei koe tarvitsevansa kirjaston palve-

luja. Toki Rantakodon, kuten muidenkin palvelutalojen asukkaiden vastauksissa, on huomioitava se, että lomakkeet on täytetty välikäden kautta, jolloin hoitaja on haastatellut asiakasta ja sen mukaan täyttänyt lomakkeen. Tällöin itselle sopivat vaihtoehdot voivat unohtua ja jäädä valitsematta, mutta toisaalta tässä tapauksessa voisi olettaa myös hoitajan tuntevan vastaajan sen verran hyvin, että hän tietäisi merkitä vastaajan käyttävän myös siirtokokoelmaa.

Aiemmin Rantakodon siirtokokoelma on vaihdettu säännöllisesti, mutta nyt palvelutalon asukkaiden kunnan huonontumisen myötä on tultu siihen tulokseen, että siirtokokoelmasta tehdään pysyvä. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että siirtokokoelmaan viedään vain kirjastosta poistettua aineistoa, joita käydään lisäämässä noin pari kertaa vuodessa. (Siirilä 2015.) Mutta kyselyn tuloksia ajatellen, kuinka hyvin siirtokokoelma loppujen lopuksi palvelee palvelutalon asukkaita?

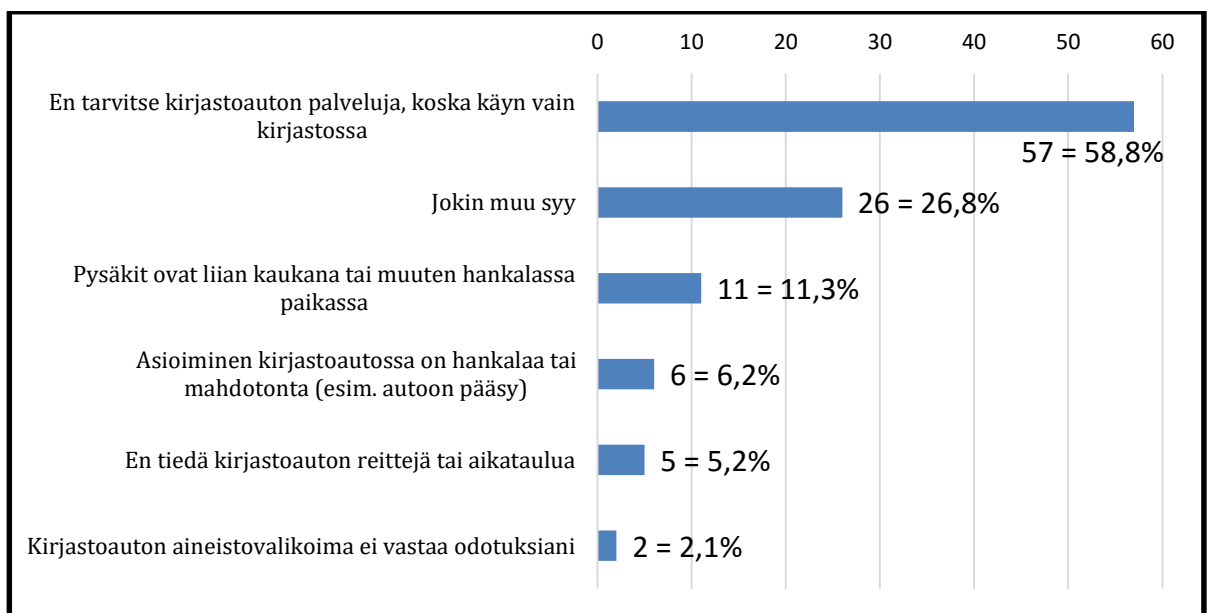
6.2 Kirjastoauton käyttö

Valitettavasti kirjastoauton senioriasiakkaita ei tässä kyselyssä tavoitettu juuri ollenkaan. Kirjastoautossakin toki oli lomakkeita jaossa, mutta sitä kautta ei vastauksia saatu. Huomattavaa on, että kyselyn ajankohtana elokuussa oli lyhyt ajanjakso, jolloin kirjastoauto kiersi vain kouluilla, jolloin senioreita ei tietenkään voitu tavoittaa. Sinänsä on ymmärrettävää, että kirjastoauton kautta ei saatu vastauksia kyselyyn, sillä yhdellä pysäkillä vietetty aika ei ole kovinkaan pitkä, joten sillä aikaa kyselyä harva olisi ehtinyt ajatuksella täyttämään, muun tavallisen asioinnin ohella. Toisaalta lomakkeen olisi voinut ottaa mukaansa ja palauttaa myöhemmin täytettynä, mutta oletettavasti moni ei välttämättä edes ajatellut tätä vaihtoehtoa tai halunnut ottaa lomaketta huolehdittavakseen, etenkin jos käynti kirjastoautolla seuraavalla kerralla on vähänkään epävarmaa.

Kymmenenteen kysymykseen ”Käyttekö kirjastoautossa?” vastasi 140 henkilöä, joista 131 vastaajaa eli 93,6 % kertoi, että eivät käy ollenkaan kirjastoautossa. Täten yhteensä vain yhdeksän henkilöä eli 6,43 % ilmoitti käyvänsä kirjastoautossa. Sulkavankylässä asuva vastaaja kertoi käyvänsä kirjastoautolla säännöllisesti ja oli vielä korostanut vastaustaan alleviivaamalla vaihtoehdon sanaparin ”joka kerta”. Lähes joka kerta kirjastoautolla kertoi käyvänsä myös yksi vastaaja, jonka

asuinpaikasta ei kuitenkaan ole tietoa. Muutaman kerran vuodessa käyviä oli kaksi henkilöä, jotka asuvat Alavuden keskustan alueella ja taajaman ulkopuolella. ”Harvemmin”-vaihtoehdon oli valinnut viisi henkilöä, joista kaksi henkilöä asuu Alavuden keskustan alueella ja loput kolme asuvat Töysän keskustan alueella, Kuivas- kylässä ja Mutkankylässä.

97 vastaajaa perusteli, miksi eivät käytä kirjastoautopalvelua (kuvio 4). 34 kirjasto- auton ei-käyttäjää ei siis kertonut syytä, mikseivät käy kirjastoautossa. Positiivista on se, että kaikki vastaajat ilmeisesti tiesivät kirjastoauton olemassaolosta, sillä kukaan ei valinnut ”En tiennyt kunnan kirjastoautopalvelusta”-vaihtoehtoa. Lisäksi vain kaksi miesvastaajaa ilmoitti, ettei kirjastoauton aineistovalikoima vastaa hei- dän odotuksiaan. Nämä vastaajat kävivätkin sen sijaan pääkirjastossa aktiivisesti, viikoittain ja 1–2 kertaa kuukaudessa.

Kuvio 4. Syyt miksi kirjastoautossa ei käydä (n=97).

Enemmistö yhdenteentoista kysymykseen vastanneista kertoi, ettei tarvitse kirjasto- auton palveluja, koska käy vain kirjastossa. Heitä oli kaikkiaan 57 vastaajaa eli noin 58,8 %. Avoimissa vastauksissa kaksi vastaajaa kertoi, että kun keskustassa on pakko käydä muilla asioilla, voi siinä samalla käydä myös kirjastossa. Toisaalta kaksi vastaajaa kertoi asuvansa kirjaston lähellä, minkä takia kirjastoautopalvelut eivät luonnollisesti olleet heille tarpeellisia.

11,3 % mielestä kirjastoauton pysäkit ovat liian kaukana tai jotenkin muutoin hankalassa paikassa. Näistä yhdestätoista vastaajasta kuusi asuu taajaman ulkopuolella. Heistä neljä oli tarkentanut asuinpaikkansa ja ne olivat Uitonperä, Vetämäjärvi, Jokivarsi ja Taipalus. Tosin, Uitonperän vastaaja kertoi lisäksi, ettei kirjastoauton aineistovalikoima vastaa hänen odotuksiaan ja käykin siksi vain kirjastossa. Lisäksi kaksi Alavuden keskustassa sijaitsevan Liljanne-kodin asukasta kertoi, että pysäkit ovat heille liian kaukana tai hankalassa paikassa. Myös yksi Töysän keskustan alueella asuva vastaaja kertoi, ettei käy kirjastoautossa pysäkkien sijainnin takia. Loput kaksi kyseisen vaihtoehdon valinnutta vastaajaa eivät olleet kertoneet asuinpaikkaansa.

6,2 %:lle eli kuudelle vastaajalle kirjastoautossa käyminen on hankalaa, ellei jopa mahdotonta. Näistä vastaajista neljä asuu palvelutalo Hoikanrannassa ja yksi Rantakodossa. Kirjastoauton reittejä ja aikataulua ei tiennyt 5,2 % eli viisi vastaajaa, joista kolme asuu palvelutalo Liljanne-kodissa ja kaksi kotonaan Alavuden keskustan alueella ja taajaman ulkopuolella. Aikataulua voisikin mainostaa enemmän jollain keinolla. Kenties aikataulun voisi liittää yksinään tai vaikkapa kirjastoautosta tehtävän jutun yhteyteen, esimerkiksi kaupunkilehteen tai muuhun tiedotteeseen, joka jaetaan Alavudella kaikkiin koteihin.

26,8 % ilmoitti kirjastoauton ei-käytön olevan jostain muusta syystä johtuvaa. Näistä 26 vastaajasta 24 myös kertoi syynsä, jotka olivat lähes samoja kuin kirjaston ei-käytölle. Myös näissä syissä toistuu heikko näkö ja ajanpuute. Neljä vastaajaa kirjoitti, ettei ”tarvitse” kirjastoauton palveluja ja yksi vastaaja oli muotoillut vastauksensa niin, että ”en tarvitse lisälukemista”. Vastaavasti toinen vastaaja kertoi, että ”kotona (on) paljon lukemattomia kirjoja”. Kolme muuta vastaajaa kirjoitti, että ”ei kiinnosta”. Muina syinä olivat ”teen käsitöitä” ja ”Tunnen reitit, mutta en käytä palvelua”. Kirjastoauton ei-käytön kohdalla on ymmärrettävämpää se, ettei kaivata enempää lukemista tai se ei kiinnosta. Kuitenkin kirjastoautostakin saa esimerkiksi musiikkia ja elokuvia, joskin kokoelmat ovat luonnollisesti hyvin rajalliset.

Lomakkeen loppupuolella esitettiin kaikille palvelutaloissa asuville lisäkysymys, jossa kysyttiin haluavatko palvelutaloissa asuvat, että kirjastoauto poikkeaisi heidän palvelutalonsa pihassa. Kysymykseen vastasivat myös monet kotona asuvat, mutta heidän vastauksensa hylättiin, koska vastaus haluttiin vain palvelutalossa

asuvilta. Vaikka kotona asuvien vastaukset olisikin huomioitu, se olisi vaatinut jatkoselvitystä, että missä vastaajat tarkalleen asuvat. Toisaalta enemmistö näistä hylätyistä vastauksista oli kielteisiä, joten lopputulos on sama. Lisäksi kaksi vanhusten yhdistelmätaloissa asuvaa vastaajaa olivat vastanneet tähän kysymykseen, mutta hekin kielteisesti.

Loppujen lopuksi hyväksytyjä vastauksia oli 32 eli juuri saman verran kuin palvelutalossa asuvia vastaajakin oli. Näistä 32 vastaajasta vain 6 vastaajaa eli noin 18,8 % olivat kiinnostuneita siitä, että kirjastoauto kävisi heidän palvelutalonsa pihassa. 26 vastaajaa eli 81,2 % eivät olleet halukkaita tähän. Kirjastoauton käynnistä kiinnostuneista kolme vastaajaa asuvat Liljanne-kodissa, yksi Hoikanrannassa ja yksi Viishovissa. Mielenkiintoista on, että yksi Liljanne-kodin vastaaja oli kiinnostunut kirjastoauton käynnistä, mutta aiemmin ilmoitti, etteivät kirjastopalvelut kiinnostanut häntä. Huomioitavaa on se, että Viishovi jäi alun perin pois tutkimuksesta asukkaiden heikon kunnon vuoksi, mutta loppujen lopuksi ilmeisesti päivätoiminnan kautta löytyi yksi vastaaja myös Viishovista.

6.3 Aineistotuntemus ja tyytyväisyys palveluihin

Kysymys 12. käsitteli vastaajien kirjastoaineistojen ja -palvelujen tuntemusta ja käyttöä. Kysymyksellä haluttiin selvittää, että mistä kaikista kirjaston aineistoista ja palveluista seniorit tietävät ja mitä he itse käyttävät. Tähän kysymykseen vastasi 130 henkilöä eli 21 vastaajaa ohitti kysymyksen kokonaan. Voisi olettaa, että eikäyttäjät olisivat helposti ohittaneet kysymyksen, ajatellen, ettei kysymys välttämättä koske heitä tai kenties heitä ei ole kiinnostanut alkaa eritellä tuntemiaan palveluja, jos eivät kerran niistä mitään käytä.

Lomakkeita käsitellessä heräsi ajatus siitä, että olivatko vastaajat mahdollisesti sekoittaneet ”tuttu”- ja ”käytän itse”-sarakkeet. Nimittäin monessa lomakkeessa oli rastitettu palveluja vain ensimmäisestä sarakkeesta (tuttu), vaikka hyvin todennäköistä oli, että ainakin osa kyseisistä aineistoista ja palveluista olisi myös vastaajan itsekkin käyttämiä. Lisäksi lähes kaikki niistä vastaajista, jotka olivat valmiiksi annettujen vaihtoehtojen jatkoksi lisänneet oman vaihtoehtonsa, olivat rastittaneet vain tuttu-sarakkeen, jos sitäkään. Tietysti jotkut vastaajat ovat aidosti voineet lisä-

tä vain itselleen tutun aineistolajin tai palvelumuodon, vaikka eivät sitä välttämättä itse käyttäisi. Toisaalta myös kiinnitti huomiota, että pieni osa vastaajista oli aiemmin kertonut, etteivät käytä kirjastopalveluita, mutta kuitenkin ilmoittivat käyttävänsä esimerkiksi sanoma- ja aikakauslehtiä. Näissä tapauksissa oli todennäköisesti unohdettu kirjastokonteksti ja ajateltu esimerkiksi sanomalehtiä yleisesti, ei kirjaston tarjoamana aineistona. Näitä ajatuksia tukevat myös luvut; ”tuttu”-sarakkeeseen tuli 673 valintaa, kun ”käytän itse”-sarakkeeseen kertyi vain 288 valintaa (taulukko 2).

Kyselyn tulosten mukaan senioreille tutuimpia aineistolajeja ovat kertomakirjallisuus, sanoma- ja aikakauslehdet ja tietokirjallisuus, joita myös ilmoitettiin käytettävän selvästi eniten. Huonoimmin aineistoista ja palveluista tunnetaan mikrofilmit, e-kirjat, selkokirjat ja verkkokirjasto. Vähiten seniorit käyttävät selkokirjoja ja verkkokirjastoa. Kyselyn mukaan kukaan seniori ei käytä mikrofilmejä ja e-kirjoja.

Aikakauslehdet olivat vastaajille kaikkein tutuin aineistolaji, mutta kertomakirjallisuuden jälkeen vasta toiseksi käytetyin. Kertomakirjallisuus oli toiseksi tutuin, mutta toisaalta sitä kerrottiin käytettävän eniten. Kolmanneksi tunnetuimpia olivat tietokirjat 75 valinnalla, mutta niitä ilmoitti käyttävänsä vain 31 vastaajaa. Ero tuttuuden ja käytön välillä on melkoisen suuri, minkä takia herääkin epäily siitä, että monet tietokirjoja tutkineet ja lainanneet eivät merkinneet valintaa toiseen sarakkeeseen. Kuitenkin tietokirjallisuus on kirjaston aineistona niin laaja käsite, että harva kirjaston asiakas on voinut niiltä välttyä. Ehkä vastaajat eivät vain ole osanneet luokitella käyttämiään aineistoja, mikä näkyy myös myöhemmin käsiteltävissä avoimissa vastauksissa.

Voisi ehkä sanoa, että odotetusti, kaikkein tuntemattomin aineistolaji oli mikrofilmit, joita löytyy Alavuden kaupunginkirjastolta. Niiden olemassaolosta ilmoitti tietävänsä seitsemän henkilöä, mutta kukaan ei kyselyn mukaan kuitenkaan käytä niitä. Näistä seitsemästä vastaajasta neljä oli 65–70-vuotiaita miehiä ja kaksi 71–75-vuotiasta naista. Mikrofilmien markkinointi ei täten olisi pahitteeksi. Kaksi ajatusta markkinoinnista löytyy yhteenvedosta.

E-kirjat olivat tuttuja 14 vastaajalle, mutta heistä kukaan ei ilmoittanut lainaavansa niitä. Tämä ei ole suuri yllätys, etenkin kun Alavuden kirjastoissa e-kirjakokoelma

on ainakin toistaiseksi melko pieni, eikä sen markkinointiin ole erityisemmin keskitytty. Seniorit, jotka ilmoittivat tuntevansa e-kirjat, ovat kirjastossa käyviä, pääosin nuorempaa ikäluokkaa edustavia henkilöitä, joista yhdeksän oli naisia ja miehiä neljä. Yksikään ei-käyttäjä ei ilmoittanut tuntevansa e-kirjoja.

Verkkokirjasto ei myöskään ole kyselyyn vastanneiden senioreiden joukossa kovinkaan suosittu; 17 vastaajalle palvelu oli tuttu, mutta sitä käyttää vain kolme vastaajaa. Näistä kolmesta vastaajasta kaksi oli miehiä ja yksi nainen. Kaikki sekä palvelun tuntevat että sitä käyttävät olivat 65–70-vuotiaita, lukuun ottamatta kahta 71–75-vuotiasta naisvastaajaa, jotka ilmoittivat tuntevansa verkkokirjaston. Luonnollisesti verkkokirjaston tuntevat ja sitä käyttävät ovat kirjaston asiakkaita. Verkkokirjastoa käyttävät kolme henkilöä käyvät kirjastossa päivittäin, viikoittain ja 1–2 kertaa kuukaudessa. Nyt kuluvana syksynä, tämän opinnäytetyön teon aikana, Alavuden kirjastojen kirjastojärjestelmä vaihdettiin, minkä takia myös asiakkaille näkyvä verkkokirjastokin muuttuu. Sen johdosta verkkokirjaston käytön opastuksia tarvitaan taas, etenkin senioreille, joille erilaiset järjestelmäpohjat ja muutenkin internetin käyttö ei välttämättä ole niin tuttua, että vanhojen tietojen perusteella voisi oppia käyttämään täysin uutta verkkokirjastoa, jonka näkymä on erilainen.

Mielenkiintoinen huomio on, että vaikka isotekstisiä kirjoja ja äänikirjoja hankitaan kirjastoihin paljolti senioreita ajatellen, kuitenkin tämän kyselyn mukaan hyvin harva niistä tietää ja niitä lainaa. Vastaavia tuloksia on ilmennyt myös esimerkiksi Rintaa-hon (2012, 65) ja Pehkosen (2011, 93) tutkimuksissa. Oletettavasti kirjastot toisivat näitä aineistoja enemmän esille, jos niitä ei olisi niin vähän määrällisesti. Äänikirjoja sentään julkaistaan jonkin verran, mutta isotekstisten kirjojen kohdalla tilanne on toinen. Koska kirjakustannus on liiketoimintaa, eivät kustantajat julkaise isotekstisiä kirjoja kuin tiettyjä määriä, jotka varmasti menevät kaupaksi (Laakso 2010, 34). Kuitenkin isotekstisten kirjojen tarve on suuri. Tämä asettaa kirjastot hankalaan tilanteeseen, kun aineistoa ei ole paljoa, mutta tarvitsijoita sitäkin enemmän.

Isotekstisiä kirjoja lukevista kuudesta vastaajasta ainakin viisi on naisia, yhden vastaajaan sukupuolesta ei ole tietoa. Nähtävästi yksikään mies ei ilmoittanut lukevansa isotekstisiä kirjoja. Sen sijaan seitsemän miestä ilmoitti kuitenkin tietävänsä, että isotekstisiä kirjoja löytyy kirjastosta. Miehistä kuusi oli 65–70-vuotiaita

ja yksi 71–75-vuotias. Tuttuja isotekstiset kirjat olivat 23 naiselle, joista enemmistö on nuorempia senioreita. Naisvastaajien tietämys laskee iän mukaan tasaisesti; 71–75-vuotiaista vielä neljä vastaajaa tietää isotekstisistä kirjoista, kun 86–90-vuotiaista enää yksi henkilö tietää isotekstisten kirjojen olemassaolosta. Kuitenkin voisi olettaa, että keskimääräisesti vanhemmat seniorit tarvitsisivat isotekstisiä kirjoja enemmän kuin nuorimmat seniorit. Vielä kun muistetaan, että useat palvelutalossa asuvat vanhimmat seniorit kertoivat, etteivät käytä kirjastopalveluita ja lue kirjoja heikentyneen näön takia, olisi isotekstisten kirjojen olemassaolosta syytä kertoa heille tai markkinoida Celia-kirjaston palveluja. Toki, jos näkö on jo hyvin heikko, eivät isotekstisetkään kirjat enää palvele. Tällöin äänikirjat voivat olla vastaus ongelmaan.

Myös äänikirjat olivat tutuimpia lähinnä nuoremmille senioreille. 23 äänikirjat tuntevista naisvastaajasta 11 henkilöä ja kahdeksasta miehestä kuusi oli 65–70-vuotiaita. Myös äänikirjojen tunnettuuden trendi on laskeva iän mukaan. Toki tähän vaikuttaa sekin, että kyselyn kaikkien vastaajien ikäjakauma painottuu vahvasti nuorempiin senioreihin, kun vanhimpia vastaajia on huomattavasti vähemmän. Kahdeksalle miehelle äänikirjat olivat tuttuja, mutta vain kaksi miestä, 65–70-vuotias ja 71–75-vuotias, kertoi käyttävänsä niitä. Kahden miehen lisäksi kuusi naista kertoi käyttävänsä äänikirjoja ja heistä puolet on 65–70-vuotiaita ja toinen puoli vastaajista jakaantuu yksitellen seuraaviin vanhempiin ikäluokkiin. Niille senioreille, joiden näkö on heikentynyt ja mahdollisesti erityisesti paksumpaa kirjaa ei enää jaksaa pidellä käsissään, voi äänikirja olla keino vielä nauttia kirjallisuudesta. Siksi sekä isotekstisiä kirjoja että äänikirjoja olisi hyvä markkinoida, realiteetteja unohtamatta, esimerkiksi palvelutaloissa asuville.

Selkokirjoista tiesi 16 vastaajaa, mutta vain yksi 65–70-vuotias nainen kertoi käyttävänsä niitä. Selkokirjoista tienneistä 16 vastaajasta 11 henkilöä oli naisia ja miehiä viisi. Heistäkin 11 henkilöä oli vastaajista nuorimpia eli 65–70-vuotiaita. Oletettavasti selkokirjat sopisivat vanhemmillekin senioreille, mutta ilmeisesti he eivät niistä tiedä. Kun isotekstisiä kirjojakin on valitettavan vähän, selkokirjojen määrä on vieläkin vähäisempi, mikä tietysti hankaloittaa niiden markkinointiakin. Piilossa olevia, näkymättömiä aineistoja pitäisi markkinoida, mutta jos seniorit saataisiinkin

kiinnostumaan näistä aineistoista, niin pahimmillaan kirjasto ei pysty vastaamaan halukkaiden tarpeeseen, kun kokoelmat loppuvat kesken.

Musiikkiaineistoja ja elokuviakaan ei kovin moni seniori kertonut lainaavansa. Tuttuja musiikkiaineistot olivat 40 vastaajalle ja elokuvat 32 vastaajalle. Musiikkiaineistoja lainasivat yhdeksän ja elokuvia kymmenen vastaajaa. Näistä 40 vastaajasta, jotka tuntevat musiikkiaineistot, 18 vastaajaa oli nuorimpia senioreita. Musiikkiaineistoja lainaavat vastaajat olivat 65–70- ja 71–75-vuotiaita, joista miehiä ja naisia oli molempia kolme. Heidän lisäksi myös kaksi 76–80-vuotiasta naista ilmoittivat lainaavansa musiikkiaineistoja. Myös elokuvia lainaavat vastaajat muodostuivat nuorimmista senioreista. Sattumalta heistä sekä 65–70-vuotiaita miehiä että naisia oli kolme henkilöä ja sekä 71–75-vuotiaita miehiä että naisia oli kaksi. Elokuvien vähäiseen lainaamiseen saattaa vaikuttaa se, että nykyään televisiosakin näytetään jatkuvasti erilaisia elokuvia, joista varmasti löytyy jokaiselle jokin mieleinen. Sekä musiikkia että elokuvia on myös hyvin helposti saatavilla verkosta, mikä yleisesti ottaen vaikuttaa niiden lainaamiseen kirjastosta, mutta miten paljon tämä ilmiö mahtaa vaikuttaa seniorien kohdalla? Voisi olettaa, että ei ainakaan vielä kovin merkittävästi, mutta sitä ei tiedetä, mikä tilanne on tulevaisuudessa.

Internetin ja tietokoneen käyttömahdollisuus kirjastossa oli tuttu 39 vastaajalle, mutta vain seitsemän ilmoitti hyödyntävänsä sitä. Tämä selittyy etenkin sillä, että nykyään jo melko monilla seniori-ikäisilläkin on oma tietokone tai vaikkapa tabletti. Jos taas ei ole, niin esimerkiksi läheisten, kuten omien lasten tai lastenlasten kanssa voidaan yhdessä hoitaa asioita heidän laitteillaan. Kyselyssä internetin ja tietokoneen käyttömahdollisuuden tutuksi ilmoittaneista 39 vastaajasta 24 oli naisia ja 12 miestä. Kolme vastaajaa ei siis kertonut sukupuoltaan. Seitsemän vastaajaa, jotka kertoivat käyvänsä kirjastossa tietokoneella, heistä kolme oli naista ja kolme miestä. Pääosin tietokoneen ja internetin käyttömahdollisuuden tuntevat ja sitä käyttävät edustivat nuorimpia vastaajia, mutta myös yksi 76–80-vuotias naisvastaaja kertoi käyvänsä kirjastossa tietokoneella. 13 vastaajaa, jotka tiesivät kirjaston tarjoamasta internetin ja tietokoneen käyttömahdollisuudesta ja kaksi tätä mahdollisuutta käyttävää vastaajaa halusivat myös kirjaston järjestävän jatkossa internetin palveluiden ja erilaisten älylaitteiden käytön opetusta.

”Tuttu”-sarakeeseen annettiin 11 avointa vastausta, joista seitsemän olisi kuulunut johonkin annetuista vaihtoehtoista, mutta jostain syystä vastaajat eivät ilmeisesti mieltäneet vastaustensa sisältyvän valmiisiin vaihtoehtoihin. Tällaisia vastauksia olivat sotakirjat, jännityskirjat, romaanit, käsityökirjat ja -lehdet, kielten oppikirjat + sanastot, kirjailijavieras ja taidenäyttely. Kieltämättä etenkin eri kielten oppimateriaalit saattavat olla vaikea luokiteltava. Lieneekö muiden vastausten kanssa ollut ongelmana myös valmiiden vaihtoehtojen paljous, jolloin sopiva luokka oli voinut jäädä huomaamatta.

Kaksi vastaajaa, jotka eivät rastittaneet yhtäkään vaihtoehtoa, kirjoittivat sen sijaan avoimeen vastaukseen, että tuntevat palvelut. Toinen heistä kertoi myös, että tilaa lehden kotiin ja käyttää nettiyhteyttä kotona. Kyseinen vastaaja kertoi käyvänsä Töysän kirjastossa muutaman kerran vuodessa. Yksi vastaaja ilmoitti sekä tutuksi, että käyttävänsä itse sukututkimuksia. Sukututkimuksetkin voisi luokitella tietokirjallisuuteen kuuluviksi, mutta syystä tai toisesta vastaaja ei ollut näin tehnyt. Eräs Töysän kirjastossa asioiva vastaaja oli lisännyt sekä tutuksi, että itse käyttämäkseen oman ehdotuksensa: ”lehtien + kirjojen poistomyynti on hyvä!”. Kaikkiaan kolme avointa vastausta, eli jännityskirjat, poistomyynti ja sukututkimukset, oli valittu myös ”käytän itse”-sarakeeseen.

Taulukko 2. Kirjaston aineiston ja palvelujen tunnettuus ja niiden käyttömäärät (n=130).

	TUTTU	KÄYTÄN ITSE
Aikakauslehdet	85	46
Kertomakirjallisuus (kaunokirjat, runot)	77	56
Tietokirjat	75	31
Sanomalehdet	70	40
Kirjastossa järjestettävät näyttelyt	53	35
Kirjaston järjestämät tapahtumat	44	19

Musiikkiaineistot (CD-levyt, nuotit)	40	9
Internetin ja tietokoneen käyttömahdollisuus	39	7
Äänikirjat	33	10
Elokuvat	32	10
Isotekstiset kirjat	32	6
Kotiseutukokoelma	28	12
Verkkokirjasto	17	3
Selkokirjat	16	1
E-kirjat	14	0
Jokin muu	11	3
Pääkirjaston mikrofilmit	7	0

Kyselystä käy ilmi, että seniorit olivat hyvinkin tyytyväisiä Alavuden kirjastopalveluihin. Arvioita annettiin 117 ja tyytyväisyyden keskiarvoksi muodostui 4,5. Kaikista 151 vastaajasta arvionsa antoi 77,5 %. Arviointiasteikko oli yhdestä viiteen, jolloin viisi oli ”erittäin tyytyväinen” ja yksi ”täysin tyytymätön”. Keskellä kolme oli ”ei tyytyväinen eikä tyytymätön” ja kyseisen arvion olivat antaneet 13 vastaajaa. Positiivisena voidaan pitää sitä, että huonoimpiin arvioihin 2 ja 1 ei tullut yhtään valintaa. Parhaan arvosanan 5 antoi 71 vastaajaa ja toiseksi paras arvosana 4 sai 33 valintaa. Enemmistö arvionsa antaneista arvioi kirjastoa korkeimmalla arvosanalla.

Taulukko 3. Vastaajien tyytyväisyys kirjastopalveluihin (n=117).

5	4	3	2	1	Yhteensä	Keskiarvo
60,7 %	28,2 %	11,1 %	0 %	0 %	100 %	4,5

Numerollisen arvionsa antaneista vain 34 vastaajaa eli 29,1 % kertoi avoimessa vastauksessa tarkemmin, että mihin oli tai mihin ei ollut tyytyväinen. Tosin heistä kaksi vastaajaa ilmaisi vain sen, etteivät osaa antaa arviota, koska eivät käytä kirjastopalveluita. Kolmas, palvelutalossa asuva vastaaja, totesi näin: ”En halua vastata tähän ollenkaan, koska mulla ei ole siihen mahdollisuuksia.”.

Loput 31 vastaajaa kertoivat varsinaisen mielipiteensä numeroarvion lisäksi. Suurin osa vastaajista kehui kirjastojen henkilökuntaa ja ystävällistä palvelua. Muutama mainitsi myös henkilökunnan asiantuntemuksen ja avuliaisuuden. Hyvin moni piti myös kokoelmia hyvänä, ellei jopa erinomaisena. Useampi vastaaja oli yksinkertaisesti todennut palvelujen olevan hyviä. Seuraavaksi muutama esimerkki vastauksista:

Riittävän monipuolinen valikoima. Uusia kirjoja saa varauksella melko nopeasti, ystävällinen hlökunta. Toivon, että toiminta jatkuu, eikä muutu maksulliseksi. (Alavuden kaupunginkirjasto)

Todella kiva kaakao+kahviautomaatti. (Töysän kirjasto)

Olen tyytyväinen kirjastossa kaikkiin näyttelyihin, kirjavalikoimiin ja lehtivalikoimiin. Olen tyytyväinen ystävälliseen ja avuliaaseen henkilökuntaan. (Alavuden kaupunginkirjasto)

Hyvä asiakaspalvelu, avuliaita tyttöjä. (Töysän kirjasto)

Mahdollisuus saada kirja vaikka, esim. Kristiinasta. (Alavuden kaupunginkirjasto)

+ Saan "lukupiirin" kirjat ajoissa. + Tilausmahdollisuus naapurikirjastoista pelaa. + Kirjan voi varata. - Miinuksia en keksi. (Alavuden kaupunginkirjasto)

Vaikka arviot olivat pääosin tyytyväisiä, oli joukossa kuitenkin kolme kehitysehdotustakin, joista kaksi koski aukioloaikoja ja yksi kokoelmaa.

Kirjaston aukioloja voisi pidentää arki-illoissa tunnin pidempään. (Alavuden kaupunginkirjasto)

Aukioloajat hieman hankalat, saisi olla aina avausaika sama ja iltai-
sinkin pidempään auki. (Alavuden kaupunginkirjasto)

Virkkausmallit ovat suppeita, villalankatyöt kyllä ovat esillä, mutta lii-
namallit (ja) myös ne mummon mallit hukassa. (Alavuden kaupungin-
kirjasto)

Toisena oleva kommentti avausaikaan liittyen herättää hieman ihmetystä, sillä Alavuden kaupunginkirjastossa ovet avataan nykyisin normaalisti aina kello 10.00, päivästä riippumatta. Töysän kirjastossa sen sijaan avausaika vaihtelee niin, että alkuvuikosta avataan kello 12.00 ja loppuvuikosta kello 10.00. Vastaja kuitenkin ilmoitti käyvänsä Alavuden kaupunginkirjastossa, joten oletettavasti palaute koskee pääkirjastoa.

6.4 Toiveet ja kehitysideat

Lomakkeen loppuosassa keskityttiin toiveisiin ja kehitysideoihin. Kysymyksessä 15. annettiin vastaajalle erilaisia vaihtoehtoja mahdollisista kirjaston palveluista ja tapahtumista, joista muutamia toki on jo järjestetty Alavudenkin kirjastoissa, mutta osa on vasta muualla toteutettuja. Vastaja sai valita mieluisia vaihtoehtoja niin monta kuin vain halusi. Toiveensa esitti 104 vastaajaa eli 68,9 % kaikista kyselyyn vastanneista.

Suosituimmaksi ehdotukseksi 40,4 %:n voimin eli 42 äänellä nousi kirjailijavierailut. Näitä on Alavudella järjestetty harvakseltaan ennemminkin ja aiemmat kokemukset kyseisistä tapahtumista ovat olleet senkaltaisia, ettei osallistujia suuremmin ole ollut, ellei kyseessä ole ollut joku tunnettu paikallinen henkilö. Tämän kyselyn mukaan kuitenkin ainakin seniorit olisivat kiinnostuneita kirjailijavierailuista, joten ehkä tulevia vierailuja olisi hyvä markkinoida paremmin seniorit tavoittavissa kanavissa.

Erilaisia näyttelyitä järjestetään kirjaston tiloissa tasaiseen tahtiin ja vastaajat arvostivatkin näyttelyt heti toiselle sijalle 35,6 %:lla. Näyttelytyötä on siis näiden tulosten valossa hyvä jatkaa. Lomakkeen lopussa yleisessä palautteessa yksi sekä Alavuden kaupunginkirjastossa että Töysän kirjastossa harvakseltaan käyvä mies-

vastaaja toivoi kirjastoon parempia näyttelytiloja. Lomakkeesta ei siis selviä tarkoittaako vastaaja vain toista kirjastoa vai kaipaako hän parempia näyttelytiloja moneen kirjastoihin.

Kolmanneksi ja neljänneksi suosituimmaksi muodostuivat muisteluillat 26 äänellä eli 25 %:lla ja runoillat 24 valinnalla eli 23,1 %:lla. Muisteluilloista kiinnostuneista kuusi vastaajaa ovat palvelutaloissa asuvia naisia ja runoiltoja toivovista vastaajista seitsemän henkilöä olivat myös palvelutalossa asuvia naisia. Palvelutalo Rantakodosta vihjattiin, että mieluusti muistelu- ja runohetket olisivat muulloin kuin illalla, mikä ainakin palvelutalojen asukkaille olisi huono ajankohta. Toisin sanoen, mahdollisessa kehitystyössä ei pidä liikaa takertua muistelu- tai runohetken ajankohtaan.

Älylaitteiden, kuten älypuhelimien ja tablettien, käytön opetus löytyy sijalta 5. ja internetin, esimerkiksi sosiaalisen median, palvelujen käytön opetus sijalta 7. 20,2 % vastaajista kaipasi neuvoja älylaitteiden käyttöön ja 16,3 % vastanneista halusi oppia internetin palveluista. Lomakkeiden syöttövaiheessa Webropoliin huomasi, että monet sellaiset vastaajat, jotka olivat valinneet nämä vaihtoehdot tai toisen niistä, eivät olleet valinneet mitään muita.

Kuudenneksi suosituimmaksi nousi kirjavinkkaus. Koska termi ei oletettavasti ole kaikille vastaajille tuttu, sen alle lomakkeeseen lisättiin selvennykseksi ”kirjojen esittelyä ja suosittelua”. Kaikkiaan kirjavinkkauksesta kiinnostuneita oli 18 henkilöä eli 17,3 % vastanneista. Kirjavinkkauksesta kiinnostuneista 18 henkilöstä naisia on kymmenen ja miehiä seitsemän. Pääosin heidän ikänsä painottuu ikäluokituksen alkupäähän, mutta myös 76–85-vuotiaista löytyi viisi kiinnostunutta. Kirjavinkkauksen valinneista vain yksi henkilö asuu palvelutalossa, Viishovissa.

Kotipalvelusta kiinnostuneita oli hieman vähemmän, 16 vastaajaa eli 15,4 %. Kotipalvelun tarpeen suhteen on kuitenkin syytä huomioida, että tutkimuksesta jäivät valitettavasti pakollisten suunnitelmamuutosten takia pois kaupungin kotihoidon piirissä olevat, jotka saattaisivat myös olla kiinnostuneita kirjaston tarjoamasta kotipalvelusta. Kotipalvelun todellisen tarpeen tietäminen vaatii täten jatkoselvitystä. Lisäksi on huomionarvoista sekin, että 16 kotipalvelusta kiinnostuneesta neljä asuu palvelutalossa; Hoikanrannassa, Viishovissa ja kaksi Liljanne-kodissa. Pitäi-

sikö heille järjestää erityistä kotipalvelua, jossa tuttujen kotipalvelutoiminnan periaatteiden mukaisesti vietäisiin asukkaille säännöllisesti heidän toivomaansa aineistoa? Toisaalta toiminta muistuttaisi paljolti siirtokokoelmatoimintaa, josta kiinnostuneita vastaajia oli kolme. Taajaman ulkopuolella asuvista kolmesta kotipalvelusta kiinnostuneesta kaksi oli aiemmin ilmoittanut tarkemman asuinpaikkansa, jotka ovat Taipalus ja Tusa. Myös Alavuden keskustan alueella asuvista viittä vastaajaa ja Töysän keskustan alueelta kuutta vastaajaa kiinnosti kirjaston kotipalvelu.

Ääneenluvun olivat valinneet 10 vastaajaa eli 9,6 %. Ääneenluvun valinneet ovat iältään vanhimmasta päästä, tosin myös yksi 65–70-vuotiaskin ilmoitti olevansa kiinnostunut. Lähes kaikki ääneenluvusta kiinnostuneista asuvat palvelutaloissa; Rantakodossa, Salmikodossa ja Liljanne-kodissa. Rantakodon ja Salmikodon yhteyshenkilö, joka keräsi asukkaiden vastaukset, kertoi, että lukuhetkien ei tarvitsisi olla pitkiä vaan ihan vaikka puolen tunnin mittaisia. Tärkeintä asukkaille on lukuhetkien tuoma seura, piriste ja vaihtelu arkeen. Tuore Lahjoita lukuhetki-kampanja toivottavasti osaltaan vastaa palvelutaloasukkaiden kaipuuseen kuunnella toisen ihmisen lukemaa tekstiä. Silti ei varmasti olisi pahitteeksi, vaikka kirjastostakin käytäisiin silloin tällöin pitämässä pieniä lukuhetkiä.

Säännöllisesti vaihtuvan kirjavalikoiman eli siirtokokoelman palvelutaloonsa halusi vain 3 henkilöä. Suhteessa palvelutaloon asuviin 32 vastaajaan prosentuaalinen osuus on 9,4 %. Siirtokokoelmasta kiinnostuneet vastaajat asuvat Viishovissa, Liljanne-kodissa ja Rantakodossa. Erikoista on, että myös Rantakodosta ilmoitettiin yksi kiinnostunut, sillä Rantakodossahan on jo kirjaston toimittama siirtokokoelma. Voihan toki olla, että vastaaja on valinnallaan halunnut ilmaista toiveensa, että siirtokokoelma myös säilyisi Rantakodossa. Täten herää kysymys siitä, että onko vastaaja ollut ollenkaan tietoinen siirtokokoelmasta vai vain huolissaan sen pysyvyydestä.

Omia ehdotuksia annettiin seitsemän eli 6,7 %. Yksi vastaaja totesi, että ”nykyinen tarjonta riittää” ja kertoikin aiemmin olevan täysin tyytyväinen kirjastopalveluihin. Lomakkeen viimeiseen kysymykseen, jossa sai vapaasti antaa palautetta kirjastoille, yksi vastaaja kirjoitti näin, että kaikki esitetyt ideat ovat hyviä, mutta hän on kuitenkin tyytyväinen kirjastopalveluihin nykyiselläänkin. Eräs toinen vastaaja ohjeisti

kirjastoa seuraamaan asiakkaiden toiveita. Yksi vastaaja taas ilmaisi toiveensa kirjaston toiminnan jatkumisesta ilmaisena palveluna.

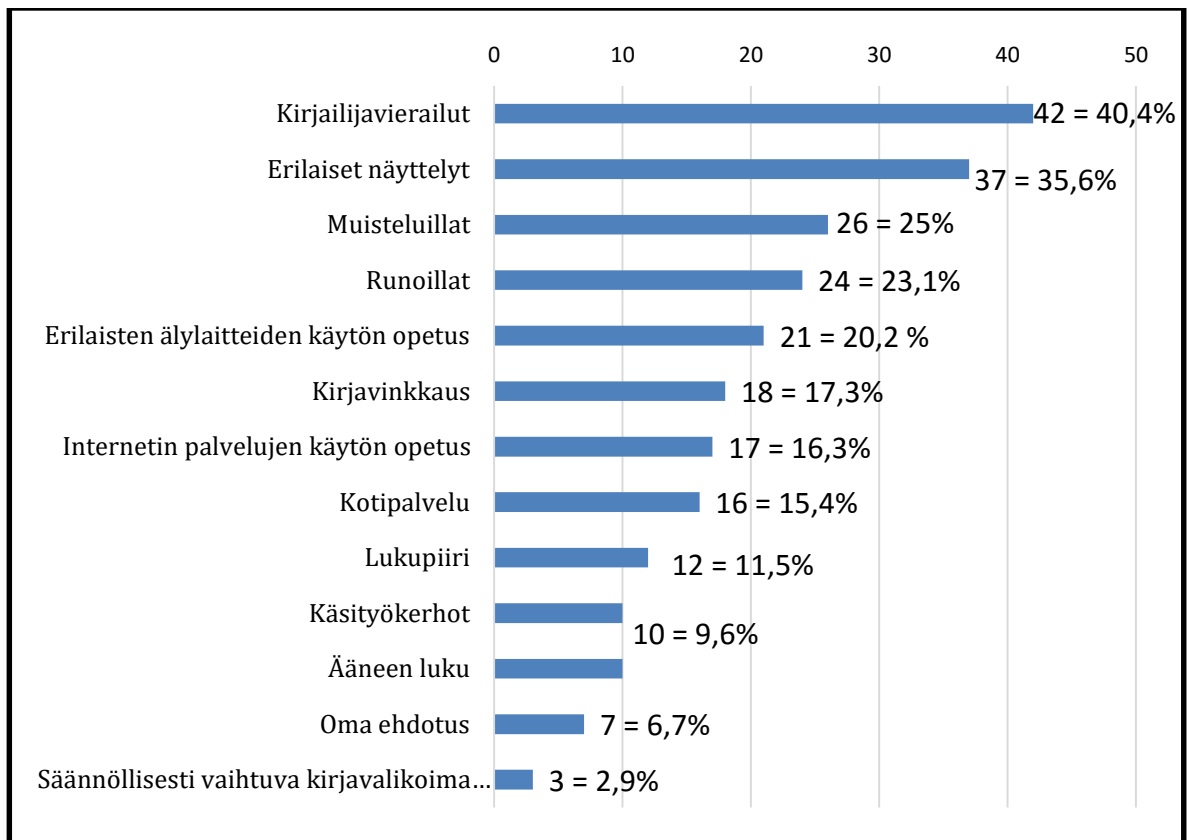
Tässäkin kysymyksessä omaa ehdotusta käytettiin myös oman tilanteen selvittämiseen. Yksi vastaaja kertoi, ettei ehdi käyttää näitä palveluja tai käydä kirjaston tapahtumissa, koska toimii puolisonsa omaishoitajana. Kirjastossa hän kuitenkin käy aktiivisesti, viikoittain. Toinen vastaaja kertoi harrastavansa teatteria kansalaisopistossa ja omien sanojensa mukaan siinä on riittävästi opiskelua.

Varsinaisia omia toiveita jäi siis jäljelle kaksi:

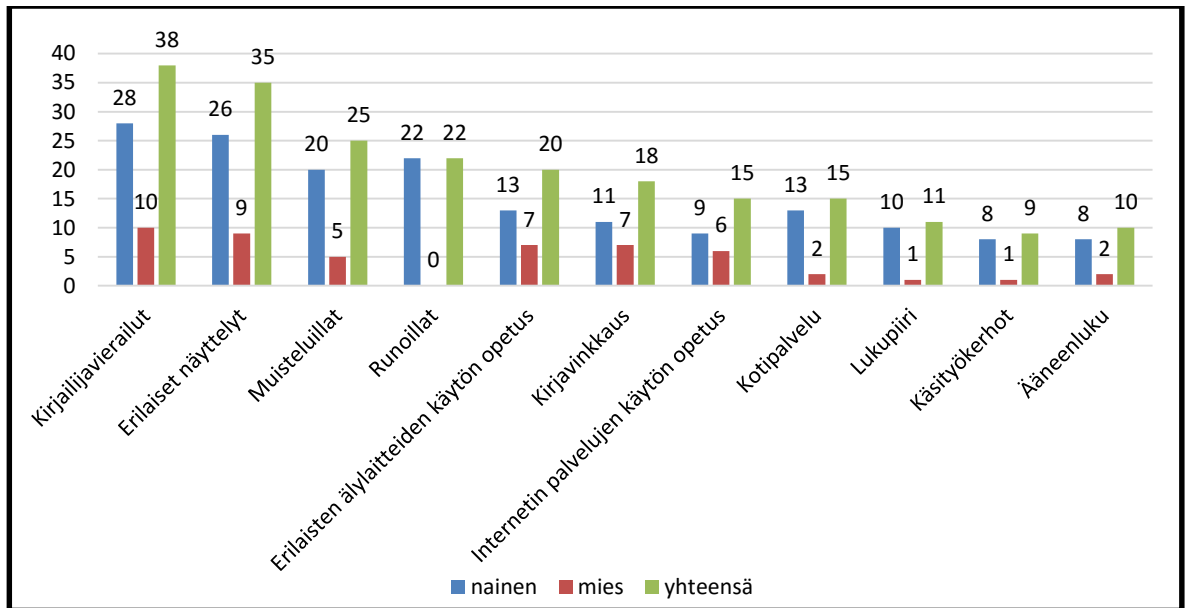
Taiteilijoiden tauluja, töitä, valokuvia (Pöntinen, Lapua)

se on ollu mukavaa kun ne on käyny täällä lukemassa

Jälkimmäisen kommentin oli antanut vastaaja palvelutalo Liljanne-kodista. Kyseinen vastaaja oli valinnut myös valmiista vaihtoehdoista ääneen luvun.

Kuvio 5. Vastaaja kiinnostavat palvelut ja tapahtumat (n=104).

Kuvio 6. Miesten ja naisten valintojen väliset erot.

Yllä olevassa kuviossa on vertailtu naisten ja miesten välisiä eroja siinä, mitkä palvelut ja tapahtumat heitä kiinnostavat. Syy, miksi yhden palvelun tai tapahtuman sukupuolten yhteisluku ei täsmää aiemman kuvion kiinnostuneiden kokonaismäärään, selittyy sillä, että 17 vastaajaa eivät kertoneet sukupuoltaan. Tästä kuviosta jäivät pois omat ehdotukset, koska niissä oli lopuksi vain kaksi varsinaista ehdotusta. Myös siirtokokoelmat jäivät taulukosta pois, koska se koskee niin pientä osaa vastaajista eikä siten ole rinnastettavissa muihin vaihtoehtoihin.

Kuviosta näkee heti ensisilmäyksellä, että naiset ovat valinneet eri vaihtoehtoja miehiä huomattavasti aktiivisemmin. Kaikkiin 218 valintaan nähden miesten merkitsemiä valintoja on vain 50 eli 22,9 %. Täten naisten 168 valintaa muodostavat enemmistön eli 77,1 %. Lähes jokaisen vaihtoehdon kohdalla naiset ovat reilusti nostaneet kiinnostuneiden määrää. Ainoastaan erilaisten älylaitteiden käytön opetuksen, kirjavinkkauksen ja internetin palvelujen käytön opetuksen kohdalla erot naisten ja miesten välillä on melko pieniä. Kuvio kertoo myös sen, että neljäntenä olevista runoilloista ei ilmeisesti kukaan miespuolinen ollut kiinnostunut. Miesten ja naisten mielestä kiinnostavimmat tapahtumat eivät kokonaiskuvan kannalta eroa toisistaan; myös miesten ja naisten valinnat eroteltuina kaksi ensimmäistä tapahtumaa ovat samat eli kirjailijavierailut ja erilaiset näyttelyt.

6.5 Yleinen palaute kirjastoille

Perinteiseen tapaan kyselylomakkeen päätteeksi annettiin vastaajalle tilaisuus lähettää terveisiä kirjastolle tai mahdollisuus antaa palautetta kyselystä. 38 vastaajaa antoi vapaamuotoista palautetta. Luonnollisesti kommenttien aiheet vaihtelevat laidasta laitaan, mutta pääosin annetut terveiset ovat hyvinkin positiivisia. Mukana on kuitenkin huolenaiheita. Kolme vastaajaa nimittäin ilmaisi toiveensa ja samalla huolensa siitä, että kirjasto varmasti säilyisi myös Töysässä. Eräs vastaaja totesi, että ”Siirto keskustaan on hyvä asia!”, viitaten Töysän kirjaston muuttoon uusiin tiloihin.

Tälläkin kohtaa annetussa palautteessa ilmenee se tosiasia, miten kirjasto joutuu kilpailemaan asiakkaidensa ajasta muiden tahojen kanssa. Vaikka kirjastopalveluja mitä ilmeisimmin pidetään hyvinä, ei niille kuitenkaan syystä tai toisesta välttämättä riitäkään aikaa.

Muuta toimintaa riittävästi, että kirjaston palveluilla ei tällä hetkellä tarvetta.

Erittäin hyvä palvelumuoto, itse tulee käytettyä vähän.

Paljon on hyvää, mutta ei vain tule itse käytyä.

Toisaalta palvelutalojen asukkaiden kommentit eivät ole yhtä valoisia. Palautteessa näkyy selvästi heidän eriarvoinen asemansa muihin senioreihin nähden.

Ei ole terveisiä kun ei näe eikä jaksa lukea.

Lukijoita voisi tulla, mutta tuleeko niitä

Jäävi tähän vastaamaan, tietokirjat olis lähinnä mikä kiinnostaisi.

Kehitysnäkökulmaakin kommenttien joukosta löytyy. Yksi vastaaja toivoi kirjaston kokoelmiin Etelä-Pohjanmaan alueen murrekirjoja, erityisesti Alavuden murretta koskevia, jos sellaisia vain löytyy. Esimerkkinä mahdollisesta murrekirjan toimittajasta hän mainitsee Unto Kuljun. Töysässä sijaitsevasta palvelutalo Hoikanrannas-

ta kaksi asukasta kaipaisivat Kotiseutumme-kirjaa heille lainaan. Lieneekö kyseessä jokin kotiseutukokoelman kirja, jota normaalisti ei lainata kotiin? Eräs muu Töysässä asuva, hoitotyötä tehnyt vastaaja toivoo, että jatkossa lapsia ja nuoria opastettaisiin kirjaston käyttöön.

Ajatuksia erityisesti herättää erään vastaajan kommentti, jossa hän esittää toiveensa kirjastokaverista, joka vie ja tuo kirjastoon sekä mahdollisesti avustaa kirjastossa. Vastaaja ilmoitti asuvansa taajaman ulkopuolella ja että hänen on vaikeaa päästä kirjastoon kulkemisongelmien takia, eikä siksi vastauksensa mukaan käy kirjastossa ollenkaan. Hän ei kertonut tarkemmin asuinpaikkaansa, mikä on valitettavaa, sillä hän toteaa myös, että kirjastoauton pysäkit ovat liian kaukana tai hankalassa paikassa, minkä takia myös kirjastoauton palvelut eivät saavuta häntä. Asuinpaikan perusteella olisi voitu mahdollisesti mieltä uusia pysäkkejä kyseiselle alueelle.

Nykyisin ainakin pääkaupunkiseudulla on tilattavissa kulttuurikaveri, jonka kanssa voi mennä erilaisiin kulttuurieroihin, jos lähteminen yksin ei innosta tai esteenä ovat kulkemiseen liittyvät ongelmat (Kulttuurikaverit, 28.8.2015 & Savolainen, 8.10.2013). Porvoon kaupungin sivuilla Kulttuurikaveri-infossa mainitaan myös kirjastossa käynti yhdessä Kulttuurikaverin kanssa (Hilska, 14.9.2015). Välttämättä Alavudella vastaavanlainen Kulttuurikaveritoiminta ei kannattaisi yhtä laajassa mitakaavassa, mutta vastaavalla idealla voisi ehkä kehittää jotain pienimuotoisempaa, mahdollisesti vapaaehtoistyön voimin.

Kirjastoautoon liittyviä kommentteja oli kolme. Yhdessä keuhuttiin, että kirjastoauto palvelee hyvin, toisessa oltiin iloisia siitä, että kaupunkiin on saatu uusi kirjastoauto ja kolmannessa iloittiin, että uusi kirjastoauto on "valtavan komia!". Kuten todettua, kirjastoja koskeva palaute oli pitkälti myönteistä. Seuraavassa on muutamia esimerkkejä vastaajien palautteesta.

Töysän kirjasto aivan erinomainen, vetää vertoja isojen paikkakuntien kirjastoille.

Töysän kirjastossa hyvä palvelu.

Kiitän että kirjasto olemassa

Kirjastossa on mukava käydä lukemassa lehtiä, joita itsellä ei ole mahdollista tilata. Henkilökunta on avuliasta ja ystävällistä.

Olen iloinen kun saan käydä täällä lukemassa lehtiä ja lainata kirjoja. Kiitos!

Kiitokset palvelualttiudesta, ystävällisyydestä, kirjojen etsimisestä, jokaisesta hymystä ja iloisesta olemuksesta.

Itse kyselyä keuhuttiin hyväksi ja asialliseksi. Kaksi vastajaa kertoivat myös olevansa tyytyväisiä, kun heidän haluista ja tarpeista ollaan kiinnostuneita.

On hyvä, että on kiinnostusta iäkkäämmän väestön tarpeisiin.

Hyvän aiheen olet valinnut. Kirjastopalvelut ovat tärkeitä monille eläkeläisille, joilla on työelämässä aika mennyt suurelta osin oman työn osaamisen ylläpitämiseen ja lukemiseen. Nyt on aikaa lukea monipuolisemmin ja eniten itseä kiinnostavia kirjoja. Tietokone on hyvä laite, mutta ei korvaa kädessä pidettävää kirjaa.

7 YHTEENVETO JA POHDINTA

Sekä Hiltusen (2009, 10) että Viirin ym. (2009) selvityksissä käy ilmi, että vaikka lähes kaikki Suomen kunnat ovat tehneet oman ikästrategiansa, vain hyvin harvat kirjastot olivat siitä tietoisia, saati mukana siinä. Vanhuspalvelulain mukaan kuntien on tehtävä suunnitelma, kuinka ikääntynyttä väestöä tuetaan. Suunnitelmassa määritellään toimenpiteet ikääntyneiden hyvinvoinnin, terveyden, toimintakyvyn ja itsenäisen suoriutumisen tukemiseksi. Lisäksi suunnitelmassa määritellään miten ikääntyneiden tarvitsemat palvelut ja omaishoito järjestetään ja miten niitä kehitetään. Suunnittelutyössä on oltava mukana kunnan vanhusneuvosto. (Suunnitelma ikääntyneen väestön tukemiseksi, [viitattu 12.11.2015].) Mahtaako Alavuden kirjastot olla tietoisia tai jopa jollain tapaa osallisina tällaisessa suunnitelmassa, joka oletettavasti myös Alavuden kaupungille on tehty. Kuitenkin kirjasto on merkittävä kaikkien kaupunkilaisten hyvinvoinnin tuottaja.

Kuten aiemmin on todettu, tässä tutkimuksessa tavoitettiin enemmän sellaisia senioreita, jotka käyttävät kirjastopalveluja vain harvakseltaan tai eivät ollenkaan. Mahtoiko kyselyyn valikoitua sattumalta paljon juuri sellaisia senioreita, jotka eivät syystä tai toisesta käytä kirjastopalveluja vai onko niin, että alavutelaiset seniorit eivät ylipäätään ole aktiivisia kirjastossa kävijöitä? Toki edelleen on muistettava se, että kyselyyn tietoisesti hankittiin vastaajia eri tahoilta, jotta mukaan saataisiin myös ei-käyttäjien näkökulmaa. Samanaikaisesti kirjastoissa täytettyjen lomakkeiden määrä jäi vähäisemmäksi verrattuna muuta kautta saatuihin vastauksiin.

Kirjastoauton senioriasiakkaita tavoitettiin valitettavan vähän. Seniorien tavoittamista hankaloitti osaltaan kyselyn ajankohtana ollut lyhyt katkos, kun kirjastoauto kiersi vain kouluilla. Muiden syiden ohella kyselylomakkeen pituus luultavasti vaikeutti etenkin kirjastoauton asiakkaiden vastaamista, koska lomake oli sen verran pitkä, että sitä tuskin yhdellä pysäkillä muun asioinnin ohessa olisi ehtinyt täyttämään. Pääasiallinen syy, mikseivät kyselyyn vastanneet käy kirjastoautossa, oli se, että he käyvät vain kirjastossa. Seuraavaksi eniten painoivat muut syyt, kuten se, ettei lukeminen kiinnosta, näkö on heikentynyt tai lukemista on jo riittävästi. Toisaalta kyselyn tuloksista selvisi myös, että muutama vastaaja ei edes tiedä kirjastoauton aikataulua ja reittejä.

Tutkimuksen tuloksista näkyy se, miten kirjasto joutuu nykyään kilpailemaan eri tahojen kanssa asiakkaiden ajasta, joka on kaikilla rajallinen. Vaikka kirjastopalveluihin oltaisiinkin tyytyväisiä ja niitä pidettäisiin hyödyllisinä, aika kuluu silti muualla. Toisaalta samanaikaisesti useilla senioriasiakkailta on ilmeisesti hieman vanhentunut kuva kirjastoista, ennemminkin mielikuva vanhasta lainastosta. Kun lukemista on jo itsellään riittävästi, lukeminen ei kiinnosta tai aikaa ei riitä lukemiselle, ei kirjaston palveluja käytetä. Vapaaksi jäävää aikaa käytetään siis muuhun toimintaan, muilla tahoilla. Tietenkään kaikkia senioreita ei kirjasto ala kiinnostaa, vaikka mielikuva muuttuisikin, mutta ei sen päivittäminenkään ja vaikkapa kirjaston muiden aineistojen, kuin jo tunnettujen kirjojen ja lehtien, markkinointi tuskin olisi pahitteeksi. Toisaalta voisi miettiä sitä, että tulisiko kirjaston näkyä enemmän eri yhteyksissä ja sitä kautta muistuttaa olemassaolostaan.

Kyselyn tulosten mukaan senioreille tutuimpia aineistolajeja ovat kertomakirjallisuus, sanoma- ja aikakauslehdet ja tietokirjallisuus. Näitä samoja aineistolajeja seniorit myös käyttävät eniten. Aineistoista etenkin isotekstiset kirjat, äänikirjat ja mahdollisesti selkokirjat tuntuvat kyselyn tulosten perusteella kaipaavan markkinointia, jotta seniorit löytäisivät ne. Etenkin, kun kyseessä ovat juuri ne aineistot, joita hankitaan muun muassa senioreita ajatellen, vaikkakin niitä on saatavilla valittavan vähän. Huomattavaa on myös se, miten palvelutaloissa asuvat kertoivat, etteivät lue, koska heillä näkö on heikentynyt. Joko kirjaston omia isotekstisten kirjojen tai äänikirjojen kokoelmia tai Celia-kirjaston palveluja olisi syytä markkinoida heille.

Yleisesti senioriasiakkaita ajatellen, myös mikrofilmien esille nostaminen olisi hyvä ajatus, sillä niitä kukaan ei ilmoittanut käyttävänsä. Yhtenä markkinointikeinona voisi käyttää niiden ympärille rakennettua eräänlaista muistelutapahtumaa. Toisaalta pienempää panosta vaativana keinona voisi hyödyntää mainontaa. Tällöin mikrofilmien joukosta voisi napata muutamia paikallisia uutisia, joiden ajattelisi kiinnostavan vanhempaa väkeä ja mahdollisesti aiheuttavan keskustelua heidän kesken. Valituista uutisista tehtäisiin pieniä esittelytelineisiin laitettavia mainoksia, jotka voitaisiin sijoittaa vaikkapa sanoma- ja aikakauslehtien läheisyyteen pöydille.

Myös verkkokirjasto oli vastaajille melko tuntematon, sillä vain kolme vastaajaa kertoi käyttävänsä sitä. Nyt tilanne on vielä eri kuin kyselyn aikana elokuussa

2015, koska kirjastojärjestelmä vaihdettiin loka- ja marraskuun vaihteessa 2015. Muutoksen johdosta verkkokirjaston käytön opastuksia tarvitaan taas, etenkin senioreille, joille erilaiset järjestelmäpohjat ja muutenkin internetin käyttö ei välttämättä ole niin tuttua, että vanhojen tietojen perusteella voisi oppia käyttämään täysin uutta verkkokirjastoa, jonka näkymä on erilainen. Sellaiset henkilöt, jotka ovat jo pidempään käyttäneet erilaisia internetin palveluita ja mahdollisesti muita verkkokirjastoja, heille muutos tuskin tuottaa ongelmia.

Kyselyyn vastanneet seniorit arvioivat kirjastopalveluja asteikolla yhdestä viiteen pääosin kiitettävästi ja keskiarvona tyytyväisyys onkin 4,5. Avoimissa vastauksissa kovasti keuhuttiin henkilökunnan ystävällisyyttä, palvelualttiutta ja asiantuntemusta. Nykyiselläänkin kirjastopalvelut saavat siis kiitosta, mutta kehittämistyötä tulisi aika ajoin tehdä. Kiinnostuneimpia seniorit ovat tämän tutkimuksen mukaan kirjailijavierailuista ja erilaisista näyttelyistä. Myös muistelu- ja runohetket keräsivät mukavasti ääniä. Toisaalta myös internetin palveluiden ja älylaitteiden käytön opetukset kiinnostivat vastaajia. Palvelutalojen asukkaat kaipaavat erityisesti ääneen lukuhetkiä. Kotipalvelun mahdollinen tarve ei tässä tutkimuksessa täysin selvinnyt, koska tutkimuksesta jäi muutosten takia pois osa erityisesti kotipalvelun kannalta tärkeää mahdollista kohderyhmää eli kaupungin kotihoidon piirissä olevat henkilöt.

Kokonaiskuvaa ajatellen opinnäytetyön teko eteni melko sujuvasti. Jälkikäteen on sanottava, että kyselylomakkeessa olisi saanut olla paremmat vastausohjeet ohjeistamaan sitä, mihin kysymyksiin kunkin vastaajan olisi toivottu vastaavan. Ehkä tällöin vastaajat eivät olisi niin selkeästi valinneet kysymyksiä, joihin antoivat vastauksensa. Myös kyselylomakkeen pari pientä virhettä jäivät hieman vaivaamaan (ks. s. 55–57). Vastauksia kyselyyn saatiin kuitenkin mukava määrä, joten siltä osin kysely oli onnistunut. Yhteistyötä kirjaston kanssa tehtiin lähinnä kyselyn suunnittelussa, mihin kuului lomakkeen muotoilu, vastaajien hankkimisväylien pohdinta ja kyselyn ajankohdan valinta. Erityisesti Töysän kirjasto auttoi suuresti myös lomakkeiden tulostamisessa ja niiden jaossa heidän alueellaan.

LÄHTEET

Ahola, S. 2013. Lukupiirien aika. Helsinki: BTJ Finland Oy.

Ainali, E. 2012. Pieni kirjasto murroksessa. Helsinki: BTJ Finland.

Aineisto. [Verkkosivusto]. Alavuden kaupunki. [Viitattu 2.5.2015.] Saatavana: <http://www.alavus.fi/fi/vapaa-aika/kirjasto/hakemisto/aineisto.html>.

Alastalo, K. 2014. Peleistä pankkiasiointiin. Vanhustyö (6), 14–15.

Alavuden ikäihmisten neuvosto. [Verkkosivusto.] Alavuden kaupunki. [Viitattu 16.9.2015.] Saatavana: <https://www.alavus.fi/fi/palvelut/ikaihminen-palvelut-2/ikaihminen-neuvosto.html>.

Boken kommer. [Verkkosivusto]. Bibliotek Uppsala. [Viitattu 9.5.2015.] Saatavana: <https://www.bibliotekuppsala.se/bokenkommer>.

Boken kommer. [Verkkosivusto]. Göteborgs stad. [Viitattu 9.5.2015.] Saatavana: http://goteborg.se/wps/portal/invanare/bibliotek/fa-hjalp/boken-kom-mer/lut/p/b1/04_SjzQxtbQwNDc2s9CP0I_KSyzLTE8syczPS8wB8aPM4kMNDQltnAwdD-fwNPM0NPJ08PAy9Xc0M_IMMgAoigQoMcABHA0L6_Tzyc1P1c6NyLAD4LdX/dl4/d5/L2dBISEvZ0FBIS9nQSEh/.

Boken kommer. [Verkkosivusto]. Malmö Stad. [Viitattu 9.5.2015.] Saatavana: <http://malmo.se/Kultur--fritid/Biblioteken/Pa-biblioteken-kan-du-.../Boken-kommer.html>.

Boken kommer. [Verkkosivusto]. Partille bibliotek. [Viitattu 9.5.2015.] Saatavana: <http://bibliotek.partille.se/fi/web/arena/boken-kommer>.

Boken kommer. [Verkkosivusto]. Västerås stadsbibliotek. [Viitattu 9.5.2015.] Saatavana: <http://www.bibliotek.vasteras.se/web/arena/boken-kommer>.

Elenius, L. 2015. Älä lokeroi vanhusta. Kirjastolehti (4), 11.

Eloranta, T. & Punkanen, T. 2008. Vireään vanhuuteen. Helsinki: Tammi.

Eläkeläis-, sosiaali- ja terveydenhuollon yhdistykset. [Verkkosivusto.] Alavuden kaupunki. [Viitattu 29.9.2015.] Saatavana: <https://www.alavus.fi/fi/alavus-info/yhdistykset/elakelais-sosiaali-ja-terveydenhuollonyhdistykset.html>.

- Ervasti, K. 2009. "Mä oon aina halunnut jonkun tällaisen ryhmän!": kirjoitelma lukupiireistä ja lukupiirejä vetävistä kirjastolaisista. Teoksessa: Hypén, K. Kirjasto 2010: Lukijat, teksti ja verkko. Helsinki: BTJ Finland Oy, 52–88.
- Espoon kotikirjasto Taika. [Verkkosivusto]. HelMet -kirjastot. [Viitattu 8.5.2015.] Saatavana: http://www.helmet.fi/fi-FI/Kirjastot_ja_palvelut/Kotipalvelu/Espoon_kotikirjasto_Taika%281089%29.
- Haasio, A. 2012. "Kirjasto on hyvä olemassa": Raportti Laihian kunnan ikäihmisten kirjastonkäytöstä. [Verkojulkaisu.] Seinäjoen ammattikorkeakoulu. [Viitattu 5.11.2015.] Saatavana: http://www.laihia.fi/files/136/Laihian_kunnan_ikaihmiset.pdf.
- Hakonen, S. 2003. Muistelutyö. Teoksessa: Marin, M. & Hakonen, S. (toim.) Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa. Jyväskylä: PS-Kustannus, 130–137.
- Haminan kaupunginkirjaston kotipalvelu. [Verkkosivusto]. Kyyti-verkkokirjasto. [Viitattu 8.5.2015.] Saatavana: <http://www.kyyti.fi/palvelut/haminan-kaupunginkirjaston-kotipalvelu>.
- Heikkilä, M. 2009. Ikääntyvä väestö haastaa kirjastopalvelut. Kirjastolehti, (3), 33.
- Heikkilä, T. 2014. Tilastollinen tutkimus. 9. uud. p. Helsinki: Edita.
- Heikkinen, E. 2013. Gerontologia tieteenalana. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T (toim.) Gerontologia. 3. uud. p. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 16–25.
- Hilksa, S. 14.9.2015. Kulttuurikaveri. [Verkkosivusto.] Porvoon kaupunki. [Viitattu 3.11.2015.] Saatavana: <http://www.porvoo.fi/fi/palvelut/kulttuuri/kulttuurikaveri>.
- Hiltunen, E. 2009. Ikääntyvän väestön kirjastopalvelut Itä-Suomessa. [Verkojulkaisu.] Itä-Suomen lääninhallitus. Itä-Suomen lääninhallituksen julkaisuja 166. [Viitattu 26.10.2015.]
- Hokka-Ahti, R. 2008. Seniorista aktiivikansalaiseksi. Kirjastolehti, (5), 16–18.
- Holme, N. & Sivenius, P. 2009. Kirjastoautot Suomessa. Lahti: Omakustanne.
- Hyvärinen, L. 2013. Näkö. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T (toim.) Gerontologia. 3. uud. p. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 198–209.
- Hyyppä, M. T. 2013. Kulttuuri pidentää ikää. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim.
- Hyyppä, M. T. & Liikanen, H-L. 2005. Kulttuuri ja terveys. Helsinki: Edita Prima Oy.

- Hänninen, T. 2013. Kognitiiviset toiminnot. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T (toim.) Gerontologia. 3. uud. p. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 210–214.
- Ikäihmisten kulttuurikerho. 27.7.2015. [Verkkosivusto]. Kaarinan kaupunki. [Viitattu 22.8.2015]. Saatavana: http://www.kaarina.fi/kirjasto/tapahtumat/fi_FI/ikaihmissen_kulttuurikerho_kevat_2014/.
- Ikäihmisten lukupiiri. [Verkkosivusto.] Päijät-Hämeen verkkokirjasto Lastu. [Viitattu 8.5.2015.] Saatavana: http://lastukirjastot.fi/114026/fi/articles/ikaihmissen_lukupiiri.
- Ikäihmisten palveluopas 2015. [Verkojulkaisu]. Alavuden kaupunki. [Viitattu 16.9.2015.] Saatavana: <https://www.alavus.fi/fi/palvelut/ikaihmissen-palvelut-2.html>.
- Ikäihmisten palvelut. [Verkkosivusto]. Riihimäen kaupunki. [Viitattu 8.5.2015.] Saatavana: <http://www.riihimaki.fi/kirjasto/ikaihmissen-palvelut/>.
- Ikääntymisen määrittely. 25.7.2014. [Verkkosivusto]. Kehitysvamma-alan verkko-palvelu Vernerit. [Viitattu 31.8.2015]. Saatavana: <http://verneri.net/yleis/ikaantymisen-maarittely>.
- Induktiosilmukka. [Verkkosivusto.] Helsinki: Kuuloliitto ry. [Viitattu 16.10.2015.] Saatavana: <http://www.kuuloliitto.fi/fin/kuulo/apuvalineet/induktiosilmukka/>.
- Kaupungin vaakuna ja tunnus. [Verkkosivusto]. Alavuden kaupunki. [Viitattu 13.4.2015.] Saatavana: <http://www.alavus.fi/fi/alavus-info/kaupungin-vaakuna-ja-tunnus.html>.
- Kiljunen, K. 2015. Eläkeläisten taitettu itsetunto: Seniorikansalaisena nyky-Suomessa. [Helsinki]: Minerva Kustannus Oy.
- Kirjakassi. [Verkkosivusto]. Uudenkaupungin kaupunki. [Viitattu 8.5.2015.] Saatavana: http://uusikaupunki.fi/template_1.asp?id=949.
- Kirjastoauto. [Verkkosivusto]. Alavuden kaupunki. [Viitattu 2.5.2015.] Saatavana: <http://www.alavus.fi/fi/vapaa-aika/kirjasto/kirjastoauto.html>.
- Kirjaston henkilökunta. [Verkkosivusto]. Alavuden kaupunki. [Viitattu 2.5.2015.] Saatavana: <http://www.alavus.fi/fi/vapaa-aika/kirjasto/hakemisto/henkilokunta.html>.
- Kirjaston kotiinkuljetuspalvelu Kouvolassa. [Verkkosivusto]. Kyyti –verkkokirjasto. [Viitattu 8.5.2015.] Saatavana: <http://www.kyyti.fi/palvelut/kirjaston-kotiinkuljetuspalvelu-kouvolassa>.

- Kirjaston lukupiirit alkavat taas. [Verkkosivusto]. Vaasan kaupunki. [Viitattu 4.10.2015.] Saatavana: <https://kirjasto.vaasa.fi/302975/fi/articles/kirjaston-lukupiirit-alkavat-taas>.
- Kirjaston lukupiirit syksyllä 2014. 16.9.2014. [Verkkosivusto]. Turun kaupunki. [Viitattu 30.5.2015.] Saatavana: <http://www.turku.fi/public/default.aspx?contentid=530230>.
- Koivu, I. 2014. Kirjastojen senioripalvelut. Kirjastolehti (3), 10–11.
- Korpela, M. 10.11.2014. Lahjoita lukuhetki –kampanja etsii vapaaehtoisia lukijoita hoitolaitoksiin. [Verkkosivusto]. YLE. [Viitattu 22.8.2015.] Saatavana: http://yle.fi/uutiset/lahjoita_lukuhetki_-_kampanja_etsii_vapaaehtoisia_lukijoita_hoitolaitoksiin/7611716.
- Kotikirjasto Hopeakettu tulee asiakkaan luo. 2.6.2015. [Verkkosivusto]. Kaarinan kaupunki. [Viitattu 22.8.2015.] Saatavana: http://www.kaarina.fi/kirjasto/fi_FI/kirjaston_kotipalvelu/.
- Kotikirjastopalvelu. [Verkkosivusto]. Seinäjoen kaupunki. [Viitattu 8.5.2015.] Saatavana: <http://www2.seinajoki.fi/kirjasto/kotipalvelu.html>.
- Kotipalvelu. [Verkkosivusto]. Vaasan kaupunginkirjasto-maakuntakirjasto. [Viitattu 8.5.2015.] Saatavana: <https://kirjasto.vaasa.fi/kotipalvelu>.
- Kotipalvelu – Kirjat kotiin. [Verkkosivusto]. Nurmijärven kunta. [Viitattu 8.5.2015.] Saatavana: http://www.nurmijarvi.fi/vapaa-aika_ ja_kulttuuri/kirjasto- ja_tietopalvelut/kirjaston_kaytto/kirjaston_palveluja/kotipalvelu_-_kirjat_kotiin.
- Kulttuurikaverit. 28.8.2015. [Verkkosivusto.] Helsingin kaupunki: Helsingin kulttuurikeskus. [Viitattu 3.11.2015.] Saatavana: <http://www.hel.fi/www/kulke/fi/palvelut/kulttuurikaverit>.
- L 4.12.1998/904. Kirjastolaki.
- Laakso, L. 2010. Kirjaston kotipalvelutoiminta. Helsinki: BTJ Finland Oy.
- Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi. 2013. Sosiaali- ja terveysministeriö ja Suomen Kuntaliitto. [Verkkosivusto.] Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:11. [Viitattu 16.10.2015.] Saatavana: http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/soster/sosiaalipalvelut/ikaantyneet/laatusuositus/Documents/01_Laatusuositus_hyv%C3%A4n_ik%C3%A4ntymisen_turvaamiseksi_ja_palvelujen_parantamiseksi_2013.pdf.

- Lakso, P. 27.4.2015. Tapaaminen opinnäytteeseen liittyen. Kirjastotoimenjohtaja. Alavuden kaupunginkirjasto. [Henkilökohtainen sähköpostiviesti.] Vastaanottaja: Nina Mustalammi. [Viitattu 27.4.2015.]
- Lasheikki, P. 7.10.2015. Vanhukset löysivät tabletit ja älypuhelimet – jonottavat nyt koulutuksiin. [Verkkosivusto.] YLE Kymenlaakso. [Viitattu 8.10.2015.] Saatavana: http://yle.fi/uutiset/vanhukset_loysivat_tabletit_ja_alypuhelimet_jonottavat nyt_koulutuksiin/8358971.
- Libraries – Home library service. [Verkkosivusto]. North Yorkshire County Council. [Viitattu 9.5.2015.] Saatavana: <http://www.northyorks.gov.uk/article/23820/Libraries---home-library-service>.
- Lukija kohtaa tekijän. 22.10.2014. [Verkkosivusto]. Yleisten kirjastojen hankerekisteri. [Viitattu 28.5.2015.] Saatavana: <http://hankkeet.kirjastot.fi/hanke/lukija-kohtaa-tekij%C3%A4n>.
- Lundblad, A. [Verkkosivusto]. Boken kommer hem. [Viitattu 9.5.2015.] Saatavana: <http://www.bibliotekenisollentuna.se/fi/web/arena/boken-kommer-hem>.
- Matero, J., Hapuli, R. & Koskivaara, N. (toim.) 2010. Lukupiirikirja. Helsinki: BTJ Kustannus.
- Monta ikää. 22.6.2015. [Verkkosivusto]. Valtiokonttori. [Viitattu 31.8.2015.] Saatavana: http://www.valtiokonttori.fi/fi-FI/Virastoille_ja_laitoksille/Henkilostohallintoa_ja_johtamista_tukevat_palvelut/Johtamisen_ja_esimiestyon_tuki/lkajohtaminen/Mita_ika_on/Monta_ikaa%2845425%29.
- Mäkelä, M-L. 2003. Kirjavinkkarikirja. 3. uud. p. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- Niskanen, E. 14.12.2014. Poistokirja ei mene kaupaksi, mutta taiteltuna sitä tulee hitti. [Verkkosivusto.] YLE. [Viitattu 4.10.2015.] Saatavana: http://yle.fi/uutiset/poistokirja_ei_mene_kaupaksi_mutta_taiteltuna_siita_tulee_hitti/7686344.
- Nurmiranta, H., Leppämäki, P. & Horppu, S. 2014. Kehityspsykologiaa lapsuudesta vanhuuteen. 5. muuttamaton p. Helsinki: Kirjapaja.
- Pehkonen, P. 2011. Seniorit arvioimassa kirjastopalveluita: Kyselytutkimus Hyvinkään kaupunginkirjaston iäkkäille asiakkaille. Tampereen yliopisto. Informaatiotutkimuksen ja interaktiivisen median laitos, informaatiotutkimus. Pro gradu -työ. Saatavana: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-21363>.

- Perustilastot. [Verkkosivusto]. Kirjastot.fi. [Viitattu 8.5.2015.] Saatavana: <http://tilastot.kirjastot.fi/fi-fi/perustilastot.aspx?AreaKey=Y2014T2N10>.
- Pukkinen, S. 2014. En vinkkaa kehnoa kirjaa. Kirjastolehti (2), 16.
- Raineranta, U. 16.3.2015. Opinnäytteestä vielä. Osastonjohtaja. Alavuden kaupunginkirjasto. [Henkilökohtainen sähköpostiviesti.] Vastaanottaja: Nina Mustalammi. [Viitattu 3.5.2015.]
- Raitanen, T., Hänninen, T., Pajunen, H. & Suutama, T (toim.) 2004. Geropsykologia: Vanhenemisen ja vanhuuden psykologia. Helsinki: WSOY.
- Ratia, T. 2010. ”Mielen lehtevät sanat”: Lukupiiri kirjastossa. Teoksessa: Matero, J., Hapuli, R. & Koskivaara, N. Lukupiirikirja. Helsinki: BTJ Kustannus.
- Riihimäki, T. 21.4.2015. Töysä-taloon ensi kevättalvella kirjasto.[Verkkosivusto]. Ilkka. [Viitattu 27.4.2015.] Saatavana: <http://www.ilkka.fi/uutiset/maakunta/t%C3%B6ys%C3%A4-taloon-ensikev%C3%A4ttalvella-kirjasto-1.1819463>.
- Rinta-aho, R. 2012. Ikääntyneiden kirjastopalvelut harvaan asutulla maaseudulla. Tampereen yliopisto. Informaatiotieteiden yksikkö, informaatiotutkimus ja interaktiivinen media. Pro gradu-työ. Saatavana: <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-22092>.
- Ruoppila, I. 2004. Iäkkäiden henkilöiden harrastukset. Teoksessa: Raitanen, T., Hänninen, T., Pajunen, H. & Suutama, T. (toim.) Geropsykologia: Vanhenemisen ja vanhuuden psykologia. Helsinki: WSOY, 476–513.
- Sarvimäki, A. 2013. Vanheneminen eri kulttuureissa ja etnisissä ryhmissä. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T. (toim.) Gerontologia. 3. uud. p. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 92–100.
- Savolainen, L. 8.10.2013. Kulttuurikaveri aveciksi teatteriin. [Verkkosivusto.] Helsinki: YLE. [Viitattu 3.11.2015.] Saatavana: http://yle.fi/uutiset/kulttuurikaveri_aveciksi_teatteriin/6870054.
- Seniorgamer – pelitapaamisia muistisairaille senioreille (konseptista kuultu IFLA-konsernissa). 22.9.2015. [Verkkosivusto.] Kirjastot.fi. [Viitattu 7.10.2015.] Saatavana: <http://www.kirjastot.fi/fi/node/47661#.VhTi1TahfIV>.
- Seniorinet. [Verkkosivusto.] Tiekkö-kirjastot. [Viitattu 14.10.2015.] Saatavana: <https://www.tiekko.fi/web/arena/seniorinet>.
- Serola, S. & Vakkari, P. 2011. Yleinen kirjasto kuntalaisten toimissa: Tutkimus kirjastojen hyödyistä kuntalaisten arkielämässä. [Verkojulkaisu.] Opetus- ja kulttuuriministeriö, Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osasto. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2011:21. [Viitattu 16.10.2015.] Saatavana:

<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2011/liitteet/OKM21.pdf?lang=fi>.

- Sihvonen, A-P, Martelin, T., Koskinen, S., Sainio, P. & Aromaa, A. 2013. Terveet ja toimintakykyiset elinvuodet. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T. (toim.) Gerontologia. 3. uud. p. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 66–71.
- Siirilä, A. 25.10.2015. Kysymys Rantakodon siirtokokoelmasta. Kirjastovirkailija. Alavuden kaupunginkirjasto. [Henkilökohtainen sähköpostiviesti.] Vastaanottaja Nina Mustalammi. [Viitattu 27.10.2015.]
- Sipilä, S., Rantanen, T. & Tiainen, K. 2013. Lihasvoima. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T. (toim.) Gerontologia. 3. uud. p. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 141–152.
- Sloan, M. 2009. Developing a good practice guide on library services for older people. [Verkkojulkaisu.] Aplis 22, (2). [Viitattu 11.10.2015.] Saatavana Ebscotietokannasta. Vaatii käyttöoikeuden.
- Sorri, M. & Huttunen, K. 2013. Kuulo. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T. (toim.) Gerontologia. 3. uud. p. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 186–197.
- Stenberg, T. 2015. Muistelu vuorovaikutusmenetelmänä. [Verkkojulkaisu.] Helsinki: Ikäinstituutti. [Viitattu 27.10.2015.] Saatavana: <http://www.ikainstituutti.fi/binary/file/-/id/1/fid/697>.
- Suominen, M. 2013. Ravitseminen. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T. (toim.) Gerontologia. 3. uud. p. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 485–494.
- Suunnitelma ikääntyneen väestön tukemiseksi. [Verkkosivusto.] Suomen Kuntaliitto: Helsinki. [Viitattu 12.11.2015.] Saatavana: <http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/soster/sosiaalipalvelut/ikaantyneet/ikaantymispoliittiset-strategiat/Sivut/default.aspx>.
- Takkatuli-ilta kirjastossa. 4.12.2014. [Verkkosivusto.] Kirjastot.fi. [Viitattu 7.10.2014.] Saatavana: <http://www.kirjastot.fi/fi/node/45525#.VhTi4TahfIV>.
- Tapahtumapankki. [Verkkosivusto.] Kirjastot.fi. [Viitattu 7.10.2015.] Saatavana: <http://www.kirjastot.fi/fi/tapahtumapankki#.VhTt4zahfIV>.
- Tiikkainen, P. 2013. Sosiaalinen toimintakyky. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T. (toim.) Gerontologia. 3. uud. p. Helsinki: Kustannus Oy Duodecim, 284–290.

- Tilastohaku. [Verkkosivusto.] Kirjastot.fi. [Viitattu 2.5.2015.] Saatavana: <http://tilastot.kirjastot.fi/fi-FI/tilastohaku.aspx>.
- Tunturi, J. 2010. Lukuseurat ja lukuhu. Teoksessa: Matero, J., Hapuli, R. & Koskivaara, N. Lukupiirikirja. Helsinki: BTJ Kustannus.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 9. uud. laitos. Tammi.
- Vehkalahti, K. 2014. Kyselytutkimuksen mittarit ja menetelmät. Finn Lectura.
- Viikoksi virikkeitä vanhuksille. [Verkkosivusto.] Yleisten kirjastojen hankerekisteri. [Viitattu 27.10.2015.] Saatavana: <http://hankkeet.kirjastot.fi/hanke/viikoksi-virikkeit%C3%A4-vanhuksille>.
- Viiri, M., Ketonen, A., Almgren, P. & Kinnunen, R. 2009. Ikääntyneiden kirjastopalvelut Länsi-Suomessa. [Verkojulkaisu.] Länsi-Suomen lääninhallitus. Länsi-Suomen lääninhallituksen julkaisu 8/2009. [Viitattu 7.10.2015.] Saatavana: <https://www.avi.fi/documents/10191/4143340/lk%C3%A4%C3%A4ntyneiden+kirjastopalvelut/3a701a73-cf7a-4b1c-ba9b-cbd632e53f0e>.
- Vilko-Riihelä, A. 2008. Mielen maailma 2: Kehityspsykologia. 1–4. p. WSOY.
- Väestö iän (1v.) ja sukupuolen mukaan alueittain 1980–2014. [Verkkosivusto]. Tilastokeskus. PX-Web StatFin. [Viitattu 15.9.2015.] Saatavana: http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_vaerak/050_vaerak_tau_104.px/?rxid=9c60c2a6-2113-45c0-9975-4fc9228402ff.
- Väestöllisiä tunnuslukuja alueittain 1990–2013. Tilastokeskus. PX-Web StatFin. [Viitattu 8.9.2015.] Saatavana: http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin_vrm_vaerak/048_vaerak_tau_203.px/?rxid=9c60c2a6-2113-45c0-9975-4fc9228402ff.
- Väestötietojärjestelmä. [Verkkosivusto]. Väestörekisterikeskus. [Viitattu 13.4.2015.] Saatavana: <http://vrk.fi/default.aspx?docid=8784&site=3&id=0>.
- Yhdistysrekisteri. [Verkkosivusto.] Alavuden kaupunki. [Viitattu 29.9.2015.] Saatavana: <https://www.alavus.fi/fi/alavus-info/yhdistykset.html>.
- Yhteistyö Töysän ja Ähtärin kirjastojen kanssa. [Verkkosivusto.] Alavuden kaupunki. [Viitattu 3.5.2015.] Saatavana: <https://www.alavus.fi/fi/vapaa-aika/kirjasto/hakemisto/ahtarin-kirjasto.html>.
- Yleisten kirjastojen laatusuositus. 4.2.2011. Opetus- ja kulttuuriministeriö. [Verkojulkaisu.] Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:20. [Viitattu 24.9.2015.] Saatavana:

[http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2010/Yleisten kirjastojen laatusuositus.html](http://www.minedu.fi/OPM/Julkaisut/2010/Yleisten_kirjastojen_laatusuositus.html).

LIITTEET

Liite 1. Väestö iän (1v.) ja sukupuolen mukaan alueittain 1980–2014

Liite 2. Väestöennuste 2012 iän ja sukupuolen mukaan alueittain 2012–2040

Liite 3. Kyselylomake

LIITE 1 Väestö iän (1v.) ja sukupuolen mukaan alueittain 1980–2014

ALAVUS	Sukupuolet yhteensä
	2014
Asukasluku	12 103
65	209
66	171
67	163
68	199
69	152
70	122
71	129
72	96
73	164
74	108
75	118
76	118
77	125
78	108
79	99
80	87
81	78
82	80
83	95
84	81
85	66
86	70
87	43
88	54
89	46
90	39
91	24
92	21
93	20
94	12
95	5
96	2
97	4
98	3
99	2
100 -	3
Kaikki 65-vuotiaat tai sitä vanhemmat yhteensä	2916

Lähde: Tilastokeskus, StatFin

LIITE 2 Väestöennuste 2012 iän ja sukupuolen mukaan alueittain 2012–2040

ALAVUS	2020	2040
	Sukupuolet yhteensä	Sukupuolet yhteensä
Asukasluku	8762	8315
65	147	97
66	155	93
67	118	77
68	148	81
69	138	94
70	124	102
71	159	104
72	136	106
73	126	105
74	141	107
75	114	108
76	83	113
77	97	114
78	63	89
79	104	107
80	62	100
81	71	117
82	73	87
83	71	94
84	60	110
85	56	100
86	50	98
87	38	70
88	44	81
89	41	67
90	32	55
91	26	58
92	22	44
93	15	34
94	16	32
95	12	20
96	8	11
97	4	10
98	3	5
99	2	6
100 -	2	5
65-vuotiaat tai sitä vanhemmat yhteensä	2561	2701

Lähde: Tilastokeskus, StatFin

Kysely Alavuden kirjastojen senioripalveluiden kehittämistä

Tämä kysely on tarkoitettu ainoastaan 65-vuotiaille tai sitä vanhemmille henkilöille.

Hei, tämä kysely on osa opinnäytetyötäni, jonka tarkoituksena on arvioida Alavuden kirjastojen ja kirjastoauton tarjoamia palveluita seniorien näkökulmasta ja näin löytää mahdollisia palvelujen kehittämideoita.

Kyselyyn vastataan nimettömänä, eikä vastauksia voida yhdistää kehenkään yksittäiseen henkilöön. Saatuja vastauksia ei käytetä muuhun kuin opinnäytteen tekemiseen ja kehittämistyöhön.

Vastatthan kyselyyn rehellisesti ja omien mielipiteidenne mukaisesti. Vain silloin palveluja voidaan kehittää oikeaan suuntaan, vastaamaan teidän tarpeitanne. Jokainen vastaus on tärkeä. Suuri kiitos vastauksistanne!

Ystävällisin terveisin,

Nina Mustalammi

kirjasto- ja tietopalvelualan opiskelija, Seinäjoen ammattikorkeakoulu

Kysely on avoinna 1.8. – 31.8.2015.

TAUSTATIEDOT**1. Sukupuoli:**

- nainen mies

2. Ikänne?

- 65–70
 71–75
 76–80
 81–85
 86–90
 91–95
 96 >

3. Tällä hetkellä asutte?

- Puolison kanssa kotona
 Muiden perheenjäsenten kanssa kotona
 Yksin kotona
 palvelutalossa, missä? _____
 Muu, mikä?

4. Missä päin kaupunkia asutte?

- Alavuden keskustan alueella
 Töysän keskustan alueella
 taajaman ulkopuolella, missä? _____

5. Oletteko vielä työelämässä?

- kyllä ei

6. Jos olette työelämässä, millä alalla työskentelette? Jos ette ole enää työelämässä, niin millä alalla työskentelitte aiemmin?

Merkitkää vastauksenne
rastittamalla vaihtoehdon
edessä oleva ruutu.

KIRJASTON KÄYTTÖ

7. Kuinka usein käynte kirjastossa?

- Päivittäin
- Viikoittain
- 1-2 kertaa kuukaudessa
- Muutaman kerran vuodessa
- En ollenkaan

8. Jos käynte kirjastossa, niin kummassa kirjastossa käynte vai käyntekö molemmissa?

- Alavuden kaupunginkirjasto
- Töysän kirjasto

9. Jos ette käy kirjastossa ollenkaan, mistä se johtuu?

Voitte valita useamman vaihtoehdon.

- Minun on vaikea päästä kirjastoon terveydellisistä syistä johtuen
- Minun on vaikea päästä kirjastoon kulkemisen takia (ei ole autoa tai kyytimahdollisuutta)
- Kirjasto ja sen palvelut eivät kiinnosta minua
- En koe tarvitsevani kirjaston palveluja
- En tiedä mitä kirjasto tarjoaa
- Käyn vain kirjastoautossa
- Käytän vain Rantakodon kirjavalikoimaa (koskee vain Rantakodossa asuvia)
- Jokin muu syy, mikä?

10. Käyttökö kirjastoautossa?

- Säännöllisesti, joka kerta
- Lähes joka kerta
- Muutaman kerran vuodessa
- Harvemmin
- En ollenkaan

11. Jos ette käy kirjastoautossa, niin miksi ette?

Voitte valita useamman vaihtoehdon.

- Pysäkit ovat liian kaukana tai muuten hankalassa paikassa
- Kirjastoauton aineistovalikoima ei vastaa odotuksiani
- Asioiminen kirjastoautossa on hankalaa tai mahdotonta (esim. autoon pääsy)
- En tarvitse kirjastoauton palveluja, koska käyn vain kirjastossa
- En tiedä kirjastoauton reittejä ja aikataulua
- En tiennyt kunnan kirjastoautopalvelusta
- Jokin muu syy, mikä?

KIRJASTOTUNTEMUS

12. Mitkä näistä kirjaston aineistoista ja palveluista ovat teille tuttuja ja mitä niistä käytätte itse?

Valitkaa ensimmäisestä sarakkeesta kaikki ne vaihtoehdot, joista olitte jo ennestään tietoisia. Toisesta sarakkeesta voitte valita ne vaihtoehdot, joita käytätte itse.

	TUTTU	KÄYTÄN ITSE
kertomakirjallisuus (kaunokirjat, runot)	☐	☐
tietokirjat	☐	☐
isotekstiset kirjat	☐	☐
selkokirjat	☐	☐
äänikirjat	☐	☐
e-kirjat (elektroniset)	☐	☐
sanomalehdet	☐	☐
aikakauslehdet	☐	☐
musiikkiaineistot (CD-levyt, nuotit)	☐	☐
elokuvat	☐	☐
Internetin ja tietokoneen käyttömahdollisuus	☐	☐
verkkokirjasto	☐	☐
kirjaston järjestämät tapahtumat	☐	☐
kirjastossa järjestettävät näyttelyt	☐	☐
pääkirjaston mikrofilmit	☐	☐
kotiseutukokoelma	☐	☐
jokin muu, mikä?	☐	☐

13. Miten tyytyväinen olette kirjaston palveluihin asteikolla 1-5?

5=erittäin tyytyväinen, 4=jokseenkin tyytyväinen, 3=ei tyytyväinen eikä tyytymätön, 2= jokseenkin tyytymätön ja 1=täysin tyytymätön.

- 5 4 3 2 1

Mihin olette tai ette ole tyytyväisiä?

TOIVEET JA KEHITYSIDEAT

14. Oletteko kiinnostuneita tällaisista kirjaston palveluista ja tapahtumista?

Valitkaa kaikki ne vaihtoehdot, jotka mahdollisesti kiinnostaisivat teitä. Osa vaihtoehdoista ei vielä kuulu Alavuden kirjastojen valikoimaan.

☐ Lukupiiri	☐ Käsityökerhot
☐ Kirjailijavierailut	☐ Runoillat
☐ Muisteluillat	☐ Ääneen luku
☐ Erilaiset näyttelyt	☐ Kirjavinkkaus (kirjojen esittelyä ja suosittelua)
☐ Kotipalvelu (kirjaston aineistoa toimitetaan asiakkaalle kotiin)	
☐ Erilaisten älylaitteiden käytön opetus (tietokoneet, tabletit, älypuhelimet)	
☐ Internetin palvelujen käytön opetus (esim. sosiaalisen median sivustot)	
☐ Säännöllisesti vaihtuva kirjavalikoima palvelutaloni asukkaille (koskee vain palvelutalossa asuvia)	
☐ Oma ehdotuksenne?	

Lisäkysymys kaikille palvelutaloissa asuville:

Olisitteko kiinnostuneita siitä, että kirjastoauto kävisi säännöllisesti teidän palvelutalonne pihassa?

kyllä ei

15. Lopuksi voitte halutessanne antaa vapaasti palautetta kirjastoille tai kirjastoautolle. Toiveita, terveisiä, mitä vain. Voitte antaa palautetta myös tästä kyselystä.

**Kiitos,
kun autoitte opinnäytetyön tekoa ja kirjastojen kehitystyötä!**